

”Koulupuvun käyttö on oikeasti niin arkielämän juttu”

Etnografinen tutkimus koulupuvun käytöstä Japanissa

Pro Gradu-tutkielma
Etnologia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2017
Anne Raunio

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Anne Raunio	
Työn nimi – Title ”Koulupuvun käyttö on oikeasti niin arkielämän juttu” – Etnografinen tutkimus koulupuvun käytöstä Japanissa	
Oppiaine – Subject Etnologia	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Toukokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 89 + liitteet (2)
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassani tarkastelen sitä, millaisia merkityksiä koulupuvun käytöllä on ollut niitä käyttävien yksilöiden elämässä, miten koulupuku on heidän mielestään vaikuttanut heidän asemaansa osana yhteisöä sekä millaisia uudenlaisia merkityksiä japanilainen koulupuku on saanut. Pukeutumista tutkimalla on mahdollista tutkia monia erilaisia kulttuuriin kuuluvia piirteitä, ja olen halunnut työssäni tuoda esille sen, mitä koulupuvun käyttäminen ja siihen liitetyt merkitykset kertovat japanilaisesta kulttuurista. Tutkielmassani olen halunnut painottaa haastatteluvieni omaa kokemusta asiasta. Tutkimusaineistoni olen kerännyt teemahaastattelujen avulla. Tutkielmaani varten olen haastatellut viittä japanilaistaustaista henkilöä, jotka ovat käyneet koulunsa Japanissa ja käyttäneet koulupukua vaihtelevasti eri kouluasteilla. Haastateltavani olivat haastattelujen aikaan jo koulunsa päättäneitä, joten haastatteluaineistoni pohjautuu heidän muistoihinsa ja kokemuksiinsa omilta kouluajoiltaan.</p> <p>Haastateltavieni kokemuksen mukaan koulupuvun käyttöön liittyi pääosin positiivisia tai neutraaleja mielikuvia, vaikka joitakin negatiivisiakin puolia haastatteluissa nousi esille. Pääsääntöisesti haastateltavani katsoivat, että koulupuvun käyttö on lähinnä japanilaiseen koulukulttuuriin kuuluva asia, jonka käytön syvempiä merkityksiä he eivät kouluaikana juuri pohtineet tai kyseenalaistaneet. Koulupuvun merkitys korostui kuitenkin esimerkiksi yliopistoaikana, jolloin he eivät enää sitä käyttäneet. Japanilaisessa kulttuurissa koulumaailman katsotaan olevan sellainen ympäristö, jossa yksilö oppii japanilaiseen kulttuuriin kuuluvia taitoja, kuten asettamaan yhteisön edun oman henkilökohtaisen etunsa edelle. Tämän takia haastateltavani eivät pitäneet esimerkiksi koulupuvun käyttämiseen, kuten vaikkapa asusteisiin ja hiusten leikkaamiseen ja värjäämiseen liittyviä sääntöjä omaa elämänsä rajoittavana tekijänä, sillä se ikään kuin kuului osaksi koulun pukeutumissääntöjä. Aineistoni perusteella japanilaisessa koulussa yksilöityminen tai ryhmäytyminen tapahtuu kuitenkin lähinnä muunlaisten seikkojen kuin pukeutumisen avulla.</p> <p>Tutkielmassani tarkastelen myös japanilaisen koulupuvun muutosta ja sitä, mitä nämä muutokset kertovat japanilaisen kulttuurin muutoksesta yleensä. Yksi tällainen tästä kertova seikka on koulupuvun sukupuolittuneisuus, sillä tytöt käyttävät niiden kanssa automaattisesti hametta, pojat housuja. Erityisesti naispuoliset haastateltavani suhtautuivat tähän jakoon kriittisesti ja pitivät tapaa vanhanaikaisena. Koulupuku on Japanissa kiinteä osa myös populaarikulttuuria, sillä sitä kuluttavat erityisesti nuoret. Populaarikulttuurin sekä sen leviämisen mukana japanilainen koulupuku on saanut myös uudenlaisia merkityksiä esimerkiksi pornografiassa sekä Japanin ulkopuolellakin suosittuun <i>cosplay</i>-harrastuksen myötä. Tällaisiin muutoksiin haastateltavani suhtautuivat toisaalta ymmärtäväisesti, sillä he kokivat luonnolliseksi sen, että koulupuku esiintyy nuorisolle suunnatussa materiaalissa, mutta toisaalta taas koulupuvun saamat uudenlaiset merkitykset saavat ihmiset helposti unohtamaan, että koululaisille koulupuvun merkitys on hyvin arkinen.</p>	
Asiasanat – Keywords: Japani, Koulupuku, Pukeutuminen, Yhteisöllisyys, Toimijuus, Sukupuoli	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset.....	1
1.2 Tutkimuskohteena pukeutuminen	4
Univormut.....	8
Koulupuku yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä	11
1.3 Japanilaisen kulttuurin tutkimus.....	14
Näkökulmia japanilaiseen yhteiskuntaan	14
Koulujärjestelmä Japanissa.....	19
2. Tutkimuksen metodologia ja aineisto	21
2.1 Aineiston hankinta ja tutkimusetiikka.....	21
2.2 Muistitieto tutkimuksen välineenä	23
2.3 Kielestä ja käännöksistä	25
3. Japanilainen koulupuku ikäkausien osoittajana	27
3.1 Koulupuvun käytön aloittaminen	28
3.2 Yliopisto-aika: koulupuvusta luopuminen.....	35
3.3 Aikuisuus, työelämä ja koulupuku	40
4. Koulupuku, yksilö ja yhteisö	44
4.1 Yksilön toimijuus ja sosiaalinen kontrolli.....	44
4.2 Yksilön ja yhteisön suhde.....	52
5. Koulupuku muutoksessa	63
5.1 Sukupuolittunut koulupuku	64
5.2 Kansakunnan tuleva äiti vs. lolita: seksualisoitu koulupuku.....	68
5.3 Japanilainen koulupuku, muodikas ja eksoottinen?	71
6. Johtopäätökset.....	77
Lähteet.....	83
Liitteet	90
Suomenkielisten haastattelujen kysymykset	90
Englanninkielisten haastattelujen kysymykset.....	90

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset

Japani on univormukulttuuri. Erilaiset pukeutumiskoodit näkyvät Japanin kulttuurissa lähes kaikkialla: virkamiehet tummissa puvuissaan ja solmioissaan, *office lady*¹ jakkupuvuissaan, bussi- ja taksikuskit valkoisissa hansikkaissaan, turistioppaat univormuissaan sekä koulupukuun pukeutineet koululaiset esikouluikäisistä lukiolaisiin ovat perin tavallinen näky Japanin katukuvassa. Jopa kotirouvat noudattavat tietynlaista pukeutumiskoodia. Vaikka erilaiset univormut kuuluvat moniin muihinkin yhteiskuntiin, on kuitenkin vaikea löytää sellaista kulttuuria, jossa ihmiset olisivat omaksuneet pukukoodien käytön yhtä kiinteästi ja järjestelmällisesti osaksi omaa kulttuuriaan kuin modernissa Japanissa. (McVeigh 2000, 1, 47).

Japanilaisen koulupuvun historia ulottuu 1800-luvulle. Meiji-kaudella (1868–1912) Japani alkoi modernisoitua, ja vahva armeija oli yksi modernisoituvan valtion tunnusmerkkejä. Moderni Japani kehittyi aikakautena, jolloin se oli ulkovaltojen, erityisesti Yhdysvaltojen, Ranskan ja Ison-Britannian tarkkailun alaisena. Armeijaunivormun katsottiin olevan äärimmäinen keino miellyttää näitä ulkovaltoja: se oli samalla sekä osa perinteistä japanilaista kulttuuria, että jotain modernia, jollaista vieraat kulttuurit odottivat. Ulkovalloille haluttiin näyttää, että kunnon japanilainen tuntee velvollisuutensa yhteiskuntaa kohtaan. Koululaitoksesta tuli tärkeä osa kansalaisten kasvatusta. Koulupuvuissa armeijan vaikutus näkyi selvästi: ensimmäiset poikien koulupuvut otettiin käyttöön 1879, ja malli niiden ulkonäköön saatiin Ranskan sekä Preussin armeijan univormuista. Tyttöjen koulu-univormut eivät olleet kovinkaan yleisiä ennen 1920-lukua. Ulkonäöllisesti tyttöjen koulupuvuista haluttiin saada naisellinen versio Japanin laivaston univormusta. (Kinsella 2002, 216–218.) Laivastotyypisistä koulupuvusta (sailor suit, japaniksi セーラー服 ”*seeraafuku*”) tuli hyvin suosittu ja sitä on pidetty eräänlaisena symbolina tyttöjen koulupuvulle (McVeigh 2000, 62).

Nykymuotoisen Japanissa käytettävän koulupuvun juuret ovat länsimaalaisessa kulttuurissa, mutta toisaalta se on ilmiönä hyvin japanilainen, ja on näin ollen hyvä esimerkki vaatetuksen kulttuurisesta omaksumisesta. Tietty kulttuuri voi myös omaksua vaikutteita pukeutumiseensa muista kulttuureista, ja kulttuurin sisällä määritellään se, kuinka muualta omaksuttuja vaatteita ja asusteita muokataan

¹ Usein toimistoissa työskenteleviä, suhteellisen matalasti palkattuja naistyöntekijöitä, joiden tarkoituksena on työskennellä muutamia vuosia ja sen jälkeen keskittyä perheen perustamiseen ja hoitamiseen. Tällaiset naistyöntekijät mielletään tilapäisiksi ja täydentäviksi työntekijöiksi miesvaltaisissa työpaikoissa.

kyseiseen kulttuuriin sopivaksi. Tällaisten muutosten myötä muualta omaksuttu vaate tai asuste sulautuu ajan myötä osaksi kyseisen kulttuurin pukeutumistottumuksia. Kimberly A. Miller-Spillmanin mukaan tällaisen kulttuurisen omaksumisen neljä vaihetta ovat (1) valinta (*selection*), (2) luonnehdinta (*characterization*), (3) sisällyttäminen (*incorporation*) sekä (4) muuntaminen (*transformation*). Materiaalinen kulttuuri pitää sisällään käsityöt, joita kulttuurin sisällä luodaan tai hyödynnetään. Yhteiskunnan materiaalisen kulttuurin kautta on mahdollista tutkia ja ymmärtää myös kulttuurin aineettomia puolia, kuten arvoja, asenteita ja olettamuksia, joita kulttuuri pitää sisällään. (Miller-Spillman 2012a, 5).

Kiinnostukseni koulupukuja ja niiden käyttöä kohtaan heräsi alkujaan vuonna 2012, kun Suomessa uutisoitiin erään suomalaiskoulun opettajien joutuneen puuttumaan oppilaiden, erityisesti tyttöjen, liian paljastavaan pukeutumiseen. Uutiseen oli myös liitetty mukaan kysely, jossa kysyttiin ihmisten mielipiteitä siihen, pitäisikö myös Suomessa ottaa käyttöön koulupuvut. Internetissä käytyjen keskustelujen mukaan monilla oli käsitys sitä, että koulupukujen käyttö nimenomaan voisi ehkäistä kyseistä ongelmaa, kuten myös muita koulumaailmassa esiintyviä ongelmia, esimerkiksi koulukiusaamista. Kyseiset keskustelut perustuivat internet-keskusteluille tyypilliseen tapaan lähinnä ihmisten omiin ajatuksiin aiheesta vailla sen suurempaa tieteellistä näyttöä aiheesta. Esimerkiksi koulukiusaamisen nähtiin usein johtuvan lähinnä oppilaiden vanhempien tuloeroista, ja monet näkivät koulupukujen olevan yksiselitteinen ratkaisu moniin koulumaailman ongelmiin. Työni aihe muotoutui tuolloin alustavasti, sillä mietin mahdollisuutta liittää aihe Japanin kulttuuriin, jossa yhdenmukainen pukeutuminen on hyvin tavallista. Pohtiessani aihetta lisää päätin kuitenkin keskittyä tutkielmassani koulupukujen käyttöön nimenomaan japanilaisessa kulttuurissa, sillä mielestäni koulupukujen soveltuvuudesta suomalaiseen kulttuuriin on jokseenkin vaikea tehdä tutkimusta keskustelujen pohjautuessa usein lähinnä ihmisten mielikuviin koulupukujen käytöstä muissa kulttuureissa.

Opiskellessani Kiotossa Kyoto Sangyon yliopistossa lukuvuoden 2013–2014 opin tuntemaan japanilaista kulttuuria ja sen tapoja pintaa syvemmältä vuoden aikana saamieni kokemusten ja erityisesti paikallisiin solmimieni ihmissuhteiden avulla. Tuon vuoden aikana koen oppineeni, kuinka merkityksellistä tutkimuksen kohteena olevan kulttuuriin tutustuminen on myös käytännössä. Myös tutkimusaiheeni muotoutui nykymuotoonsa: halusin aiheen, jossa oli mahdollista yhdistää omat pää- ja sivuaineopintoni kiinnostukseeni sekä kiinnostukseni japanilaiseen ajattelumaailmaan ja sen pintaa syvempään tulkintaan. Japania koskevat tutkimukset ovat usein yleisteoksia kulttuurista, joten halusin omassa tutkimuksessani tarkastella subjektiivisempaa puolta yhdestä Japanin kulttuuriin kuuluvasta

osa-alueesta etnologisen tutkimuksen avulla.

Oman vaihtovuoteni aikana huomasin, kuinka erityisen näkyvä osa Japanin kulttuuria pukeutuminen on. Yliopistolla ollessani, kadulla kävellessäni ja monissa muissa täysin arkipäiväisissä tilanteissa huomasin, kuinka nimenomaan pukeutumisen avulla erilaisia ihmisryhmiä ja ammattien edustajia voidaan erottaa toisistaan sen avulla, miten he ovat pukeutuneet. Vaikka koululaisen ikää ei välttämättä voinut arvioida pelkästään ulkonäön perusteella, usein jo koulupuvun tyyli paljasti sen, millä koulutusasteella he ovat. Aikuiset olivat usein pukeutuneet joko omaa ammattikuntaa edustavaan univormuun tai bisnestyyliin tummiin pukuihin ja jakkupukuihin. Vaihtelua länsimaalaistyyliiseen vaatetukseen toivat esimerkiksi perinteisiin japanilaisiin vaatteisiin, kuten kimonoihin, pukeutuneet ihmiset. Kokemukseni mukaan japanilaisten suhtautuminen perinteiseen pukeutumiseen poikkeaa monista muista kulttuureista: useissa kulttuureissa perinnepukeutumista ja kansallispukuja voi nähdä lähinnä museoissa tai juhlatilaisuuksissa, mutta Japanissa se on edelleen paitsi osa ikivanhaa japanilaista kulttuuria, myös osa japanilaisten ihmisten arkielämää. Japanilaisten suhtautuminen pukeutumiseen on mielestäni hyvin kiehtova, sillä vaikka toisaalta esimerkiksi kimonot ja muut perinteiset vaatteet ovat osa arkipäivän pukeutumista, niiden pukemiseen ja käyttöön liittyy paljon erilaisia kulttuurisia sääntöjä, joista ei sovi poiketa, vaikka kyseessä olisi pelkästään jokapäiväinen tilanne. Tämä kuvaa mielestäni hyvin japanilaista kulttuuria ylipäätään hienovaraisine käyttäytymissääntöineen.

Vaikka en opintojeni aikana ole aikaisemmin ollut erityisen kiinnostunut pukeutumistutkimuksesta, olen kuitenkin graduprosessini aikana ymmärtänyt, kuinka paljon pukeutumisen ja vaatetuksen tutkimus voi kertoa kulttuurista. Japanilaisessa kulttuurissa vaatetuksella ja siihen liittyvillä yksityiskohdilla on suuri merkitys, joten pukeutumista – tai yhtä sen osa-aluetta – tutkimalla voi saada paljon tietoa myös japanilaisesta kulttuurista ylipäätään. Aiheeseen liittyy myös erilaisia stereotypioita: esimerkiksi japanilaista populaarikulttuuria Suomessa tutkineen Katja Valaskiven (2009) mukaan koulupukuihin, erityisesti laivastotyyppisiin *seeraafukuihin* pukeutuneita lukiolaistyttöjä (*joshikousei*, 女子高生), pidetään japanilaisen populaarikulttuurin keskeisinä hahmoina. Koulutyttö on yleinen hahmo japanilaisessa sarjakuvassa, *mangassa*, lähestulkoon kohderyhmästä ja lajityypistä riippumatta, minkä myötä koulupukuihin pukeutuneisiin koulutyttöihin liitetään hyvin usein myös seksuaalissävytteisiä fantasioita. (Valaskivi 2009, 27).

Suomessa, kuten länsimaissa yleensä, mielikuvat japanilaisesta koulupuvusta liittyvät siis usein populaarikulttuuriin ja viihteeseen, jonka myötä koulupuvun käytön alkuperäinen konteksti helposti

unohtuu. Omassa tutkimuksessani haluan tuoda esiin japanilaisen koulupuvun arkisemman puolen ja tutkia sitä, kuinka japanilaiset itse kokevat koulupuvun käytön vaikuttaneen heidän identiteettinsä japanilaisena ja kasvuunsa osaksi japanilaista kulttuuria ja yhteiskuntaa. Työni tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Millaisia merkityksiä koulupuvulla on ollut haastateltavilleni eri elämänvaiheissa?
- Millainen on haastateltavieni mielestä koulupuvun, yksilön ja yhteisön suhde japanilaisessa kulttuurissa?
- Miten japanilainen koulupuku on muuttunut ja miten sen muutokset heijastavat japanilaisen kulttuurin muutoksia?

Johdantokappaleessa esittelen pukeutumisen tutkimusta yleisesti sekä univormuja ja koulupukuja yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Lisäksi esittelen näkökulmia japanilaisen kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimukseen sekä selvitän japanilaisen koulujärjestelmän luonnetta. Luvussa 2. avaam tutkimukseni metodologiaa ja esittelen tutkimusaineistoni sekä teen joitakin huomioita tutkimuksessa käyttämästäni vieraskielisistä (englanti ja japani) käännöksistä. Luvussa 3. tarkastelen koulupukua eräänlaisena ikäkausien kulttuurisena ja materiaalisena osoittajana haastateltavieni elämässä. Luku 4. keskittyy koulupuvun avulla tapahtuvaan sosiaaliseen kontrolliin sekä yksilön ja yhteisön suhteeseen haastateltavieni näkökulmasta. Luvussa 5. tutkin japanilaisen koulupuvun kulttuurisia merkityksiä ja niiden muutoksia. Luvussa 6. kokoan yhteen tutkimuskysymysteni kannalta tärkeimmät huomiot.

1.2 Tutkimuskohteena pukeutuminen

Kun ajatellaan vaatteita vallan välineenä, tulee helposti mieleen sotilaan varustus. Kuvasta tulee monimuotoisempi, kun miellämme vaatteet välineeksi, jonka tarkoitus on korostaa symbolista valtaa. Katse siirtyy tarkoituksenmukaisesta, suojaavasta ja peittävästä koristautumiseen ja luksukseen, selkeästä määriteltävissä olevasta statuksesta merkityksillä kyllästettyyn peliin, jota ihminen symbolisella tasolla vaatteiden avulla käy. Kun vaate itse saa symbolisen latauksen, se saa vallasta ylliotteen. (Lönnqvist 2008, 12.)

Tutkimukseni sijoittuu pukeutumistutkimuksen kenttään. Suomessa pukeutumista on tutkittu monen eri tieteenalan näkökulmasta: esimerkiksi kansatieteen, taloustieteen, antropologian, historian sekä

psykologian näkökannalta. (Ruohonen 2001, 13). Koulupukuja sen sijaan ei Suomessa ole tutkittu kovin laajasti, mihin luonnollisesti syynä voi olla se, ettei kulttuurissamme sellaisia ole käytössä - Kai Linnilä mainitsee teoksessa *Iloinen 50-luku: Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia* Helsingin Kaksoistytökoulun olevan Suomen ainoa koulu, jossa on ollut käytössä koulupuvun tapainen pukeutumiskoodi. Koulupuvun katsottiin kirjan mukaan olleen ”helppo vaate varattomina aikoina”, ja sen tarkoituksena oli ehkäistä opiskelijoiden keskinäistä kilpailua, ”vaatteilla koreilua” ja kateutta. (Linnilä 2003, 42). Suomessa koulupuvun käyttöä Japanissa on tutkinut ainakin Laura Penttinen pro gradu-tutkielmassaan *A research upon school uniforms and personal style: thoughts and experiences of Japanese university students* (2011). Itä-Suomen yliopiston käsityönopeettajan koulutusohjelmaan tehty pro gradu poikkeaa sinänsä omasta tutkielmastani, sillä Penttinen tutkii työssään japanilaisten naispuolisten yliopisto-opiskelijoiden kokemuksia koulupuvun vaikutuksesta omaan henkilökohtaiseen pukeutumistyyliinsä.

Bo Lönnqvist on tutkinut pukeutumisen ja vallan erilaisia ilmenemismuotoja. Myös Arja Turunen tutkii väitöskirjassaan (2011) pukeutumisesta eli naisten päällyshousujen käyttöä koskevia pukeutumisohejeita ja niistä rakentuvia naiseuden ihanteita Suomalaisissa naistenlehdissä vuosina 1889–1945. Turunen tarkastelee sitä, kuinka housut ovat muuttuneet historian saatossa miehisestä ja sitä kautta naiselle kielletystä vaatekappaleesta myös naisille sopivaksi vaatteeksi ja kuinka ulkomainen media ja keskustelu aiheesta ovat muokanneet mielikuvia naisten housujen käytöstä myös Suomessa. Myös Turunen lähestyy tutkimusaihetta vallan ja sukupuolen näkökulmasta.

Pukeutumisella on kulttuurin kannalta monia erilaisia tehtäviä. Sen avulla yksilö osoittaa ja hänelle osoitetaan hänen asemansa yhteisön sosiaalisissa järjestelmissä, järjestelmän toiminnasta riippuen: esimerkiksi sukulaisuutta ja asemaa perheessä voidaan osoittaa vihkisormuksen avulla, ammatillista asemaa tiettyyn työhön liitetyn vaatetuksen kautta sekä poliittista ja taloudellista asemaa sekä valtaa tiettyjen symbolisten asusteiden avulla. (Roach-Higgins & Eicher 1995a, 12–14). Muoti alati vaihtuvine tyylineen on yksi esimerkki, joka on liitetty valtasuhteisiin ja mahdollisuuteen hallita ja erottaa erilaisia ihmisryhmiä toisistaan. (Entwistle & Wilson 2001, 39). Ritva Koskennurmi-Sivonen kuitenkin huomauttaa, että pukeutumisen tutkimukseen liittyvä terminologia ei ole aina johdonmukaista: tutkimuskirjallisuudessa vaatetuksesta (*clothing*) saatetaan puhua myös siinä tapauksessa, kun tutkimuksen kohteena on ihmisen *ulkonäkö* sen laajemmassa merkityksessä. Koskennurmi-Sivosen mukaan kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa lähes kaikki tutkimus määritellään *muoti*-otsikon alle. (Koskennurmi-Sivonen 2012, 6).

Turusen mukaan suomen kielen termit *vaate* ja *puku* viittaavat yksittäisiin vaatekappaleisiin, *vaatteet* myös niiden muodostamiin kokonaisuuksiin. Termi *pukeutuminen* taas viittaa sekä tekoon että esineeseen, pukijan prosessiin tai tuotteeseen. Englannin kielessä vaatteista puhuttaessa käytetään termejä *dress*, *clothing* ja *costume*. Pukeutumistutkimuksessa ja vaatteiden käyttöä ja pukeutumisen merkitystä tutkittaessa käytetään useimmin termiä *dress*, joka viittaa sekä vaatteeseen esineenä, että pukeutumiseen tekona. (Turunen 2011, 42–43). *Dress*, *pukeutuminen*, määrittyy usein kaikenlaiseksi tarkoituksellisesti tapahtuvaksi kehon muokkaamiseksi ja asustamiseksi. Tähän sisältyvät paitsi kehon verhoamiseen käytetyt erilaiset vaatekappaleet, myös erilaiset kehon muokkaamiseen käytetyt keinot kuten asusteet, korut, meikit, värilliset piilolinssit tai esimerkiksi vartalon muotoon vaikuttavat harjoitukset. (Miller-Spillman 2012a, 2).

Pukeutumisen tutkimuksessa myös kulttuuri on yksi tärkeä aspekti. Kimberly A. Miller-Spillman on tutkinut vaatetuksen roolia kulttuureissa ja alakulttuureissa ympäri maailmaa. Esimerkiksi pukeutuminen ja vaatetus itsessään kuuluvat kulttuurin objektiiviseen puoleen: puku ja vaatteet ovat ihmisen tuotosta, ja ne ovat kautta historian tuoneet ilmi muun muassa niiden valmistamiseen käytettävän teknologian eri tasoja. Kulttuurin yksinkertaisuus ja kompleksisuus taas heijastelevat sitä, kuinka vaatetuksen avulla voidaan erottaa erilaisia sosiaalisia ryhmiä toisistaan. Yleisesti ottaen sosiaalisilta rakenteeltaan monimutkaisemmissa kulttuureissa vaatevalintojen eroavaisuus ja kirjo on suurempi kuin yksikertaisemmissa, traditionaalisissa kulttuureissa. Tiiviissä kulttuureissa sosiaalisten normien noudattaminen on tärkeämmässä osassa kuin väljemmissä kulttuureissa, joissa myös pukeutumisen ja asusteiden suhteen normien noudattaminen on vähemmän tiukkaa. Individualismi ja kollektivismi taas näkyvät pukeutumisessa monin tavoin: individualistit käyttävät pukeutumista hyväkseen toteuttaessaan individualistista ajattelua nautinnon tavoittelusta ja oman itsensä toteuttamisesta. Kollektivistit taas pukeutuvat ryhmän normien mukaan, sillä usein kollektiivisen kulttuurin sisällä yksilö on riippuvainen ryhmästä, ja heiltä odotetaan tietynlaista käyttäytymistä aina pukeutumista myöten. (Miller-Spillman 2012a, 3–4).

Mary Ellen Roach-Higgins ja Joanne B. Eicher tutkivat pukeutumisen ja identiteetin välistä suhdetta. Identiteettiä ja sen muodostumista on tutkittu innokkaasti 1940-luvulta lähtien. Tuohon aikaan identiteetti terminä alkoi yleistyä sosiaalitieteissä, ja 1960-luvulla identiteettiä alettiin tutkia erityisesti symbolisen interaktionismin teorian näkökulmasta. Symbolinen interaktionismin mukaan ihmisen minäkäsitys kehittyy silloin, kun hän on vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa erilaisissa sosiaalisissa, fyysisissä ja biologisissa tilanteissa. Gregory P. Stone (1962) laajensi symbolisen interaktionismin lähestymistapaa pelkästä diskurssin avulla tapahtuvan viestinnän ja

vuorovaikutuksen tutkimisesta myös ulkoisen olemuksen avulla tapahtuvan vuorovaikutuksen tutkimiseen. Ulkoisen olemukseen hän määritteli sisältyvän sekä pukeutumisen että esimerkiksi eleet. Stonen mukaan pukeutumisella on tietty prioriteettiasema diskurssiin nähden sosiaalisessa kanssakäymisessä, sillä se voidaan havaita jo ennen kuin keskustelua toisen ihmisen kanssa on aloitettu. Vaatetusta ja pukeutumista voidaan siis tutkia tältä kannalta, koska se on yksi sosiaalisen viestinnän keino. Pukeutumisen avulla ihminen voi viestittää omaa sosiaalista asemaansa sekä itselleen että muille tietyssä sosiaalisessa tilanteessa. Osa ulkomuotoon liittyvistä identiteetin muodostumiseen vaikuttavista ominaisuuksista muodostuu jo syntymän hetkellä: tällaisia ovat esimerkiksi sukupuoli, etninen tausta (*race*) tai keskiverrosta poikkeavat ominaisuudet, jotka ympäröivä yhteiskunta voi määritellä vammaksi tai vajavuudeksi. Yksilön identiteetti muodostuu ainutlaatuisella tavalla hänen kokemustensa ja sosiaalisen vuorovaikutuksensa kautta, jonka myötä ihmisestä kehittyy oma yksilönsä. Näin ollen se on samaan aikaan sekä henkilökohtainen että sosiaalinen. (Roach-Higgins & Eicher 1995a, 12–13).

Vaatetuksella voidaan ajatella olevan joukko erilaisia tehtäviä, joista ehkä ilmeisemmät ovat materiaaliset syyt kuten kehon suojaaminen sekä säädyllisyyden säilyttäminen tai vaihtoehtoisesti säädyllisyyden rajojen rikkominen. Toisaalta vaatetuksen tehtävien voidaan ajatella olevan paljon monitahoisempia: kulttuurisessa mielessä vaatetus toimii ryhmien välisen kommunikoinnin välineenä, vahvistaa ryhmien sisäistä identiteettiä ja toimii ihmisen sosiaalisen roolin määrittäjänä. Sosiologi Malcolm Barnard tutkii pukeutumista ryhmien välisen kommunikaation välineenä. Paljastaminen ja piilottaminen vaateiden avulla ovat osa sosiaalista kommunikointia, ja ne voivat toimia sekä yksilöllisyyden osoittajana, että ryhmään kuulumisen merkinä. (Barnard 2009, 59–61). Peter Corriganin mukaan yksi vaatetuksen yksinkertaisimmista tehtävistä on osoittaa käyttäjänsä sosiaalinen asema yhteiskunnassa: tiettyjä värejä tai materiaaleja voivat esimerkiksi käyttää vain tiettyyn ryhmään kuuluvat ihmiset. Toisaalta yhteiskunnassa, joissa yksilöllisyyden katsotaan olevan yhteisöllisyyttä tärkeämpää, vaatetuksen avulla luodut rajat eivät välttämättä ole enää niin selviä. (Corrigan 2008, 17–18). Vaatetuksen avulla ihminen ilmaisee muille omaa sosiaalista rooliaan ja tietynlaisten vaatteiden pukeminen osoittaa muille, että vaatteiden käyttäjä on omaksunut tietyn roolin yhteiskunnassa (Barnard 2009, 63).

Yksi esimerkki pukeutumisen vahvasta vaikutuksesta ihmisten välisessä kommunikoinnissa ovat sukupuoliroolit. Ruth Barnes ja Joanne B. Eicher esittelevät pukeutumista sukupuolen ja kehollisuuden näkökulmasta. Jo vastasyntyneet lapset pyritään usein pukemaan tietylle sukupuolelle sopivana pidettyihin vaatteisiin ja väreihin, ja viimeistään lapsen kasvaessa huoltajat pyrkivät

tuomaan lapsen sukupuolen esiin pukemalla lapsen kussakin yhteiskunnassa eri sukupuolille sopivaksi määriteltyihin asuihin ja väreihin. Tällainen sukupuoliroolien määrittely pukeutumisen avulla jatkuu usein koko ihmisen elämän ajan. (Barnes & Eicher 1991, 8). Varsinkin elämän merkittävänä hetkinä, kuten vaikkapa häätjuhlassa, tällainen sukupuolten välinen erottelu pukeutumisen osalta on selkeästi nähtävissä. (Entwistle & Wilson 2001, 39). Länsimaalaisissa kulttuureissa miesten on perinteisesti ajateltu käyttävän housuja, naisten hameita, tai vaaleanpunaisen on ajateltu olevan naisellinen väri, kun taas vaaleansinisen poikalapselle sopiva sävy. Toisaalta tällaiset sukupuolierot pukeutumisessa voivat muuttua ajan saatossa jopa päinvastaisiksi: esimerkiksi naisten housujen käyttö on nykyään monissa kulttuureissa täysin hyväksyttyä, ja vaaleanpunaisen katsottiin vielä muutama vuosisata sitten olevan miehinen värisävy. (Barnard 2009, 118–119).

On olemassa myös esimerkkejä poliittisesta pukeutumisesta, joiden ei ole tarkoitus piilottaa käyttäjänsä kehoa: esimerkiksi erilaiset kunniamerkit, mitalit, rintamerkit, sormukset ja kruunut ovat esimerkkejä tällaisista. Tällaisilla pienillä esineillä on usein suuri poliittinen merkitys niiden ”harvinaisuuden” vuoksi. Esimerkiksi hallitsijan kruunu tai armeijan kenraalin kunniamerkit viestivät käyttäjänsä vallasta erityisestä asemasta yhteiskunnassa. Kuitenkin naisille tällainen asema on tarjolla vain silloin, kun yhteiskunta sallii vallankäyttäjän olevan nainen. (Roach-Higgins & Eicher 1995b, 103–104). Filosofin Michel Foucault’n mukaan ihmisen keho on yksi vallankäytön väline: ihmistä voidaan kouluttaa ja muokata erilaisten kehollisten käytäntöjen kautta, ja häntä voidaan hallita tekemällä hänen kehostaan mahdollisimman kuuliainen. (Foucault 1995, 25). Tämän teorian mukaan pukeutumisen voidaan nähdä olevan yksi mahdollisuus hallita eri ihmisryhmiä ja tehdä heidän kehoistaan mahdollisimman merkittävä ja tuottelias. Vaikka monien feministitutkijoiden mukaan Foucault’n teoria kehon ja voimankäytön suhteesta jättää huomiotta sukupuolen merkityksen, teoria tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden tutkia vallan ja kehon suhdetta. Esimerkiksi muotimaailman sanotaan olevan jopa pakkomielteinen sukupuolen suhteen, ja muodin avulla sukupuolen välisiä rajoja muutellaan jatkuvasti. (Entwistle & Wilson 2001, 39).

Univormut

Erilaisia virkapukuja on mahdollista käyttää silloin, kun sitä käyttävä ryhmä on pysyvästi vakiinnuttanut asemansa erillisenä ryhmänä yhteiskunnassa. Alun perin univormut ovat olleet armeijan käytössä, kun sotilaat on pyritty erottamaan sekä siviileistä että toisista armeijan osastoista, ja nykyään erilaisia virkapukuja käytetään monissa erilaisissa yhteiskunnallisissa ryhmissä. Niiden

on tarkoitus osoittaa muulle yhteiskunnalle käyttäjän asemasta ja identiteetistä yhteiskunnallisessa järjestelmässä. Erilaisten virkapukujen avulla ryhmä voi tehdä selväksi kuuluvansa virka-aikanaan juuri tähän tiettyyn ryhmään, ja vapaa-ajan asuun vaihtamalla tehdä eron virka-ajan ja vapaa-ajan välille. Toisaalta virkapukujen tarkoituksena on myös tehdä eroa myös sisällä, ryhmän jäsenien välillä: korkeamassa asemassa oleva ryhmän jäsen voidaan pyrkiä erilaisen vaatetuksen avulla erottamaan alemmassa asemassa olevista jäsenistä. (Nathan 1995, 182–184).

Jennifer Craik käsittelee virkapukeutumista ja niiden kulttuurisia merkityksiä ihmisten arkielämässä. Craikin mukaan eri ihmisryhmien säännönmukaisella pukeutumisella on pitkä historia, ja pukeutumisella sekä erityisesti univormuilla on ollut oma roolinsa erilaisten sosiaalisten sääntöjen ja erottelujen muodostumisessa. Erilaisia pukeutumiseen liittyviä säännöksiä ja lakeja on ollut olemassa kautta historian, ja nykyään on edelleen olemassa lakeja ja säädöksiä siitä, kuinka esimerkiksi eri ammattiryhmien on pukeuduttava. Univormujen ja erilaisten virkapukujen historia on vahvasti armeijaunivormuissa sekä kirkollisessa pukeutumisessa, mutta toisaalta voidaan myös ajatella, että tietynlaiset leikkaukset, värit, materiaalit ja asusteet ovat yhtä lailla toimineet univormujen tavoin osoittamaan tietyn käyttäjäryhmän asemaa ja tarkoitusta yhteisössä. Kulutusyhteiskunnan kehittymisen myötä pukeutumisesta on tullut entistä enemmän osa itseilmaisua sekä yksilöitymistä, jonka myötä nykyaikaisista univormuista on tullut näkyvä merkki yksilön asemasta, yhteiskunnallisesta vastuullisuudesta sekä asiantuntijan roolista. Myös erilaisten univormujen tapaisen pukeutumisen (*”quasi-uniforms”*) ja epävirallisten univormujen, kuten koulupuvun, voidaan ajatella täyttävän samaa tarkoitusta. (Craik 2005, 14–17)

Nykyään monissa länsimaisissa yhteiskunnissa erilaisia yhteneviä virkapukuja käytetään monissa ammateissa. Esimerkiksi käsityöläisammattilaiset, kuten kokit ja leipurit käyttävät usein yhteneviä asuja, samoin kuin kauppojen henkilökunta, pankkivirkailijat, lentohenkilökunta tai esimerkiksi eri alojen ammattilaiset, kuten tuomarit tai kirkon työntekijät. Valerie Steelen (1989) mukaan virkapukujen kehitykseen on vaikuttanut kasvava ammattien erikoistuminen, mutta myös normatiiviset sukupuoliroolit. Steelen mukaan monet ammatit jaotellaan joko ”miesten” tai ”naisten” ammateiksi niiden herättämien mielikuvien mukaan: ”maskuliinisia” ominaisuuksia kuten rohkeutta, fyysistä voimaa, aggressiivisuutta ja älyä tarvitsevat esimerkiksi palomiehet, poliisit, lakimiehet sekä lääkärit. ”Feminiinisiä” ominaisuuksista, esimerkiksi hyväntahtoisuudesta, hoivavietistä, nöyrästä asenteesta, huolellisuudesta ja turhamaisuudesta hyötyvät hoitajat, opettajat, asiakaspalvelijat, siivoojat sekä kauneusalan ammattilaiset. Tällaisissa ammateissa univormut ja tiukat säännöt virka-ajan pukeutumisen suhteen ovat tavallisia, ja usein näissä ammateissa käytettävä vaatetus ilmentää

hyvin sukupuolten välisiä eroja. (Craik 2005, 103–104).

Naisten ja miesten käyttämissä virka-asuissa on usien eroja. Alkuperäiset armeijan käyttämät univormut on liitetty maskuliinisuuteen ja niiden tarkoitus on ollut kouluttaa nimenomaan miespuolisia käyttäjiään miehiseen rooliinsa. Naisten käyttämät univormut toisaalta tukevat perinteisiä sukupuolirooleja, mutta toisaalta ne maskuliinisuuteen liitetyn alkuperänsä takia ovat myös onnistuneet haastamaan eri sukupuoliin kohdistuneita odotuksia. Naisten käyttämiä univormuja on kahta pääasiallista tyyppiä: lähes maskuliiniset (*quasi-masculine*) univormut sekä feminiinistetyt (*feminized*) univormut. Ensimmäisiä käytetään usein ammateissa, jotka liitetään kuriin, itsevarmuuteen sekä pätevyteen toimia julkisessa ympäristössä. Tällaisia univormuja ovat esimerkiksi naisten käyttämät armeijaunivormut. Toisten tarkoituksena taas on edistää perinteisiä naisellisuuteen liitettyjä ominaisuuksia, ja niitä käytetään usein naisvaltaisissa ammateissa, kuten palvelu- ja hoiva-aloilla. Toisaalta vaikka univormujen, erityisesti naisten käyttämien, tarkoituksena on tukea tietynlaista kurinalaisuutta ja pitää yllä tiettyä ideaalia perinteisistä sukupuolirooleista, niihin liitetään usein myös seksuaalisia sivumerkityksiä, joiden takia univormujen perinteisinä pidettyjä ominaisuuksia ja niiden käyttötarkoituksia joudutaan usein miettimään uudelleen. (Craik 2005, 80).

Pukeutumisella voidaan katsoa olevan merkittävä yhteys sukupuolen ja vallankäytön välillä. Monissa yhteiskunnallisissa järjestelmissä pukeutumisella on vakiintunut rooli sukupuolen osoittajana, kuten esimerkiksi poliisivoimissa tai armeijassa. Tällaiset järjestelmät on perinteisesti ajateltu olevan miehisiä, ja miesten poliisi- ja armeijaunivormujen standardisoitu malli ja leikkaus ovat käytössä maailmanlaajuisesti. Näissä miehiseksi mielletyissä järjestelmissä naisten univormu on mukailtu miesten univormun mallista. Kehon peittäessään univormu itsessään minimoi sukupuolten väliset erot, mutta ei useita muita sukupuolet erottavia tekijöitä, kuten hiustyyliä. (Roach-Higgins & Eicher 1995b, 103). Tällaisissa järjestelmissä naiset jäävät usein miehiä heikompaan asemaan, sillä naisten ei ole ajateltu pärjäävän miehistä ”kovuutta” vaativilla aloilla. Naisten pukeutumissäännöt heijastavat usein naisen asemaa näissä järjestelmissä: naisen hyväksytyt ulkomuoto on tarkoin määritelty hiustyyliä, meikkiä ja asusteita myöten. Pukeutumissäännöillä pyritään hallitsemaan koko kehoa. Monet naiset ovat omaksuneet maskuliinisen tyylin ansaitakseen hyväksyntää miehisellä alalla. Myös esimerkiksi meikin ja asusteiden käyttö on ollut tällaisissa järjestelmissä kielletty, ja silloinkin kun varsinaista sääntöä asiasta ei ole ollut, liiallinen feminiinisuuden ilmaiseminen meikin, hiustyylin ja asusteiden avulla on saattanut johtaa pilkkaan ja epäilyyn naisen soveltumisesta alalle, jossa feminiinisuuden ei ole ajateltu olevan hyväksi. (Barnes & Eicher 1991, 267, 273–277).

Roach-Higgins ja Eicher (1973) ovat erottaneet kolme erilaista ammatteihin liittyvää virkapukutyyppeä. Ensimmäisenä ovat virkapuvut, jotka ovat toiminnallisesti pakollisia (*functionally mandatory*): tällaisia virkapukuja käyttävät esimerkiksi palomiehet, joiden pukeutumisen täytyy virka-aikana suojata heitä mahdollisilta työaikana tapahtuvilta vaaroilta ja vahingoilta. Toisena ovat virkapuvut, joiden on oltava toiminnallisesti käytännöllisiä (*functionally utilitarian*). Tällaisia virkapukuja ovat esimerkiksi kokkien, hoitajien ja siivoojien asut, ja niiden tehtävänä on suojata käyttäjänsä ja samalla mahdollistaa työtehtävän hoitamisen mahdollisimman helposti. Kolmas virkapukutyyppeä on toiminnallisesti symboliset (*functionally symbolic*) univormut. Niiden tehtävänä on mahdollistaa niiden käyttäjien mahdollisimman helppo identifiointi, ja tällaisia virkapukuja ovat esimerkiksi poliisien, sotilaiden, pappien ja lentohenkilökunnan työasut. Tässä jaossa keskeistä on se, että virkapukujen avulla voidaan osoittaa virkapuvun käyttäjän ammatillinen rooli ja sen suhde virka-asun tarkoitukseen: esimerkiksi hätätilanteissa, joissa poliisia tarvitaan välittömästi, poliisin voi helposti tunnistaa hänen vaatetuksestaan, kun taas vaikkapa lakimiehen tapauksessa hänen ammatillinen mielipiteensä tulisi olla tärkeämpi seikka kuin se, miten hän on ammatitilanteessa pukeutunut. (Craik 2005, 104).

Koulupuku yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä

Koulupuvun historiaa ei tarkalleen tunneta, mutta tällainen käytäntö on ollut olemassa jo vuosisatojen ajan. Nykyajalle tyypillisen koulupukukäytännön muodostumiseen ovat vaikuttaneet uskonnollisen ja maallisen ajattelun kohtaaminen Ranskan, Saksan ja Englannin varhaisimmissa yliopistoissa. Koulupuvun juuret ovat siis konservatiivisessa ajattelussa, vaikkakin se on onnistunut muokkautumaan omalle ajalleen tyypillisen sosiaalisen ja yhteiskunnallisen ajattelun mukaiseksi. (Brunsma 2006, 3–5). Nykyajalle tyypillinen koulupuvun malli on muokkautunut pitkälle armeijassa käytettyjen univormujen mallin mukaan. Myös kirkkollisella pukeutumisella on ollut vaikutusta koulupukuinstituution kehityksessä, sillä esimerkiksi keskiajalla koulutus keskittyi pitkälti kirkkoihin ja luostareihin. (Craik 2005, 57).

Nykyajan koulumaailmassa sekä oppilaat, opettajat että oppilaiden vanhemmat kohtaavat monenlaisia ongelmia. Toisinaan osan oppilaista katsotaan pukeutuvan kouluympäristöön sopimattomasti nykyajan populaarikulttuurin vaikuttaessa lasten ja nuorten pukeutumiseen. Myös kouluympäristön turvallisuus ja oppilaiden sosiaalinen kanssakäyminen ovat puhuttaneet ihmisiä. Koulupuvut ja vastaavat koulumaailman pukeutumissäännöt ovat usein vaihtoehto, joilla on pyritty

ratkaisemaan tämänkaltaisia koulumaailman ongelmia. Tämä ratkaisu on kuitenkin herättänyt myös keskustelua koulupukujen hyödyistä ja haitoista. (Boutelle 2008, 34). Koulupukujen sanotaan usein vaikuttavan positiivisesti opiskelijoiden opiskelumotivaatioon ja sitä kautta koulumenestykseen, kouluympäristön turvallisuuteen sekä koulun ryhmähenkeen. Toisaalta koulupukuinstituution vastustajat puolustavat kantaansa sillä, että ne loukkaavat oppilaiden oikeutta ilmaista itseään vapaasti, eivätkä koulupukujen väitetyt hyödyt ole juurikaan näkyneet koulumaailmassa käytännössä. (Yeung 2009, 847–848).

Toisaalta esimerkiksi Yhdysvalloissa monissa tutkimuksissa, kuten esimerkiksi Peter Caruson artikkelissa (1996) on käynyt ilmi, että koulupukujen käytöllä on vaikutusta oppilaiden käyttäytymiseen: kouluissa, joissa koulupuvut on otettu käyttöön, oppilaiden läsnäolo on lisääntynyt ja koulumenestys parantunut sekä kurinpito-ongelmat vähentyneet. Vähempituloisia perheitä pyritään myös avustamaan koulupukujen hankinnassa, joten myöskään taloudelliset seikat eivät ole ongelma. (Caruso 1996, 83–84). Jossain määrin koulupukujen katsotaan myös vaikuttavan oppilaiden tulevaisuuteen esimerkiksi siten, että ne tukevat heidän taitojaan ja ohjaavat heitä pukeutumaan asianmukaisesti myös esimerkiksi virallisiin tilaisuuksiin. (Boutelle 2008, 4).

Toisaalta koulupukujen käyttöä myös kritisoidaan. Monien vastustajien mielestä koulupukujen käyttö vaikuttaa oppilaiden ilmaisunvapauteen. Pukeutumisen katsotaan olevan tärkeä osa oppilaiden itseilmaisua, eikä kouluilla ja muilla virallisilla tahoilla pitäisi olla oikeutta säädellä sitä, kuinka oppilaat pukeutuvat. Koulupukujen väitetään toisinaan olevan jopa perustuslakien vastaisia. Toisaalta monet myös perustelevat koulupukujen käyttöä sillä, että vaikka ne tietyissä määrin vähentävätkin oppilaan omaa päätösvaltaa pukeutumisen suhteen, ne myös edistävät oppilaiden turvallisuutta kouluympäristössä, ja koulujen tehtävä on nimenomaan taata oppilaiden turvallisuus ja opiskelurauha. (Caruso 1996, 86). Moni koulupukujen vastustaja perustelee kantaansa sillä, että ne loukkaavat oikeuksia, mutta siitä, *kenen* oikeuksia loukataan, on monia kantoja. Konservatiivisemmän kannan mukaan koulupukupakko loukkaa oppilaiden huoltajien oikeuksia kasvattaa omia lapsiaan, toisen mielipiteen mukaan taas lasten itsemääräämisoikeutta ja ilmaisunvapautta. (Bodine 2003, 58).

Caruson mukaan on myös niitä ihmisiä, joiden mielestä koulupuvut ja muut koulujen pukeutumissäännöt eivät ole muuta kuin keino hallita oppilaita ja heidän käyttäytymistään ja vähentää heidän oikeuksiaan ilmaista itseään normaalisti ja kyseenalaistaa auktoriteetit sekä koulussa että myöhemmissä elämänvaiheissa. Tämä myötä koulupukujen käyttö voi vaikuttaa siten, että oppilaat, kuin myös heidän vanhempansa, näkevät koulun pikemminkin jonakin normaalia elämää rajoittavana

tekijänä. Mikäli koulujärjestelmä näyttäytyisi oppilaille kasvatuksellisesta näkökulmasta, se voisi toteuttaa tehtävänsä paremmin. Koulupukuja on myös moitittu siitä, että ne aiheuttavat käytännön vaikeuksia varsinkin oppilaille, jotka elävät alueilla, jossa sääolot ovat vaihtelevia. Ennalta määritelty pukeutuminen aiheuttaa sen, että oppilaat tuntevat olonsa epä mukavaksi ja jopa kiusalliseksi. Tämä johtaa siihen, että oppilaiden opiskelumotivaatio katoaa, he eivät keskity opetukseen tai käyttäydy koulun vaatimusten mukaisesti, mikä taas on päinvastaista kuin se minkä koulupukujen odotetaan tekevän. (Caruso 1996, 87).

Myöskään koulukurin ei nähdä parantuvan ja väkivaltaisen käytöksen loppuvan koulupukujen käyttöönoton myötä, sillä niiden ei katsota olevan seurausta kouluympäristöstä, vaan pikemminkin oppilaiden kotioloista, vanhempien vaikutuksesta ja perheen arvomaailmasta. Oppilaiden ei-toivottu käytös ei sinällään muutu koulupuvun käyttämisen myötä, vaan usein huonosti käyttäytyvät oppilaat löytävät uusia tapoja ilmentää kapinahenkeään esimerkiksi erilaisten asusteiden, käsimerkkien ja graffitien avulla. Ylipäätään jengikäyttäytymisen katsotaan olevan sen verran monitahoinen ongelma, että pelkästään koulun pukeutumissääntöjä muuttamalla sitä ei voida selvittää. Koulupukujen ei välttämättä katsota myöskään poistavan oppilaiden sosiaalisten taustojen aiheuttamia ongelmia, sillä oppilaat pyrkivät usein erottelemaan itsensä muista koulun oppilaista ja luomaan ryhmiä koulun sisällä esimerkiksi erilaisten asusteiden avulla. Tällöin koulupukujen kaikkia koulun oppilaita yhtenäistävä vaikutus heikkenee. Kuten Caruso artikkelissaan toteaa, koulupuvun hyötyjä ja haittoja tarkastellessa vastassa on kysymys siitä, kumpi on tärkeämpää, yksilön vapaus päättää omasta ulkonäöstään vai turvallinen opiskeluympäristö. (Caruso 1996, 87–88).

Omassa työssäni olen pyrkinyt ottamaan huomioon, että vaikka Japanissa nykyään käytössä olevan koulupukuinstituution juuret ovat länsimaisissa kulttuureissa, sen käyttötarkoitus on kuitenkin muuttunut ja saanut Japanissa omanlaisiaan merkityksiä. Japanilaisen koulupuvun tarkoitus on länsimaita voimakkaammin tukea Japanin ryhmäorientaatiota kuin niinkään toimia turvallisen oppimisympäristön luojana: esimerkiksi Brian McVeigh on tutkinut koulupukujen vaikutusta siihen, kuinka yksilöt soviaalistetaan osaksi Japanin sosioekonomisen järjestystä. McVeigh lähestyy aihetta sen kautta, kuinka koulupuvut ja pukeutumissäännöt ovat linkittyneet Japanin yhteiskuntapoliittiseen ja taloudelliseen elämään, ja kuinka niiden erilaiset puolet – esimerkiksi varallisuus, materiaallinen kulttuuri, sukupuoli, yksilö ja yhteiskunta – liittyvät toisiinsa. (McVeigh 2000, 2). Olen käyttänyt McVeighin kattavaa teosta aiheesta jonkinlaisena pohjana työlleni, mutta tarkoitukseni on kuitenkin lähestyä aihetta enemmän etnologisesta näkökulmasta ja omien informanttieni yksilöllisiä kokemuksia kuunnellen. Omassa työssäni esiin nousseet teemat, kuten yksilöllisyys ja yhteisöllisyys,

sukupuoli ja kulttuurin muutos ovat osittain samoja, mutta sikäli kun McVeigh tutkii sitä, mikä merkitys koulupuvulla ja sitä käyttävällä yksilöllä on japanilaiselle yhteiskunnalle, oma lähtökohtani on siinä, mitä merkityksiä niitä käyttävät yksilöt ovat koulupuvulle antaneet.

1.3 Japanilaisen kulttuurin tutkimus

Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt välttämään liiallista nojaamista japanilaisuutta selittäviin teorioihin, ja sen sijaan omien haastateltavieni kokemuksiin ja kertomuksiin tutkimusaiheesta. Haluan kuitenkin tässä kappaleessa tuoda esille jonkinlaisen yleisen esittelyn Japanista ja sen yhteiskuntaan ja kulttuuriin liitetystä piirteistä. Japanin kulttuuria tutkinut antropologi Ilmari Vesterinen toteaa teoksensa *Japanin kansankulttuuri: kulttuuriantropologinen johdatus* (1982) alkusanoissa seuraavasti: ”Kirjan alanimessä oleva johdatus-sana on tulkittava kirjaimellisesti: yksissä kansissa ei voi valottaa kaikkia Japanin kulttuurin piirteitä, ja nekin, jotka esitellään, ovat osittain luonnosmaisia. Japanin kulttuuri niin kuin minkä tahansa kansan kulttuuri tarjoaa mahdollisuuden laajoihin pohdiskeluihin. Tällaista teosta odotellessa olen kuitenkin arvellut olevan hyödyllistä lähettää suomalaiselle lukijakunnalle hahmotelman siitä käsityksestä, joka minulle on muodostunut ja mitä tutkimuksissa on saatu selville.” (Vesterinen 1982, 3). Omassa tutkimuksessani seuran Vesterisen jalanjälkiä siinä mielessä, että pyrin selittämään ja tulkitsemaan erästä Japanin kulttuuriin liittyvää aspektia perustuen osittain teoriaan, osittain omaan kokemukseeni ja käsitykseeni kulttuurista.

Näkökulmia japanilaiseen yhteiskuntaan

Toisen maailmansodan jälkeen Japanissa alkoi kehittyä teorioita, joilla pyrittiin selittämään Japanin ainutlaatuisena pidettyä yhteiskuntaa ja sen toimintaa. Näitä teorioita voidaan kutsua yhteisnimellä *nihonjinron* (日本人論, ”teoriat japanilaisuudesta”). Yhteinen linja näissä teorioissa näyttää olevan Japanin yhteiskunnan lähes ainutlaatuisena pidetty ryhmäorientaatio. Nämä teoriat ovat olleet suosittuja 1960-luvulta lähtien japanilaisten pyrkimyksissä selittää oman yhteiskuntansa toimintaa, mutta toisaalta niillä on ollut suuri vaikutus myös ulkomaalaisten tekemiin Japania koskeviin tutkimuksiin, esimerkiksi yhdysvaltalaisen antropologin Ruth Benedictin kirjoittamaan teokseen *The Chrysanthemum and The Sword* (1946), joka muokkasi pitkälti länsimaalaisten käsityksiä Japanista toisen maailmansodan jälkeen. Nykyään Japanin tutkimuksessa näitä teorioita myös kritisoidaan, sillä usein niissä pyritään tarkastelemaan Japania yhteiskuntana hyvin yleistävästi, eikä niissä välttämättä

oteta tarpeeksi huomioon yksilöllisiä eroja, ja esimerkiksi sukupuolentutkimus on jäänyt näissä teorioissa vähälle huomiolle. Osa teorioista käsittelee Japania myös erityisen myyttisenä ja ainutlaatuisena yhteiskuntana: tässä tapauksessa ongelmaksi muodostuu se, että Japania tarkastellaan lähinnä jonkinnäköisenä kulttuurisena ihanteena, eivätkä ne juuri kuvaa Japanin yhteiskunnan todellista tilaa. Myös yksi tärkeä näkökulma on japanilaisen yhteiskunnan ja kulttuurin muutos, johon minkä tahansa kulttuurin luonnetta selitettäessä tulisi ottaa huomioon.

Omasta mielestäni Japania teoreettisesti tarkastellessa on tärkeää pitää mielessä tietynlainen kriittisyys, sillä esimerkiksi ryhmäorientaation tarpeettoman suuri korostaminen peittää helposti alleen yksilölliset kokemukset, joiden tutkiminen on myös tärkeää myös Japanin yhteiskuntaa ja kulttuuria tutkittaessa. Toisaalta on muistettava myös, että esimerkiksi useat erilaiset eri tahojen ”katseeseen” sekä ”yksityiseen” ja ”julkiseen” viittaavat japaninkieliset termit kertovat siitä, että suhteet eri ryhmien välillä ovat Japanissa erittäin tärkeitä. Mielestäni tutkittavien omat äänet ovat tässä tapauksessa tärkeitä, sillä niiden avulla saadaan selville yksilölliset kokemukset, sillä pelkästään teorian ja yleistyksien avulla ei voida selittää kulttuurin ja yhteiskunnan luonnetta.

Perinteisesti Japanin yhteiskuntaa on totuttu pitämään vertikaalisena, jolloin suhteet ylempien ja alempien ryhmien välillä ovat kiinteät, kun taas samalla hierarkkisella tasolla olevien kanssakäyminen on löyhempää. Ryhmässä toimimisen katsotaan olevan japanilaisen tehokkuuden ydin, ja tiimityöskentelyn avulla saavutetaan paras kokonaistulos. (Jakobson & Sarvimäki 2001, 339). Japanilaiset käyttäytymismallit ovat muotoutuneet pääosin juuri ryhmäkäyttäytymismallin perusteella. Sen avulla japanilaiset pyrkivät säilyttämään järjestyksen yhteisössä ja välttämään ns. kasvojen menetystä, jonka Japanin yhteiskunnassa ajatellaan koskevan ensisijaisesti yksilön edustamaa ryhmää, ei pelkästään yksilöä itseään (Koskiaho 1995, 27). Vaikka japanilainen yhteiskuntatutkimus korostaa usein ryhmäorientaatiota, makrotasolla kuitenkin toki tapahtuu poikkeuksia, kuten esimerkiksi omassa tutkimusaineistossani käy ilmi.

Japanilainen antropologi Chie Nakane käyttää teoksessaan *Japanese Society* (1973) Japanin yhteiskuntaa ja ryhmäidentiteetin muodostumista tutkiessaan termejä ominaisuus (*attribute*) ja kehys (*frame*). Ominaisuudella Nakane viittaa esimerkiksi siihen, että yksilö on tietyn ryhmän tai säädyn jäsen, mahdollisesti perinnön kautta. Ominaisuus viittaa siis syntymässä saatuun asemaan, ja toisaalta myös yksilön omiin saavutuksiin. Kehys taas viittaa esimerkiksi tietyn kylän jäsenyyteen, ja se on ominaisuutta perusteellisempi tapa tunnistaa yksilöt eri ryhmien jäseninä. Nakanen mukaan jokaisessa yhteiskunnassa yksilöt jaotellaan erilaisiin sosiaalsiin ryhmiin tai kerrostumiin heidän

ominaisuuksiensa tai kehyksensä mukaan. Joskus nämä kaksi tekijää yhdessä voivat vaikuttaa siihen, minkä ryhmän jäsen yksilö on, mutta usein ne vaikuttavat päällekkäisesti yksilön kuulussa useampaan sosiaaliseen ryhmään. Näiden kahden vastavuoroisuus vaikuttaa niihin arvoihin, jotka rakentavat japanilaisten sosiaalista tietoutta yhteiskunnassa. Japanilainen ryhmätietoisuus perustuu suurelta osin yksilön kehyksen ominaisuuksiin. Japanilaiset painottavat sosiaalisissa tilanteissa tilannekohtaista asemaa yleisiä ominaisuuksia enemmän: he esimerkiksi esittelevät itsensä mieluummin edustamansa yhtiön eivätkä niinkään oman ammattikuntansa mukaan. Ryhmäajattelun mukaisesti ensisijaisen tärkeä on kehys kuten japanilaisen edustama yhtiö tai yhdistys, ja yksilölliset ominaisuudet kuten ammatti ovat toissijainen asia. (Nakane 1995, 1–3).

Japanilainen yhteiskunta, *seken* (世間), on alati läsnä yksilön elämässä, minkä avulla varmistetaan se, että hän suorittaa oman yhteiskunnallisen roolinsa vaaditulla tavalla. Tällaista roolia kuvataan sanalla *sekentei* (世間体) ”esiintyminen/säädyllyisyys yhteiskunnan silmissä”. Toiset läheiset termit ovat *hitome* (人目), ”julkinen katse” tai sananmukaisesti ”ihmisten silmissä” sekä *hitomae* (人前), sananmukaisesti ”ihmisten edessä”. Kyseiset termit yleensä käännetään sanalla ”julkinen”, mutta tämä käänös ei yleensä riitä kuvaamaan niihin ja japanilaiseen yhteiskuntaan olennaisesti liittyvää ”tarkkailun” merkitystä. Sosiaalisten roolien esittäminen yltyä myös japanilaiseen ajattelumaailmaan: virallisen linjan mukaisia, sosiaalisesti ikään kuin yksilölle ennalta määrättyjä, sosiaalisen konsensuksen mukaisia mielipiteitä kuvataan termillä *tatemaie* (建て前), kun taas yksilön yksityisistä, rehellisistä, todellisista mielipiteistä ja tunteista käytetään termiä *honne* (本音). (McVeigh 2000, 20–22, 36).

Japanilaisen yhteiskunnan ja käyttäytymismallin selittämisen olennaisesti kuuluvat myös termit *uchi* (内) ”sisäinen” ja *soto* (外) ”ulkoinen” sekä *ura* (裏) ”piilotettu, kätkeyty” ja *omote* (表) ”avoin”. Nämä termit kuvaavat japanilaisen yhteiskunnan sosiaalista luokittelua. *Uchi* tarkoittaa japanilaiselle sisäpuolta, epävirallista, tuttua, piilotettua ja yksityistä sekä pyhää: yksilöä itseään, perhettä, kotia, ystäväpiiriä, työyhteisöä sekä koulua. *Soto* puolestaan kuvaa ulkopuolta, julkista, paljastettua ja muita, eli käytännössä tuntemattomia, ”niitä”, asiakkaita, vähemmän tunnettua sekä maallisia asioita. *Ura* merkitsee julkiselta katseelta piilotettua, yksityisesti sallittua ja viittaa toisinaan käytännölliseen, epämuodolliseen ja joustavaan käyttäytymiseen. *Omote* taas viittaa ”julkisivuun” (*front*) tai siihen, mikä on näkyvillä, käytännössä siis kaikenlaiseen julkisen huomion kohteena olevaan tekemiseen. (McVeigh 2000, 20–22).

Takie Sugiyama Lebran mukaan japanilaisen sosiaalinen käyttäytyminen perustuu edellä mainittujen neljän termin mukaisten tilanteiden vaihteluihin, pois lukien *uchi-omote*-tilanne, jota ei käytännössä esiinny japanilaisten välisessä kanssakäymisessä. *Uchi-ura*-tilanne viittaa intiimeihin tilanteisiin, jolloin ihmiset, useimmiten perheenjäsenet tai läheiset ystävät, ilmaisevat vapaasti yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kiintymystä sekä osoittavat käytöksessään spontaaniutta. Tällaisessa tilanteessa yksilö on suhteellisen vapaa yhteiskunnan katseelta (*seken*) sekä muiden tarkkailulta (*hitome*), joten tällaisessa tilanteessa käytös on usein hyvin epämuodollista. *Soto-omote*-tilanne taas kuvaa rituaalinomaisia tilanteita. Tällaisia tilanteita voivat olla niin erityisen ennalta järjestetyt tilanteet, kuten seremoniat, kuin tapaaminen kadulla vahingossa kohdatun tuttavän kanssa. *Soto-omote*-tilanteen kohdatessaan yksilön täytyy tuntea oikeat keinot selviytyä kunnialla tällaisesta tilanteesta, ja japanilaiselta vaaditaan kykyä tunnistaa tietyssä tilanteessa tarvittavat käyttäytymismallit. Kolmas tilanne, *soto-ura*, merkitsee normitonta tilannetta. Tällaisessa tilanteessa läsnä on ”ulkopuolisia”, mutta joiden kanssa ei koeta tarvetta rituaaliseen käyttäytymiseen ja joiden kohtaamiseen ei ole määritelty erityisiä käyttäytymisen ehtoja. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi julkisen liikenteen käyttäminen, ostosten tekeminen ja kaikenlaiset muut tilanteet, joissa on liikuttava tuntemattomien seassa. (McVeigh 2000, 22–23).

Yoshio Sugimoton mukaan Japanin ryhmämallia kuvataan japanilaisuutta koskevissa tutkimuksissa usein kolmesta eri näkökulmasta: ensinnäkin psykologisesta ja yksilöllisestä näkökulmasta ajateltuna japanilaisten yksilöllisen minäkuvan kuvataan usein pohjautuvan pääosin ryhmään kuulumiseen. Hyvä esimerkki tästä on japanilaisen psykoanalyytikon Takeo Doin käsite *amae* (甘え), jonka mukaan japanilaiset etsivät henkistä tyytyväisyyttä lähinnä turvautumalla yhteiskunnan hierarkiassa ylempänä oleviin. Näin ollen japanilaisilla ei Doin mukaan ole juurikaan tarvetta suureen yksilöllisyyteen, sillä ryhmään kuulumisen ja ryhmäuskollisuuden antavat japanilaiselle suurempaa henkistä tyydytystä kuin yksilöllisyyden osoittaminen. Toiseksi japanilaisen suhde toisiin japanilaisiin on määritelty hyvin pitkälle sen mukaan, että harmonia oman ryhmän sisällä säilyisi. Tämän vuoksi hierarkiatasolla ylempänä ja alempana olevien suhteet on määritelty tarkasti ja niiden ylläpitäminen on ensisijaisen tärkeää. Kolmannen näkökulman mukaan japanilaisen yhteiskunnan yhtenäisyyden taustalla on nimenomaan japanilaisten pyrkimys säilyttää harmonia eri ryhmien välillä. Toisaalta esimerkiksi Takeshi Ishidan mukaan juuri ryhmien välinen kilpailu harmonian säilymisestä edesauttaa yhteiskunnan yhteisten tavoitteiden saavuttamista. (Sugimoto 2010, 2–3). Vesterisen mukaan termi ”amae” juontaa juurensa Japanin kielen sanasta *amaeru* (甘える), jonka kääntäminen suomeksi tai ylipäätään millekään eurooppalaiselle kielelle on jokseenkin hankalaa sen sisältämän kulttuurisen merkityksen vuoksi, mutta termin voisi kääntää sanamuotoon ”luottaa toisen hyväntahtoisuuteen”.

Termillä on myös muita merkityksiä, kuten ”tulla rakastetuksi” tai ”riippuvuuden tarve”. Doin mukaan japanilainen käyttäytyminen voidaan kokonaisuudessaan selittää amae-käsitteen perusteella, mutta tämä väittämä ei juuri ole saanut suosiota nykytutkijoiden keskuudessa. (Vesterinen 1994, 505).

Toisaalta vaikka japanilaisen yhteiskunnan leimallisena piirteenä on totuttu pitämään hyvin pitkälle vietyä ryhmäkeskeisyyttä ja yhteisön edun ajatellaan olevan yksilöllisyyttä tärkeämpää, viime vuosikymmenien aikana yksilöllinen ajatusmalli on selvästi kehittynyt myös Japanissa. Esimerkiksi Hitetada Shimizun tutkimus vuodelta 2002 osoittaa japanilaisnuorten olevan entistä kiinnostuneempia myös yksilöllisyydestä. Vaikka ryhmäorientaation ja halun joukosta erottautumiseen voisi ajatella olevan ristiriidassa keskenään, tutkimuksen mukaan nuoret pyrkivät siihen, että nämä kaksi lähestymistapaa pikemminkin täydentäisivät toisiaan. Näin ollen, jotta ihminen pystyisi erottautumaan muista, hänen on kuuluttava ensin johonkin ryhmään, josta pyrkii erottautumaan. Toisaalta ihminen ei myöskään voi osallistua ryhmän toimintaan, ellei häntä voida ajatella ensisijaisesti yksilönä. (Shimizu 2002, 197).

Nihonjinron-teorioissa toistuva jatkuva ryhmäorientaation korostaminen japanilaisen kulttuurin ja yhteiskunnan pohjana voi myös aiheuttaa sen, että tutkijat sivuuttavat kokonaan japanilaisten omat keinot tuoda esiin omaa yksilöllisyyttään. Ulkomaalaisen silmin Japanin yhteiskunta voi vaikuttaa alleviivatun yhtenäiseltä: monet virkamiehet pukeutuvat täsmälleen samalla tavoin tummaan pukuun, mustiin kenkiin ja solmioon, koululaiset kulkevat samanlaisissa koulupuvuissa ja kaupan henkilökunta muistuttaa toisiaan niin pukeutumisen kuin käyttäytymisen suhteen. Länsimaissa erottautumiseen käytettävät keinot, kuten puheen aksentti tai pukeutuminen, on japanissa pyritty minimoimaan. Myös fyysisissä ominaisuuksissa, kuten hiusten, silmien ja ihon värissä, esiintyy länsimaalaisia vähemmän vaihtelua. Japanilaisilla on kuitenkin omat, hienovaraisemmat keinonsa ilmaista omaa yksilöllisyyttään: esimerkiksi teeseremonian emäntä tai isäntä näkee suuren vaivan löytääkseen astiat ja makeiset jotka poikkeavat muiden vastaavista ja ovat tunnusomaisia juuri hänen seremonialleen, tai kauppias pyrkii käärimään asiakkaan ostoksen juuri hänen kaupalleen tyypillisiin kääreisiin. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa japanilaisten yksilöllisyys kätkeytyy usein opittujen käytöstopojen ja rooliodotusten dominoidessa käyttäytymistä. Voidaan sanoa, että länsimaalaisissa yhteiskunnissa yksilö voi korostaa omaa identiteettiään helposti jo senkin vuoksi, että hänen fyysiset ominaisuutensa poikkeavat muista yksilöistä ilman hänen tarvitse tosissaan ajatella muista erottautumista, mutta Japanin kaltaisessa yhteiskunnassa yksilön on nähtävä vaivaa erottaakseen itsensä muista yksilöistä. (Mouer & Sugimoto 1986, 192–193).

Nihonjinron-teorioiden Japanin ainutlaatuisuutta korostava ja Japanin yhteiskuntaa homogenisoiva ajattelutapa on pitkään aiheuttanut myös sen, että tutkijat ovat olleet kiinnostuneita lähinnä Japanin maskuliinisuuteen liitettyihin puoliin, kuten talouteen ja tuotantoelämään. Näin ollen nämä teoriat ovat sivuuttaneet paitsi Japanin sisäiset eroavaisuudet, myös yhteiskunnan muutokset. Japanin sukupuoliroolit on nähty hyvin stereotyyppisinä, ja japanilainen nainen nähtiin pitkään kotikeskeisenä ja uhrautuvana perheenäitinä, joka jäi yhteiskunnan tuotannollisen, eli sen näkyvän ja kiinnostavan osan, ulkopuolelle. 1990-luvun alkuun asti myöskään länsimaalaiset tutkijat eivät olleet juuri kiinnostuneita japanilaisten naiskuvan tutkimuksesta: tämän jälkeen aihetta ovat tutkineet pääasiassa angloamerikkalaiset ja australialaiset tutkijat. Vuonna 1995 ilmestynyt Kuniko Fujimura-Fanselowin ja Atsuko Kamedan kirjoittama *Japanese Women. New Feminist Perspectives of the Past, Present and Future* oli ensimmäinen lähes kokonaan japanilaisten tekemä akateeminen tutkimus aiheesta. (Konttinen & Jalagin 2004, 12–13). Suomessa japanilaista naiskuvaa ja sen historiaa on tutkittu ainakin Annamari Konttisen ja Seija Jalagin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Japanilainen nainen: Kuvissa ja kuvien takana* (2004), joka kuvaa japanilaisen naisten asemaa, sen muutoksia ja mielikuvia naiseudesta japanilaisessa yhteiskunnassa historiasta nykypäivään ja tulevaisuuteen.

Japanilaisten kirjoittamaa tieteellistä tekstiä omasta kulttuuristaan myös käännetään huomattavasti vähemmän muille kielille kuin mitä ulkomaalaista tutkimusta käännetään japanin kielelle. Tämä kieltämättä näkyi myös omassa tutkimuksessani, sillä vaikka japaniksi kirjoitettua tutkimustietoa aiheesta on olemassa, niitä on vaikea päästä lukemaan.

Koulujärjestelmä Japanissa

Japanin nykyinen koulujärjestelmä on muodostettu pitkälti amerikkalaisen mallin mukaan. Lapset aloittavat kuusivuotisen alakoulun kuusivuotiaana. Tämän jälkeen seuraa kolmen vuoden mittainen keskikoulu, jonka jälkeen opiskelu on käytännössä vapaaehtoista. Japanilaisista kuitenkin noin 98 prosenttia jatkaa peruskoulun jälkeen lukioon, joka tekee lukio-opinnoista melko pitkälle pakollisia, mikäli japanilaisnuori haluaa pärjätä työelämässä. (Sugimoto 2010, 124). Japanilaisen koulujärjestelmän tehtävänä on levittää tietoa sekä kehittää oppilaiden kognitiivisia, fyysisiä, sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja. Tämän lisäksi koulujärjestelmä pyrkii kasvattamaan oppilaistaan vastuullisia kansalaisia: Japanin hallitus katsoo kansalaistensa inhimillisen pääoman olevan maan tärkein luonnonvara. (Ishikida 2005, 9). Japanin koululaissa säädetyn moraalisen koulutuksen on

suunniteltu siten, että se kunnioittaa ihmisarvoa niin perhe-elämässä, koulumaailmassa kuin muissakin yhteisöissä, sekä pyrkii siihen, että Japani pystyy ihmisen yksilöllisyyttä kunnioittaen kehittymään demokraattisena valtiona. Moraalisen koulutuksen mukaan koulujen tulisi kouluttaa japanilaisia toimimaan rauhallisen sekä kansainvälisen yhteiskunnan puolesta ja kehittää heidän moraaliaan näiden arvojen toteuttamiseksi. (Beauchamp & Vardaman 1994, 263).

Meiji-kaudelta (1868–1912) lähtien koulujärjestelmän on ajateltu olevan ratkaisevassa asemassa maan kansallisen ja taloudellisen selviytymisen kannalta. Japanilaisia kouluja voidaan tarkastella eräänlaisina moraalisisina yhteisöinä, mutta myös ”laitoksina”, joissa auktoriteetti kohdistuu oppilaisiin eri tavoin, kuten esimerkiksi pukeutumisen ja käytöstapojen suhteen. Nämä säännöt ovat koulumaailmassa jatkuvasti läsnä ja näin ollen oppilaiden kykyä noudattaa näitä sääntöjä voidaan helposti tarkkailla ja arvostella. Toisaalta koulussa yksilön ei myöskään ajatella olevan pelkästään osa moraalista yhteisöä, vaan koulujärjestelmän tarkoituksena on myös sosiaalistaa ja kouluttaa yksilöä hänen tulevaan rooliinsa yhteiskunnassa, käytännössä siis olemaan ahkera työntekijä sekä vastuullinen vanhempi. Japanilainen koulu on lähes poikkeuksetta jakautunut useisiin pienempiin yksiköihin, joiden avulla oppilaiden tarkkailusta on tehty helpompaa. Varsinaisen kouluajan lisäksi oppilaiden odotetaan ottavan osaa koulujen järjestämiin ryhmäaktiviteetteihin ja kuuluvan erilaisiin kerhoihin. Näiden aktiviteettien avulla oppilaiden katsotaan oppivan ihmissuhdetaitoja. Tällaisissa kerhoissa hierarkia nuorempien ja vanhempien opiskelijoiden välillä on usein hyvin tiukka. Oppilaita valvovat myös muut opiskelijat, jotka kuuluvat erilaisiin opiskelijakomiteoihin (*seitokai*, 生徒会). (McVeigh 2000, 51–52).

Japanilaisen ryhmäkäyttäytymisen ajatellaan usein olevan seurausta kotona saadusta sosialisatiosta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tällainen käyttäytymismalli ja asenteet ryhmäorientaatiota kohtaan opittaisiin ensisijaisesti kotoa, kun lapsi havainnoi vanhempiansa ja sisarustensa käyttäytymistä ja sitä, kuinka he suhtautuvat ulkomaailmaan. Vaikka kotoa opitut käyttäytymismallit ja asenteet vaikuttavat lapsen kehitykseen jonkin verran, japanilaisen ajattelutavan mukaan lapsen sosiaalistaminen ryhmäorientaatioon on kuitenkin ensisijaisesti opittava koulumaailmassa. *Uchi-* ja *soto-*mallin mukaan se, kuinka japanilaisen lapsen tulee käyttäytyä kotona oman perheensä parissa, eroaa selkeästi siitä, millaista käyttäytymistä häneltä odotetaan koulumaailmassa, ja näin ollen koulussa vaadittavaa käytöstä ei voida opettaa kotona. (Shimizu & LeVine 2002, 143–144).

2. Tutkimuksen metodologia ja aineisto

Tässä kappaleessa esittelen tutkielmani aineistonkeruuprosessia, tutkimuksen tekemiseen ja aineistonkeruuseen liittyviä eettisiä kysymyksiä sekä muistitietotutkimusta, jonka avulla olen haastatteluaineistoni kerännyt. Koska haastatteluni on tehty osittain englanniksi ja myös japanin kieli liittyy tutkielmaani olennaisesti, käyn luvussa läpi myös joitakin tutkielmani kannalta olennaisia käännöksiin liittyviä seikkoja.

2.1 Aineiston hankinta ja tutkimusetiikka

Tutkimusaineistoni olen kerännyt teemahaastattelujen avulla. Ensi alkuun suunnittelin käyttäväni aineistonkeruumenetelmänä kyselytutkimusta. Esimerkiksi Pekka Leimu (2005) kertoo, että etnologisessa tutkimuksessa kyselytutkimusta käytetään yleensä tilanteessa, jossa halutaan kartoittaa jotakin tiettyä ilmiötä tai kerätä hyvin laaja aineisto tutkimusta varten. Tutkimusaineiston keruumenetelmä riippuu Leimun mukaan lähinnä siitä, mikä on tutkimusaiheen kannalta kaikkein hyödyllisin. (Leimu 2005, 77). Päädyin keräämään oman aineistoni haastattelujen avulla, sillä kaiken kaikkiaan koen haastattelun tuoman kasvokkaisen vuorovaikutuksen ja mahdollisuuden tarvittaessa tarkentaa ja esittää haastateltavalleni lisäkysymyksiä haastattelutilanteessa olevan kyselytutkimusta parempi vaihtoehto omaa tutkimusaihetani ajatellen. En halunnut niinkään *kartoittaa* koulupukua ilmiönä tai saada kasaan hyvin laajaa aineistoa, vaan kerätä tietoa siitä, kuinka haastatteleman japanilaiset ovat kokeneet koulupuvun käytön omassa arkielämässään. En myöskään kokenut, että tutkimusaiheeni olisi ollut niin arkaluontoinen, etteivät japanilaiset pystyisi keskustelemaan aiheesta haastattelutilanteessa tai kokisivat kysymyksen jollakin tapaa kiusallisiksi. Kuten Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto toteavat, haastattelututkimus on havainnoinnin ohella usein keskeinen osa etnografisen tutkimusaineiston muodostumista (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 17).

Omat haastatteluni ovat puolistrukturoituja eli teemahaastatteluja, joissa kaikille haastateltaville esitetään jokseenkin samat, saman teeman tai aihepiirin mukaiset kysymykset, mahdollisesti kuitenkin kysymysten järjestystä vaihdellen haastateltavasta riippuen. Tämä haastattelumetodi eroaa esimerkiksi lomakehaastattelusta siten, että siitä puuttuu jälkimmäiselle ominainen kysymysten tarkka järjestys ja muoto, mutta se ei kuitenkaan ole täysin strukturoitu, joten se jättää tilaa keskustelulle. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48). Haastatteluja tein neljä, joista kolme on yksilöhaastatteluja ja yksi parihaastattelu, haastateltavia oli siis yhteensä viisi. Yksi haastatteluista on

tehty marraskuussa 2015 (Makoto 9.11.2015) ja kolme touko-kesäkuussa 2016 (Sayaka 2.5.2016, Miki 6.5.2016 sekä Takeshin ja Aikon parihaastattelu 16.6.2016). Haastateltavani olivat kaikki japanilaisia, jotka ovat käyneet koulunsa pääosin Japanissa, vaikkakin osalla oli kokemusta ulkomailla opiskelusta esimerkiksi vaihto-opiskelun muodossa. Heistä kaikki paitsi Makoto asuivat haastatteluhetkellä Suomessa. Haastateltavista kaksi, Makoto ja Takeshi, olivat miehiä, kolme eli Sayaka, Miki sekä Aiko naisia, haastatteluhetkellä iältään 22–35-vuotiaita. Haastateltaviksi siis valikoitui lähinnä jo koulunsa päättäneitä, vaikkakin haastateltavistani nuorin, Makoto, oli haastatteluhetkellä edelleen yliopistossa. En katsonut tarpeelliseksi rajoittaa haastateltaviani sukupuolen mukaan, sillä koulupuvut ovat omalla tavallaan sukupuolisidonnainen asia, ja halusin saada aineistooni molempien sukupuolten näkemyksiä asiasta. Haastateltavista yksi, Makoto, oli minulle entuudestaan tuttu vaihto-opiskelijani ajalta. Myös Sayakan oli tavannut akaisemmin. Mikin, Aikon ja Takeshin sain haastateltavikseni Sayakan kautta. Makoto, oli haastattelun aikaan vaihto-opiskelijana Euroopassa, joten haastattelu toteutui Skypein välityksellä. Muut haastateltavani asuivat haastattelujen aikaan Jyväskylässä, joten haastattelut oli mahdollista toteuttaa kasvotusten.

Haastattelukielenä oli pääasiassa englanti ja suomi. Alun perin suunnittelin tekeväni haastattelut englanniksi, koska koin sen olevan haastatteluja tehdessäni itselleni vahvempi kieli kuin japani, ja sen käyttäminen mahdollisti keskustelun ja tarkentavien kysymysten esittämisen haastattelutilanteessa. Haastatteluista kaksi (Miki ja Sayaka) on kuitenkin tehty suomen kielellä, sillä haastateltavista molemmat ovat asuneet Suomessa usean vuoden ajan ja kokivat sen itselleen englantia vahvemmaksi kieleksi. Annoin haastateltavilleni myös mahdollisuuden käyttää haastattelussa japania, mikäli he kokivat, etteivät pystyneet ilmaisemaan jotakin asiaa täysin selvästi pääasiallisella haastattelukielellä. Kaiken kaikkiaan koin, että haastattelutilanteessa kielestä ei koitunut suurempia ongelmia. Koska tutkielmani kieli on suomi, olen kääntänyt myös englanninkieliset haastattelut.

Arja Kuulan mukaan hyvää tieteelliseen käytäntöön kuuluu tutkittavien riittävä informointi tutkimuksen tavoitteista, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta, tutkimuksen aineiston keruutavasta sekä siitä, annettujen tietojen suojaamisesta ja kuinka aineistoa tullaan tulevaisuudessa käsittelemään. Lisäksi tutkimukseen osallistuneita tulee informoida siitä, keneen ottaa yhteyttä lisätietojen saamiseksi. (Kuula 2006, 102–104). Omien haastateltavieni kanssa kommunikoimme pääasiallisesti sähköpostin välityksellä, ennen haastatteluja sekä jonkin verran myös niiden jälkeen. Haastateltavillani on ollut mahdollisuus myös ottaa yhteyttä minuun, mikäli heillä on herännyt kysymyksiä työstäni tai siihen liittyvistä asioista. Olen haastattelutilanteessa informoinut

haastateltaviani työni aiheesta, sen tavoitteista ja tutkimusaineiston käytöstä. Alun perin suunnittelin identifioivani haastateltavani tutkimuksessa heidän nimikirjaimillaan, mutta työn edetessä vaikutti kuitenkin selkeämmältä, että käyttäisin haastateltavien etunimiä tai nimimerkkejä. Koska osa haastateltavistani toivoi nimimerkkien käyttöä, olen päätenyt anonymisoimaan heidät kaikki. Käyttämäni nimimerkit ovat japanilaisia etunimiä.

Haastattelut olivat pituudeltaan puolesta tunnista noin tuntiin. Kielivalinta vaikutti oletettavasti omalta osaltaan haastattelujen pituuteen, sillä haastateltavat saattoivat keskittyä vastaamaan. Kieltämättä keskustelun sävy oli hieman avoimempi Makoton haastattelussa, jossa tunsin haastateltavani entuudestaan, mutta en kuitenkaan kokenut, että muutkaan haastateltavani olisivat tarkoituksella jättäneet vastaamatta kysymyksiin tai ”kaunistelleet” asioita liiaksi. Kaiken kaikkiaan olen hyvin tyytyväinen haastatteluihini ja koen, että sain haastattelujeni avulla tarkempaa ja hedelmällisempää tutkimusaineistoa työtäni varten kuin mitä olisin alun perin suunnittelemani kyselytutkimuksella saanut kerättyä.

2.2 Muistitieto tutkimuksen välineenä

Terminä *muistelu* tarkoittaa menneisyyttä käsittelevää puhetta tai kirjoitusta, ja toisaalta myös kognitiivisia prosesseja, joissa pyritään palauttamaan mieleen menneitä tapahtumia. Käytännössä muistelulla tarkoitetaan usein vuorovaikutustilannetta, jossa muistelijat pohtivat menneisyyttä sekä henkilökohtaisesti että yhteisöllisesti. Aikaisemmin muistitietoa on pidetty toissijaisena tutkimusmateriaalina ja sitä on käytetty lähinnä ensisijaisen aineiston elävöittäjänä ja täydentäjänä, mutta englantilaislähtöisen oral history- eli muistitietohistorian suuntauksen myötävaikutuksesta muistitietoa on alettu 1970-luvulta alkaen käyttää erityisesti menneisyyden ilmiöitä tutkittaessa. (Ukkonen 2005, 13–15). Ulla-Maija Peltonen määrittelee muistitiedon Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen *Perinteentutkimuksen terminologiassa* oral history -termin kautta seuraavasti:

Muistitieto (oral history) määritellään - - tiedoksi, joka ei pohjautu kirjallisiin lähteisiin vaan tiedonantajan muistiin. Sitä pidetään luotettavana silloin, kun tiedonantaja kertoo omakohtaisesti kokemastaan. Luotettavuuden edellytyksenä on lisäksi se, että tutkittavasta kysymyksestä on käytettävissä useita yhtäpitäviä muistitietoja (todistajalausuntoja). -- Käytännössä se, mitä muistaa ja miten muistamansa tulkitsee, on sidoksissa vuoropuheluun poliittisten, kulttuuristen ja

henkilökohtaisten arvojen välillä nykyhetkessä. Keskeistä muistitiedon tarkastelussa onkin historiallisen muistin käsite. Muisti on sekä yksilöllistä että sosiaalista. -- (Fingerroos & Peltonen 2006, 8).

Fingerroosin ja Peltosen mukaan uudenlaisten lähdeaineistojen käyttö tieteellisessä tutkimuksessa on saanut aikaan sen, että niin sanottu virallinen tieto ei enää yksin riitä, vaan tutkimuksen tekemisen kannalta on tärkeää saada myös niin kutsuttua *toista tietoa*. (Fingerroos & Peltonen 2006, 11.) Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti luonnehtivat virallisen tiedon sekä toisen tiedon eroksi sen, että virallinen tieto on sellaista tietoa, joka on tyypillisesti viranomaisten muotoilemaa. Viranomaiset pyrkivät muotoilemaan sekä kysymykset että tutkinnan alle asetetut ongelmat, ja viralliseen tietoon liittyy aina kysymys tiedon ja vallan suhteesta. Virallisen tiedon kerääjät tarkastelevat tutkimuskohteitaan kaukaa, aina tietyn etäisyyden päästä. Toinen tieto taas on sellaista tietoa, joka on ”mahdollisimman yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskelevaa.” Toinen tieto eri ilmenemismuodoissaan voi haastaa virallisen tiedon antamalla tilaa ihmisten kokemuksille. (Hänninen, Karjalainen & Lahti 2005, 4). Omassa tutkimuksessani koen virallisen tiedon sekä yksityisen, kokemuksellisen tiedon erottelun erityisen tärkeäksi, sillä japanilaiseen ajattelutapaan kuuluu olennaisesti tällainen erottelu ”viralliseen” ja ”yksityiseen” tietoon: olen avannut tätä erottelua lisää *honne-* ja *tatema-* ajattelusta kappaleessa 1.3 (*Näkökulmia japanilaiseen yhteiskuntaan*).

Muistelukerronnan avulla tutkimusaiheesta kerätty subjektiivinen, toinen tieto on siis käytännössä hermeneuttista tietoa. Hermeneutiikan käsitteellä tarkoitetaan teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Hermeneuttisessa analyysissä pyritään esimerkiksi ihmisen toiminnan, yhteiskunnallisten ilmiöiden tai kulttuurin syvälliseen ymmärtämiseen subjektiivisen tulkinnan kautta (Koppa, Menetelmäpolkuja humanisteille 2015). Wilhelm Diltheyn mukaan hermeneuttisen tulkinnan kohteena ovat ihmisen *ilmaisut*, joista mahdollisesti tehokkain on kielellinen ilmaisu, mutta toisaalta hermeneuttisen tutkimuksen kohteena ovat myös kaikenlaiset muut keholliset ilmaisut, kuten liikkeet, eleet ja ilmeet. Tällaiset ilmaisut sisältävät merkityksiä, joita voidaan lähestyä vain tulkitsemalla ja ymmärtämällä niitä. Merkityksiä ei kuitenkaan voi tarkastella samalla tavoin faktoina kuin esimerkiksi luonnontieteissä tutkimuskohteina olevia materiaalisia kappaleita tai prosesseja, vaan niitä tulee tarkastella nimenomaan tulkinnan kautta. (Aaltola & Valli 2010, 31).

Omassa tutkimuksessani tutkimuksen kohteena ovat luonnollisesti kielelliset ilmaisut, joita haastateltavani ovat haastattelutilanteessa tuoneet esiin. Tutkimuksessani en tarkastele koulupukua ja

sen käyttötarkoitusta virallisen näkemyksen mukaan enkä halua tuoda esille laajamittaista analyysiä sen hyödyistä ja haitoista eräästä yhteiskunnasta jossa tällainen tapa on käytössä, vaan tarkastelun kohteena ovat haastateltavieni omat subjektiiviset kokemukset koulupuvun käytöstä. Haastattelut nojaavat luonnollisesti haastateltavieni muistikuviiin kouluajoistaan ja omiin tuntemuksiinsa ja mielikuviiinsa koulupukuun sosiaalisena ilmiönä. Kuten Patricia Leavy kirjoittaa, muistitietotutkimuksessa tutkija ei ole se osapuoli, jolla on entuudestaan kaikki tieto omasta tutkimusaiheestaan, vaan tutkimus ja siihen liittyvä aineistonkeruu, kuten haastattelu, on aina tutkijan ja tutkittavan välisen yhteistyön tulos. Tämän vuoksi muistitietotutkimuksessa tutkimustulokset ovat aina tutkijan tulkintoja tutkittavien elämäntarinoista. (Leavy 2011, 8–9). Omassa tutkimuksessani haastateltaviltani haastatteluissa keräämäni tieto on erityisen tärkeää, sillä vaikka tunnenkin jonkin verran japanilaista kulttuuria, kokemusta koulupuvun käytöstä minulla itselläni ei ole.

2.3 Kielestä ja käännöksistä

Etnologisessa tutkimuksessa käytetyt käsitteet *emic* ja *etic* viittaavat yhteisön sisäpuolelta sekä ulkopuolelta käsin rakentuvan kulttuurisen kuvauksen suhteeseen. *Emic*-tasoksi kutsutaan tutkittavan yhteisön elämää ja kokemuksia yhteisön jäsenenä heidän omasta näkökulmastaan, *etic*-taso taas viittaa tutkijan analyyttisiin kuvauksiin ja selityksiin yhteisöstä. Tämä jaottelu juontuu alkujaan kielitieteestä. Etnografisessa tutkimuksessa ongelmia syntyy, kun tutkija pyrkii kuvaamaan yhteisön todellisuutta vieraalla kielellä. Tutkijan on myös käytettävä kirjoitettua kieltä välittääkseen suullisia lausumia, jolloin niiden merkitys voi muuttua. Toisia, itselleen vieraita kulttuureja tutkittaessa tutkijan on toisaalta pystyttävä esittämään tutkittavan yhteisön todellisuus vertailevan käsitteistön avulla siten, että tutkimus olisi mielekästä. Vaikka *emic-etic*-jaottelun mukaan yhteisön ulkopuolisen tutkijan on mahdotonta kuvata todellisuutta täysin sellaisena kuin yhteisön jäsen sen itse kokee, antropologinen tutkimus on kuitenkin mielekästä silloin, kun sen avulla voidaan tuottaa laajempaa tieteellistä tutkimustietoa. (Eriksen 2004, 58–59).

Benjamin Lee Whorf on kehittänyt antropologisen hypoteesin kielellisen ja ei-kielellisen maailman suhteesta. Whorf-hypoteesin (Whorf 1956) mukaan kielen kategoriat ja rakenne ovat läheisesti yhteydessä tapoihin, joita ihmiset käyttävät saadakseen kokemuksia ympäröivästä maailmasta. Whorfin mukaan siis tietyn yhteisön käyttämä kieli tarjoaa merkittävää tietoa yhteisön kulttuurista, tavoista ja arkielämästä. Whorfin hypoteesi siis käytännössä osoittaa antropologisen tutkimuksen ongelman eli sen, voiko vieraan kulttuurin tapoja ja ajatusmaailmaa mahdollista kääntää

kulttuurille ”vieraalle” kielelle? Vaikka kääntämisestä saattaa seurata jonkinlaisia tulkinnallisia ongelmia, se on kuitenkin välttämätöntä antropologisen tutkimuksen kannalta, koska antropologi ei voi millään hallita kaikkia maailman kieliä. (Eriksen 2004, 297–298).

Omassa tutkimuksessani en pidä vieraan kielen käyttämisestä ongelmallisena sikäli, että Whorfin kuvaus Hopi-intiaanien kielestä ja vaikeudesta kääntää kyseistä kieltä ja sille tyypillistä sanastoa englanniksi ei sinänsä ole aivan samassa mittakaavassa oman tutkimukseni kanssa. Nykyään antropologinen tutkimus ei jakaudu välttämättä kovinkaan selvästi ”meihin” ja ”muihin” eli tutkimusta ei tee enää oletettavasti moderniksi ihmiseksi luokiteltava tutkija, jonka tutkimuskohteena on ”primitiivinen” yhteisö (Eriksen 2004, 50). Vaikka omassa tutkimuksessani aiheena on minulle lähtökohtaisesti vieras kulttuuri, haastateltavani olivat kuitenkin hyvin kielitaitoisia. Tutkimusaiheeni on myös melko konkreettinen, eikä välttämättä vaadi englannin- tai suomenkielisen erikoissanaston hallitsemista. Joissakin määrin rajallinen suomen tai englannin osaaminen näkyi haastattelussa esimerkiksi silloin, kun haastateltavat käyttivät esimerkiksi suomenkielisiä vaatteisiin viittaavia termejä kuten *pukua* eri merkityksissä kuin mitä suomen kielessä yleensä käytetään, mutta tällaisessa tapauksessa tilanteesta oli hyvin helppo päätellä, mitä haastateltava varsinaisesti haluaa sanamuodoillaan ilmaista. Tätä voisi pitää myös kasvokkain tapahtuvan haastattelun etuna, sillä kyselylomakkeessa tällaiset asiat olisivat voineet jäädä epäselviksi.

Annoin haastateltavilleni mahdollisuuden käyttää tarvittaessa japania, mikäli he tunsivat, että eivät pysty ilmaisemaan asiaansa tarpeeksi hyvin haastattelukielellä. Vaikka haastattelut toteutettiin muulla kielellä kuin japaniksi, tunsin että omasta japanin kielen tuntemuksestani oli hyötyä, sillä välillä haastatteluissa esiintyi japanikielisiä sanoja ja fraaseja. Myös haastattelutilanteessa saatoin kääntää ja ymmärtää japaninkielisiä sanoja, jonka merkitystä haastateltavani eivät englanniksi tai suomeksi muistaneet. Vaikka haastattelutilanteessa keskustelut käytiin pääosin englanniksi tai suomeksi, käytännössä japania esiintyi useimmissa haastatteluissa ainakin jonkin verran. Tietyt japaninkieliset sanat, kuten esimerkiksi haastatteluissa esiintyneet *juku* (塾) (lukioon tai yliopistoon valmentava koulu), *bunkasai* (文化祭) (kouluissa järjestettävä kulttuurifestivaali, haastateltava käytti suomennosta ”koulun päivä”) tai *purikura* (フリクラ) (valokuva-automaatti, josta saa omia muotokuviaan tulostettuina esimerkiksi tarroiksi) ovat sellaisia, joita voi olla vaikea kääntää englanniksi tai suomeksi, ja niiden ymmärtämiseen ilmiönä vaaditaan jonkin verran perehtymistä Japanin kulttuuriin.

Japanilainen koulujärjestelmä on olennainen osa tutkimusaiheeni ja siitä luonnollisesti puhuttiin

haastatteluissa paljon. Koska aihetta käsiteltiin haastatteluissa kahdella eri kielellä, lienee paikallaan selventää hieman käytäntöä koulujärjestelmien käännöksistä. Japanissa uusi kouluvuosi aloitetaan aina huhtikuussa. Japani koulujärjestelmä vastaa koululaisten ikävuosia ajatellen suomalaista järjestelmää hyvin: alakoulu (*shougakkou*) aloitetaan sinä vuonna, jolloin oppilas täyttää 7 vuotta, ja oppilas siirtyy yläkouluun (*chuugakkou*) 12- tai 13- vuotiaana syntymäajasta riippuen. Lukioon siirrytään vastaavasti 15-16-vuotiaana, ja opiskelijat ovat sieltä valmistuessaan 18-19-vuotiaita. Selvennän japanilaista koulujärjestelmää ja sen luonnetta tarkemmin luvussa 1.3 (*Koulujärjestelmä Japanissa*).

Käytännössä suomalaista alakoulua, peruskoulun 1.-6. -luokka-astetta vastaava koulu Japanissa on *shougakkou* [小学校], joka kääntyy englanniksi primary school tai elementary school. Englanninkielisissä haastatteluissani haastateltavat käyttivät 1.-6.-luokista puhuessaan molempia käännöksiä, suomenkielisissä haastatteluissa haastateltavat puhuivat suomalaisittain alakoulun vanhasta nimityksestä, ala-asteesta. Suomalaista yläkoulua vastaa Japanissa *chuugakkou* [中学校] (kirjaimellisesti ”keskikoulu”), jonka englanninkielinen vastine on middle school, lower secondary school tai junior high school. Yleensä japanilaiset käyttävät jälkimmäistä käännöstä, omissa haastatteluissani käytettiin joko muotoa lower secondary school tai junior high school. Suomenkielisissä haastatteluissa haastateltavani käyttivät jälleen suomalaista yläkoulun vanhaa nimitystä yläaste. Lukiota vastaava koulu on Japanissa *koukou* [高校], joka kääntyy englanniksi joko upper secondary school tai high school. Englanniksi haastattelemani henkilöt käyttivät useimmin nimitystä high school, tosin ensimmäistä muotoa esiintyi haastatteluissa myös. Suomenkielisissä haastatteluissa haastateltavani käyttivät jälleen suomen kielen lukio-sanaa.

Japaninkielisten sanojen yhteyteen lisään myös japanilaisen kirjoitustavan, sillä jotkin japanin kielen sanat voivat länsimaalaisin aakkosin kirjoitettuna saada useamman eri merkityksen.

3. Japanilainen koulupuku ikäkausien osoittajana

Tässä luvussa tarkastelen koulupukua eräänlaisena elämänvaiheiden materiaalisena osoittajana haastateltavieni elämässä alkaen ajasta, jolloin he ottivat koulupuvun käyttöönsä. Pohjaan tarkasteluni osittain McVeighin (2000) ajatukseen japanilaisten vaatetuksen avulla tapahtuvaan kolmivaiheiseen yhteiskunnalliseen sosiaalistamisprosessiin, joka alkaa yksilön liittyessä osaksi koulumaailmaa ja jatkuu aina siihen asti, jolloin hän astuu työelämään. Lähtökohtani on kuitenkin

lähestyä aihetta haastateltavieni näkökulmasta, heidän henkilökohtaisten kokemustensa ja muistojensa kautta. Tässä luvussa tarkoitukseni on esittää, millaisia mielikuvia koulupuku herätti haastateltavissani, kun he aloittivat sen käyttämisen, miten he suhtautuivat sen puuttumiseen yliopistoaikanaan ja millainen merkitys koulupuvulla on heidän elämässään aikuisiässä.

3.1 Koulupuvun käytön aloittaminen

Virallisen linjauksen (*tatema*) mukaan koulupuvun ja muiden kouluun liittyvien pukeutumissääntöjen tarkoituksena on edistää Japanin yhteiskuntaan kiinteästi kuuluvaa ryhmäidentiteettiä ja solidaarisuutta (esim. Tamura 2007, 463). Koulupukua ei siis tule tarkastella pelkästään koulumaailmassa tapahtuvan yksilöllisen identiteetin rakentumisen välineenä, vaan myös laajemmin Japanin kulttuuristen ja yhteiskunnallisten rakenteiden ylläpitäjänä. Japanilaisen koulujärjestelmän tehtävänä on kasvattaa oppilaansa yhdenmukaisuuden periaatteiden mukaan, ja koulupuvun tarkoituksena on vahvistaa kuria, järjestystä ja solidaarisuutta kouluissa. Useimmille japanilaisille koulupuku toimii myös eräänlaisena eri elämänvaiheiden materiaalisena osoittajana. McVeighin mukaan japanilaisen lapsen yhdenmukaistaminen alkaa, kun hän aloittaa koulun ja samalla hänet liitetään osaksi erittäin tarkkaan säädeltyä koulumaailmaa. Tässä vaiheessa yksilö alkaa hahmottaa itsensä osana kurinalaista yhteiskuntaa. McVeigh viittaa Meadin teoriaan kahdesta sosialisointivaiheesta (*play* ja *game*): Japanissa pukeutumisen avulla tapahtuva ”esittäminen” alkaa silloin, kun yksilö siirtyy osaksi koulumaailmaa. Koululainen ei siten opettele käyttämään vain tietynlaista vaatetusta tai vaateyhdistelmiä, tässä tapauksessa koulupukua, vaan laajemmin ajateltuna myös yleisesti oppii olemaan osa vaatetuksen avulla tapahtuvaa yhdenmukaistamista. (McVeigh 2000, 15, 47–51).

Shimizun ja LeVinen mukaan japanilaisen ajattelumallin mukaisesti koulumaailma on *shūdan seikatsu* (集團生活), joka tarkoittaa kirjaimellisesti ”elämää ryhmässä”, eikä kotia ja koulumaailmaa voi ympäristönä verrata keskenään. Koulussa lapset oppivat, että heidän omat halunsa ja tavoitteensa ovat toissijaisia ryhmän etuun nähden. Heidän tulee ymmärtää maltillisuuden, pidättyneisyyden ja vaatimattomuuden (*enryo*, 遠慮) merkityksen ryhmässä toimimisen kannalta. Lasten täytyy oppia, että heidän tulee osallistua ryhmän toimintaan innokkaasti ja olla vuorovaikutuksessa muiden oppilaiden kanssa sujuvasti ja harmonisesti. Itsekkyys ja liiallinen pyrkimys toteuttaa vain omia toiveitaan (*wagamama*, 我が儘) on äärimmäisen epätoivottua. Vaikka tietynlainen itsekkyys ja pyrkimys omien halujen toteuttamiseen ymmärretäänkin tietyssä määrin osaksi ihmisen luonnetta,

sen ei pitäisi koskaan vaikuttaa ryhmän toimintaan ja sen sujuvuuteen. Kuten muuallakin japanilaisen kodin ulkopuolisessa maailmassa, myös koulumaailmassa yksilön odotetaan omaksuvan nämä säännöt ja odotukset luonnolliseksi osaksi käyttäytymistään ja toimivan aina ryhmänsä parhaaksi. Omat mieltymyksensä ja tunteensa japanilainen voi näyttää vapaasti kotonaan, yksin ollessaan tai läheisten ihmisten kanssa (*uchi-ura*-tilanne). (Shimizu & LeVine 2002, 144).

McVeighin mukaan Japanissa yksilön sosiaalistaminen yhteiskuntaan vaatetuksen avulla alkaa lapsen liittyessä osaksi koulumaailmaa. Oman aineistoni perusteella ei kuitenkaan ole harvinaista, että varsinaista koulupukua alettiin käyttää vasta ylemmillä luokka-asteilla, mutta jo päiväkodissa ja alakoulun aikana jonkinlaisia pukeutumissääntöjä saattaa esiintyä esimerkiksi määrättyjen asusteiden, kuten koululaukkuja ja päähineitä koskien. Viidestä haastateltavastani ainoastaan yksi, Makoto, on käyttänyt koulupukua peruskoulun alusta alkaen yhtäjaksoisesti aina lukion loppuun asti. Kolme heistä, Miki, Aiko sekä Takeshi, olivat käyttäneet koulupukua yläkoulussa ja lukiossa, yksi eli Sayaka yläkouluaikana, mutta ei lukiossa. Miki ja Sayaka mainitsivat käyttäneensä myös päiväkodissa koulupuvun tyyppistä asua, mutta muistikuvia tuolta ajalta heillä ei ollut kovin paljoa, eikä siitä juurikaan käyty keskustelua haastattelujen aikana. Pääosin haastateltavieni muistikuvat koulupuvun käytöstä ajoittuvat siis aikaan, jolloin he ovat käyneet yläkoulua ja lukiota. Haastateltavani ovat alakoulua käydessään saaneet päättää pukeutumisestaan pääsääntöisesti itse, mutta myös alakoulun aikana jonkinlaisia koulun vaatimia pukeutumissääntöjä esimerkiksi liikuntavaatteiden osalta saattoi esiintyä, kuten kertoi esimerkiksi Sayaka:

Tutkija: Mutta tosiaan, siinä oli se aika että sulla ei ollut mitään...?

Sayaka: Niin, ala-asteen aikana mulla ei ollut mitään.

Tutkija: Eli sä sait ihan ite päättää siitä, että millaisia...

Sayaka: Joo.

Tutkija: Okei.

Sayaka: Niin, paitsi että meillä oli, tuota... sellaiset tietynlaiset liikuntavaatteet, ja myös muistaakseni uimapukukin meidän piti ostaa, tai siis minun piti ostaa kyllä. Ja se oli sellainen tietyn mallinen uimapuku. Mutta, muuten kyllä sain laittaa ihan vapaasti ihan minkä näköiset

vaatteet tahansa päälle. (Sayaka 2.5.2016).

Haastateltavieni mielikuvat ajalta, jolloin he alkoivat käyttää koulupukua, olivat pääosin positiivisia. Vaikka osa haastateltavistani mainitsi käyttäneensä ”koulupuvun tapaista” asua jo aikaisemmin, esimerkiksi lastentarhassa, varsinainen koulupuvun käyttämisen aloittaminen tapahtui useimpien mielestä silloin, kun he olivat peruskoulussa. Koulupuvun mainittiin usein symboloivan aikaa, jolloin koululaisesta tulee ”vähän enemmän aikuinen”, ja haastateltavani kertoivat nauttineensa tunteesta, kun ympäröivä yhteiskunta näkee heidät ikään kuin aikuisempina ja kypsempinä kuin ennen. Alakouluaikana monet haastateltavistani sanoivat ihailleensa vanhempia ystäviään, jotka olivat jo ottaneet koulupuvut käyttöönsä. Koulupukuun liitetyt, haastateltavieni mukaan lähinnä positiiviset mielikuvat koulupuvusta saavat nuoremmat sukupolvet odottamaan aikaa, jolloin heidän voidaan katsoa olevat tarpeeksi kypsiä käyttämään koulupukua ja he saavat arvostusta siihen pukeutuessaan myös yhteiskunnan silmissä. Esimerkiksi Sayaka muistelee omaa kokemustaan seuraavasti:

Tutkija: Joo. Miten se sitten... No, jos sulla oli tuommoinen tilanne että sä tosiaan sait ensin pukeutua silleen vapaammin, miltä susta sitten tuntui silloin kun sä sitä koulupukua aloit käyttämään...?

Sayaka: Hmm. No, ainakin alussa minusta tuntui siltä että, hmm... Minä olin niin iso, jotenkin, koska koulupuku, tai koulupuvun käyttö on juuri yläasteen ja myös yleensä lukionkin, jotenkin, symboli. Niin niin... Juu, mä olin, ainakin alussa, hyvin innoissani juuri siitä koulupuvun käytöstä, ja ja... Joo, kyllä. (Sayaka 2.5.2016).

Roach-Higgins ja Eicher määrittelevät minuuden (*self*) yhdistelmäksi yksilön pukeutumisen avulla viestitettyä identiteettiä, ulkomuodon ruumiillisia näkökohtia ja diskurssia, joihin liittyvät toiset ihmiset auttavat antamaan merkityksen vuorovaikutustilanteille. Yksilöllä on useita erilaisia sosiaalisia asemia ja siten myös useita eri identiteettejä, joiden avulla yksilön minuus muodostuu. Nämä identiteetit ja yksilön minuus sekä yhdistävät hänet muihin yksilöihin, että erottavat hänet heistä. Kaiken kaikkiaan minuus on seurausta sosialisatiosta, jonka myötä yksilö omaksuu muiden käytöksen ja toimintatavat tarkkailemalla sosiaalisia roolimalleja sekä seuraa sääntöjä ja toimintamalleja, jotka hän on oppinut muita seuraamalla yrityksen ja erehdyksen kautta erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Yksilön minuus ja identiteetit liittyvät myös yksilölle joko ennalta määrättyihin tai hänen saavuttamiinsa asemiin yhteiskunnallisessa järjestelmässä. Pukeutumisen avulla yksilö osoittaa ja hänelle osoitetaan hänen asemansa näissä järjestelmissä, järjestelmän

toiminnasta riippuen: esimerkiksi sukulaisuutta ja asemaa perheessä voidaan osoittaa vihkisormuksen avulla, ammatillista asemaa tiettyyn työhön liitetyn vaatetuksen kautta sekä poliittista ja taloudellista asemaa sekä valtaa tiettyjen symbolisten asusteiden avulla. (Roach-Higgins & Eicher 1995a, 12–14).

Sosialisaation myötä jokseenkin avuttomasta vastasyntyneestä ihmislapsesta kehittyy itsetietoinen yksilö, joka on tietoinen oman kulttuurinsa toimintamalleista. Sosialisaation aikana lapsi opettelee kulttuurin käyttäytymismallit vanhemmilta sukupolvilta: vaikka sukupolvet vaihtuvat, sosialisaatio kulttuurisen jatkuvuuden. Sosiologi Anthony Giddensin mukaan kaikissa kulttuureissa ja yhteiskunnissa on useita juuri tietyille kulttuurille ominaisia piirteitä, jotka ovat säilyneet sukupolvien ajan. Esimerkiksi kulttuurin tai yhteiskunnan käyttämä kieli on yksi tällainen piirre: se opitaan nimenomaan aikaisempien sukupolvien esimerkin avulla. Ensisijainen eli primaarisosialisaatio ajoittuu varhaislapsuuteen, jolloin luonnollisesti suurin sosialisaation vaikuttava tekijä on yksilön perhe tai siihen verrattava ryhmä, joka luo yksilölle turvallisuuden tunteen. Myöhemmässä vaiheessa mukaan tulevat esimerkiksi koulu, jossa lapset oppivat toimimaan laajemmin yhteiskunnan sääntöjen mukaan, kuten noudattamaan koulun sääntöjä ja tulemaan oppitunneille ajoissa. Myös saman ikäisten yksilöiden seura on tärkeä osa sosialisaatiota, sillä se muokkaa omalla tavallaan yksilöiden asenteita ja käytöstä. (Giddens 2011, 284, 288–289). Yksilö oppii sosialisaation kautta tuntemaan itsensä osana yhteisöä, johon hän kuuluu. Myös kulttuurille tyypillinen pukeutuminen ohjaa yksilön elämää koko hänen elämänkaarensa ajan. Pukeutuminen on tärkeä osa lapsuuden- ja nuoruudenaikaista kehitystä yksilön etsiessä omaa identiteettiään. (Hunt-Hurst 2012, 315).

Pukeutumista voidaan pitää yhtenä vahvana tekijänä ihmisen identiteetin muodostumisesta. Pukeutuminen ja riisuuntuminen ovat osa ihmisen minäkuvan rakentumista: identiteetin muodostumiseen vaikuttavat esimerkiksi ihmisen ikä, sukupuoli, ammatti ja muiden ihmisten häntä kohtaan osoittama arvostus, eli roolit ja status, joka muodostuu suurilta osin vaatteiden ja pukeutumisen avulla. (Lönngqvist 2008, 24). Lönngqvist vertaa pukeutumisen tunnuskuvalista merkitystä yhteisön käyttämään kieleen, joka välittää viestiä yksilön ja sen ryhmän välillä, johon yksilö kuuluu tai haluaa kuulua. Tiettyyn vaatekappaleeseen tai niiden yhdistelmään vakiintuu kulttuurin sisällä ajan myötä tietynlainen symbolinen arvo, joka leimaa vaateen myös silloin, kun sitä ei käytetä. Vaatetus vahvistaa yksilön identiteettiä, käytännössä siis käsitystä omasta itsestään henkilönä, yksilön minuutta. (Lönngqvist 1979, 21–22).

Pukeutuminen on merkittävässä asemassa myös kehon sosiaalisessa muodostamisessa, ja se toimii myös tunnusmerkkienä sosiaalisessa eriytyemisessä. Useimmat tähän liittyvät käytännöt opetetaan jo

lapsuudessa, joten koulupuvuilla on suuri vaikutus niiden opetteluun. (Meadmore & Symes 1997, 174). Koulupukuun liitetyt positiiviset mielikuvat saavat siis yhä uudet sukupolvet odottamaan aikaa, jolloin he voivat pukeutua siihen ja samalla osoittaa omaa asemaansa koululaisina ja opiskelijoina, joka omalta osaltaan mahdollistaa koulupuku-instituution jatkumisen japanilaisessa yhteiskunnassa. Aiko ja Takeshi muistelivat omassa haastattelussaan olleensa hyvin iloisia siitä, että saivat viimein käyttää koulupukua, koska olivat nähneet vanhempien ystäviensä siirtyvän yläkouluun ja saavan koulupuvun käyttöönsä:

Aiko: Hmm. Minulla oli sellainen ajatus, me halusimme aina käyttää sitä, sillä vanhemmat ystävämme käyttivät niitä. (...)

Takeshi: Joo, minulla myös, melko lailla sama. Koulupuku on eräänlainen symboli aikuiseksi kasvamiselle, joten muistan, että silloin olin todella onnellinen saadessani sen. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Haastateltavani suhtautuivat koulupukujen käyttämiseen itsessään positiivisesti tai vähintään neutraalisti, ja niiden nähtiin olevan luonnollinen osa japanilaista kulttuuria ja koulujärjestelmää. Aluksi koulupuvun käyttö tuntui jännittävältä ja sai opiskelijan tuntemaan itsensä kypsemmäksi kuin ennen, mutta toisaalta ajan myötä koulupuvun käyttöön liitetty tietynlainen erikoisuus häveni ja siitä tuli käyttäjälleen neutraali vaateyhdistelmä, joita käytettiin, sillä se kuului koulun sääntöihin. Esimerkiksi Miki kertoi olleensa yläkoulun alussa innostunut koulupuvun käytöstä ja sen tuomasta mahdollisuudesta erottautua muiden koulujen oppilaista, mutta toisaalta kertoi innostuksen hälvenneen, kun koulupuku alkoi tulla arkipäiväisemmäksi sen jokapäiväisen käytön myötä:

Tutkija: Käytitkö sä paljon siis... Tai ikinä silleen vapaa-ajalla sitä koulupukua?

Miki: No ehkä pari kertaa just kun mä oon päässyt sinne yläasteelle, niin mä halusin niinku ehkä tuoda just vähän erilaisuutta, että minä eroan muista jotka käy siellä paikallisessa koulussa. Ehkä semmoista mä halusin ehkä tuoda, mutta se kyllä hävisi jo aika niinku pian, että...

Tutkija: Niin, silleen uutuuden viehätystäkö se...?

Miki: Niin niin, just, juu. Et mä en niinku sitä enää pitänyt erityisenä, kuitenkin koulussa

kaikki pitää samoja koulupukuja, niin... . (Miki 6.5.2016).

Koulupuvut siis viestivät fyysisellä olemuksellaan kantajansa kuuluvan ryhmään, jolta voidaan japanilaisessa yhteiskunnassa odottaa aiempaa kypsempää käytöstä. Toisaalta koulupuku saa käyttäjänsä tuntemaan itsensä hieman aikaisempaa kypsemmäksi, monet nuoret nauttivat kuitenkin myös siitä, ettei heidän oleteta olevan varsinaisesti aikuisia, vaan edustavan nimenomaan nuorisoa. Tässä mielessä koulupuku symboloi aikaa lapsuuden ja aikuisuuden välissä, sillä niiden käyttäjä viestii olevansa lähempänä aikuisuutta kuin ennen, mutta ei kuitenkaan niin aikuinen, että häneltä tulisi odottaa aikuisen velvollisuuksia. Miki mainitsi tunteneensa itsensä yläkouluun siirtymisen ja koulupukuun pukeutumisen myötä, että tietynlainen aikuistumisen tunne ei ollut pelkästään henkistä. Hänestä tuntui, että muut ihmiset näkivät hänet myös fyysisesti aikuisempana, mikä ei toisaalta ollut hänen mukaansa aina pelkästään positiivinen asia:

Miki: No se [koulupuvun käyttöönottoaminen] oli musta ensinnäkin, hmm... Silleen... No, kiva. Se oli ihan semmoinen, hmm, no... Jotenkin antoi semmoisen niinku aikuisen merkityksen, tavallaan, että sitten se niinkuin erosi kuitenkin siitä mun paikallisen koulun koulupuvusta. Se oli niin paljon nätimpi, mikä mulla oli, ja sitten, että jees, mä sain sellaisen oman sellaisen koulupuvun. Mutta yksi oli siinä, niinkun mistä mä en tykännyt oli se että kaikki mun sukulaiset jotka mä oon sattunut näkemään just silloin kun mä pääsin yläasteelle, niin ne luuli että mä oon jo päässyt just niinku lukioon. Just niinku sen verran kun olin niin eri näköinen, että siitä mä en tykännyt että näytänkö mä silleen vanhalta? (nauraa) Että se oli niinku sellainen, just siinä... Ensivaikutelma siinä just kun pääsin kouluun, ja... Ei, ei sen kummempaa kyllä. Oli tosiaan enemmän sellainen positiivinen fiilis siitä... Koulupuvuista, silleen että... Et mä oon niinku enemmän sellainen aikuisen näköinen. Kyllä. (Miki 6.5.2016).

Toisaalta aikuistumisen tunteita herätti paitsi koulupuvun käyttöön ottaminen, myös esimerkiksi koulupuvun tyylin muuttuminen yläkoulusta lukioon siirryttäessä sai aikaan tunteuksia aikuistumisesta samalla tavoin kuin koulupuvun käyttöönottoaminen yläkoulun alussa. Sailor-puku liitetään Japanissa usein yläkouluun, kun taas usein jakun ja hameen yhdistelmää käyttävien oletetaan olevan lukiolaisia. Asia tuli esille Aikon ja Takeshin haastattelussa. Takeshin mukaan sailor-puvun ja jakkupuvun käyttö riippuu enemmänkin yksittäisestä koulusta kuin luokka-asteesta, mutta Aikon mukaan ainakin hänen omalla asuinalueellaan tytöt käyttävät sailor-pukua ylästeen aikana, jakkupukua lukiossa. Aiko itse kertoi tunteneensa itsensä vielä kypsemmäksi ja aikuisemmaksi siirtyessään yläkoulusta lukioon, jolloin hänen koulupukunsa tyyli vaihtui sailor-puvusta

jakkupukuun:

Takeshi: Itseasiassa hän [Aiko] käytti eri pukua yläkoulun ja lukion aikana.

Aiko: Joo, sillä yläkouluni oli julkinen ja lukioni yksityinen, joten niissä oli erilaiset koulupuvut. Joten minulle myös, kun oli se muutos... Puvut olivat täysin erilaiset, minusta tuntui että se oli uusi, joten minusta ei tunnu, että...

Takeshi: Tiedätkö sailor-puvun?

Tutkija: Joo.

Takeshi: Se oli yläkoulussa, ja lukiossa hän käytti takkia.

Aiko: Joo, takkia ja hametta.

[...]

Tutkija: Ok. Tuntuiko sinusta vanhemmalta tai sellaista? Oliko sinulla sellainen tunne kun vaihdoit sailor-puvusta takkiin?

Aiko: Kyllä, minusta tuntui että olin enemmän aikuinen. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Myös koulupuvun puuttuminen kertoo omalla tavallaan sen merkityksestä opiskelijalle. Takeshi kertoi haastattelussa siskostaan, joka kävi lukiota, jossa koulupukuja ei käytetty. Sisko kuitenkin päätyi ostamaan koulupuvun tapaiset vaatteita ja käytti niitä, vaikka varsinaista pukeutumissääntöä ei ollutkaan. Sayaka, jolla ei käyttänyt koulupukua lukioaikana, kertoi olleensa itse tilanteeseen tyytyväinen. Sayaka ei varsinaisesti osannut sanoa, miksi hänen lukiossaan koulupukuja ei käytetty, mutta kertoi koulun moton olleen ”itsenäisesti toimiminen”, ja arvelee, että oppilaita haluttiin kannustaa itsenäisyyteen myös vaatetuksen osalta. Sayakan mukaan kuitenkin osa hänen koulutovereistaan hankki itselleen koulupuvun tapaisen asun, joita he käyttivät päivittäin. Vaikka käytössä ei olisikaan varsinaista säännönmukaista asua, monet tunsivat helpommaksi käyttää koulupuvun tapaista vaatetusta helpottaakseen arkeaan ja välttyäkseen liialliselta vaatetuksen pohtimiselta. Haastattelussa Sayaka kertoi, että ei itse tuntenut, että lukioiässä olisi tuntenut

minkäänlaista painetta koulutovereiltaan pukeutua jollakin tietyllä tavalla. Takeshin ja Sayakan mukaan syy tällaisen koulupuvun tapaisen vaatetuksen käyttöön oli enemmänkin arjen helpottaminen kuin niinkään halu käyttää koulupukua siihen liitetyn ”aikuisuuden” symboliikan takia tai halu osoittaa käyvänsä tiettyä koulua.

3.2 Yliopistoaika: koulupuvusta luopuminen

McVeighin mukaan yksilön yhteiskunnallisen sosiaalistamisen toinen vaihe (*de-uniformizing*) alkaa silloin, kun japanilainen siirtyy yliopistoon tai muuhun korkeakouluun. Vaikka japanilaisten korkeakoulujen virallinen tehtävä on kouluttaa tulevaisuuden työvoimaa, McVeighin mukaan moni korkeakoulu täyttää tämän tehtävän huonosti. Syynä tähän on se, että moni japanilainen kokee yliopistoajan lähinnä enemmän tai vähemmän ansaituksi ”vapaa-ajaksi” stressaavan peruskoulun ja valmistumisen jälkeen odottavan työelämän puurtamisen välillä. Yliopistossa japanilainen voi tuntea itsensä vapaaksi häneen kohdistuvista paineista ja odotuksista. Esimerkiksi lukiossa yksilön odotetaan tekevän aina parhaansa ja opiskelevan ankarasti päästäkseen hyvään yliopistoon. Yliopisto-opiskelijoihin ei kohdistu samanlaista painetta yhteiskunnan osalta, sillä heidän ajatellaan jo olevan sosiaalistettu osaksi yhteiskuntaa ja hallitsevan yhteiskunnassa ja työelämässä vaaditut taidot. Tämä vaihe siis edustaa ajanjaksoa lapsuuden ja aikuisuuden, opiskelun ja työnteon ja sitä myöten harjoituksen ja tuottamisen välillä. Tänä aikana yksilö oppii, millainen itsensä esittäminen (*self-presentation*) ei ole suotavaa työelämässä kaikkine sen tuomine vastuineen. Tässä vaiheessa yksilöä ei vielä nähdä aikuisena (*shakaijin* [社会人], eli ”työskentelevä aikuinen, täysivaltainen yhteiskunnan jäsen”). Koska tänä aikana yksilö on myös vapaa erilaisista pukeutumisvaatimuksista, hän voi myös ilmaista itseään vapaammin myös pukeutumisen avulla. (McVeigh 103–104).

Koulupuvun käytön hyväksi puoleksi mainittiin useassa haastattelussa nimenomaan se, että vaatteita ei tarvinnut valita joka päivä erikseen, mikä helpotti elämää käytännön syistä. Opiskelija saattoi toisaalta myös välttyä arvostelulta, jota ”oman tyyliseen” vaatetukseen saattoi kohdistua. Miki kertoi olleensa lukioaikanaan vaihto-opiskelijana Suomessa, jonka aikana hän ei luonnollisesti käyttänyt koulupukua koulussa ollessaan. Tänä aikana hän ei varsinaisesti kaivannut koulupuvun käyttöä, vaikka se omalla tavallaan helpottikin elämää. Toisaalta joskus Miki mainitsi vaatteiden valinnan olleen hankalaa, mutta hänen mukaansa syy ei varsinaisesti liittynyt itseilmaisuuksiin vaan pikemminkin siihen, että Suomen ilmastoon: aina ei pystynyt sanomaan, millaiset vaatteet olivat sään kannalta sopivimmat. Osa haastateltavistani mainitsi, etteivät yksinkertaisesti olleet kovinkaan kiinnostuneita

pukeutumisesta tai muodista, ja toisaalta myös opiskelijan tai hänen perheensä taloudellinen tilanne saattoi vaikuttaa siihen, että heillä ei ollut mahdollisuutta panostaa ulkoiseen tyyliin haluamallaan tavalla. Haastatteluissa kävi usein ilmi, että ainakin yliopistoajan alussa haastateltavani tunsivat usein koulupuvun puuttumisen olevan tietynlainen rasite sen sijaan, että he tunsivat itsensä vapaaksi ilmaisemaan omaa tyyliään. Myös sosiaalinen paine vaikutti haastateltavien asenteeseen pukeutumista kohtaan yliopistoaikana.

Tutkija: Ehkä, kun olet yliopistossa, kuten nyt... Tuntuuko sinusta erilaiselta kun saat pukea, ikään kuin, millaiset vaatteet itse haluat?

Makoto: Hmm, joo, se on kuin... Joskus tuntuu että minulla on niin paljon tekemistä, koska minun pitää valita vaatteet joka kerta erikseen, ja jos puen samat vaatteet... Joo, tarkoitan seuraavana päivänä, kuinka sanotaan, useampana päivänä peräkkäin, kaikki sanovat että "sinä olet likainen, sinulla ei ole paljon vaatteita", ja se tarkoittaa että sinulla ei ole silmää vaatteille, joten minun pitää olla varovainen, minun pitää välittää, joten... Tyttöjen esimerkiksi, tai, erityisesti. (Makoto 9.11.2015).

Makoton mukaan opiskelija, joka ei jollakin tavalla panosta omaan pukeutumiseensa tai tyyliinsä, saattaa joutua arvostelun kohteeksi. Pukeutuminen ei siis ole pelkästään yksilöä itseään koskeva asia, vaan se vaikuttaa omalla tavallaan myös muiden suhtautumiseen itseään kohtaan. Vaikka opiskelija ei sinällään olisikaan kiinnostunut pukeutumisesta, hänen on silti jollakin tavalla panostettava omaan ulkoasuunsa, sillä se saattaa vaikuttaa hyvinkin paljon hänen asemaansa yhteisön jäsenenä. Kun varsinaisia koulupukuja ei ole käytössä, oman ulkoasun ja tyylin vaikutus mielikuvaan yksilöstä ovat aiempaa enemmän hänen itsensä vastuulla. Esimerkiksi Patricia Hunt-Hurst kirjoittaa vaatetuksen merkityksestä ihmisen kehityksessä varhaislapsuudesta nuoruuteen: alkuun päätösvalta ja vastuu lapsen pukeutumisesta on tyypillisesti lapsen vanhemmilla tai huoltajalla, mutta yksilön kasvaessa päätös pukeutumisesta ja tyylistä siirtyy yhä enemmän yksilön itsensä vastuulle. (Hunt-Hurst 2012, 306–310). Japanissa, jossa yksilö viettää hyvin paljon aikaa koulussa sekä opiskelujen että erilaisten kerhotoimintojen ja ryhmäaktiiviteettien merkeissä, oman pukeutumisidentiteetin kehittymiselle jäänee vähemmän aikaa kuin länsimaisissa kulttuureissa.

Makoton mukaan ongelmia aiheuttaa myös se, että samojen vaatteiden pitäminen tulkitaan usein myös välinpitämättömyydeksi omasta ulkoasustaan. Joskus opiskelijat kritisoivat koulupuvun käyttöä sillä, että se saa tuntemaan heidät likaisiksi, sillä heillä ei ole välttämättä varaa hankkia siihen

kuuluvia vaatteita montaa kappaletta. Toisaalta, jos puku ei ole näkyvästi likainen, se kuitenkin jollakin tavalla suojaa opiskelijaa arvostelulta, toisin kuin tavalliset vaatteet, jotka saavat Makoton mukaan ihmiset ajattelemaan, että useamman kerran peräkkäin pidettyjä vaatteita ei ole mahdollisesti pesty käyttökertojen välissä.

Myös Aiko sekä Takeshi puhuivat haastattelussaan siitä, kuinka ainakin yliopistoajan alussa oman pukeutumistyylin löytäminen ja koulupuvun tuoman tietynlaisen ”turvan” puuttuminen tuntui heistä hämmentävältä, kun ”oman itsensä” (*self*) esittäminen muille opiskelijoille tapahtui yhä enemmän vaatetuksen ja ulkoasun perusteella. Erityisesti haastattelussa korostui se, kuinka vastakkaisen sukupuolen suhtautumisen ajateltiin muuttuvan, kun mahdollisesti jo toisensa tuntevat opiskelijat kohtasivat yliopistossa ilman koulupukuja ja siihen jo liitettyjä mielikuvia. Takeshi kertoi tunteneensa, että yliopistossa muut opiskelijat loivat painetta pukeutua ja ”esittää itseään” tietyllä tavalla. Takeshin lukio oli poikakoulu, joten siirtyminen lukiosta yliopistoon, jossa oli sekä mies- että naisopiskelijoita, oli suuri muutos. Vaikka keskustelun sävy haastattelutilanteessa oli tietyllä tavalla humoristinen, se kuitenkin antoi hyvän kuvan siitä, millaisia mielikuvia koulupukuihin usein Japanissa liitetään: poikien koulupuvut ilmaisevat käyttäjänsä olevan ”cool”, koulupukuisten tyttöjen taas ajatellaan olevan ”söpöjä” (*kawaii*²) ja feminiinisiä.

Takeshi: Joskus minusta tuntui että olin tottunut koulupukuun, sillä olin käyttänyt pukua kuusi vuotta, minä olin vähän, sanoisinko, hämilläni. (nauraa) Joo.

Aiko: Joo, se tapahtui... Kuten hän sanoi, mina kävin eräänlaista yhdistettyä lukiota ja yliopistoa. Joten lukiossa käytimme koulupukua, mutta yliopistossa käytimme omia vaatteita, joten... Esimerkiksi joku komea poika, joka käytti koulupukua, mutta jos hän pukeutui omiin vaatteisiinsa, hän ei ollut enää komea. (nauraa) Tätä tapahtui paljon. Joten sillä on vaikutusta. (nauraa)

Tutkija: Se on niin kuin, naiset näkevät poliisin, ja sillä tavalla... Koska univormut ovat siistejä, joo.

Takeshi: Joo, se on univormuefekti!

² *Kawaii*-sanan suora merkitys lienee *suloinen* tai *söpö*, mutta Japanissa kontekstissa *kawaii* kuvaa laajemmin jonkinlaista söpöyden ympärille kehittyneitä kulttuuria. (Esim. McVeigh 2000, 135ff).

Aiko: Univormuefeki, kyllä. Joten sillä tavalla se on harmillista, meille, ja ehkä miehille myös...

Takeshi: Joo.

Aiko: Kuten, kun tytöt pukeutuvat koulupukuun, sitä pidetään söpönä. Miesten mielestä, joten ehkä he ovat myös pettyneitä, joo.

Tutkija: Joten se on, kun menet yliopistoon, sinun täytyy itse asiassa miettiä mitä puet päällesi.

Aiko: Joo. Minusta tuntuu että myös nautin siitä, kuten... Totuin käyttämään koulupukua, joten yliopistossa, meistä tuntui vapaammalta, ja voin tehdä kaikki itse, kuten asua yksin, joten pidin siitä, että sain valita ja ostaa joitakin vaatteita, joo. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Kuitenkin, kuten Aiko lainauksen lopussa toteaa, yliopistojen löysemmät pukeutumissäännöt ovat jossakin määrin olleet myös samanlainen aikuistumisen merkki kuin yläkoulun alussa käyttöön otettu koulupukukin. Yksilön katsotaan tässä vaiheessa olevan tarpeeksi kypsä ottamaan vastuuta itsestään, omasta elämästään ja ulkoasustaan, joten vapautta pukeutua voidaan pitää samanlaisena symbolina yksilön uudesta elämänvaiheesta kuin tarkoin rajattuja pukeutumissääntöjäkin. Omien havaintojeni mukaan japanilaisten yliopisto-opiskelijoiden pukeutuminen on usein melko samantyylistä huolimatta siitä, että varsinaisia pukeutumissääntöjä ei yliopistoissa useinkaan ole, mikä näkyy hyvin myös nuorille ja nuorille aikuisille suunnatuissa vaatekaupoissa. Merkittävästi massasta poikkeava pukeutuminen ei ole erityisen suosittua, ja sitä harrastetaan Japanissa lähinnä tietyissä kaupunginosissa, kuten Tokion Akihabarassa. Toisaalta silloin tällöin myös Kioton keskustassa saattoi törmätä hieman erikoisempaan pukeutumistyyliin, vaikkakin harvemmin kuin olen Suomessa tottunut näkemään.

Vaikka japanilaisissa yliopistoissa vaatetukseen liittyy harvemmin oppilaitoksen puolelta tulevia sääntöjä, Miki sanoi käyttäneensä koulupuvun tapaista vaatetusta myös yliopisto-opintojensa alkuaikoina. Yliopistossa oli sääntö, jonka mukaan ensimmäisen vuoden opiskelijoiden täytyi käyttää noin kuukauden ajan, huhtikuun alusta huhtikuun lopussa ja toukokuun alussa vietettävään *golden weekiin*³ asti koulupuvun tapaista asua, johon Mikin mukaan naispuolisilla opiskelijoilla kuului

³ Yhdistelmä kansallisia vapaapäiviä, jonka aikana useat virastot ovat kiinni.

jakku ja hame. Tällaisen pukeutumiskäytännön syyksi Miki arvelee, että opettajien helpompi tunnistaa ensimmäisen vuoden opiskelijat, sekä toisaalta myös ensimmäisen vuoden opiskelijoilla on myös helpompi ryhmäytyä uudessa oppilaitoksessa, kun he voivat tunnistaa toisensa pukeutumisen avulla. Ensimmäisen kuukauden jälkeen myös uudet opiskelijat voivat luopua pukeutumissäännöistä ja valita omat vaatteensa vapaammin, ja koulupukua käytettiin lähinnä koulun omissa erikoistilaisuuksissa. Toisin kuin peruskoulun ja lukion koulupukujen kanssa, Miki ei tuntenut, että yliopiston pukua olisi käytetty sen vuoksi, että ulkopuoliset olisivat tunnistaneet tietyn oppilaitoksen opiskelijat, vaan tarkoituksena oli lähinnä osoittaa ensimmäisen vuoden opiskelijat yliopiston sisällä.

Miki sanoi itse olleensa kiinnostunut pukeutumisesta tai muodista verrattain vähän, mutta huomanneensa, kuinka moni muu opiskelija erityisesti yliopiston ensimmäisenä vuonna käytti hyväkseen tilaisuutta ottaa vapauksia pukeutumisen suhteen. Mikin mukaan ensimmäisen vuoden opiskelijat, erityisesti naispuoliset, saattoi määrätyn pukukoodin puuttuessaakin ”tunnistaa” tulokkaiksi, sillä heillä oli tapana pukeutua erottuvasti, ”liian nätisti” ja käyttää voimakasta meikkiä. Tiukan pukukoodin puuttuessa opiskelijoilla oli mahdollisuus ikään kuin kokeilla rajojaan pukeutumisen ja ulkoisen olemuksen suhteen, minkä vuoksi heidät oli Mikin mukaan melko helppo erottaa vanhemmista opiskelijoista. Tilanne usein ”normalisoitui” opiskelijoiden kohdalla sen jälkeen, kun he siirtyivät ylempille luokka-asteille ja valinnan vapaus ei tuntunut enää niin uudelta asialta:

Miki: No oikeastaan, hmm... Kyllä oikeastaan vähän niinkuin mietin, ja muistan, että käytiin kyllä äidin ja isän kanssa ostamassa vähän lisää pukuja, kun mulla ei muutenkaan ollut kauheesti vaatteita, niin sit just ennen ennenkuin se just se määräaika päättyi, niin haettiin kyllä vähän lisää tuommoista pukua, ja mä tykkään enemmän niinku tommoisista vähän rennommista puvuista, ja sit jotkut tytöt... Huomasin siinä sitten, että kun tuon loman jälkeen kävin koulua, niin huomasin, että... Tai siis niinku erottuu, että just kun noi ensimmäisen vuoden opiskelijat kun sai pukea niinkun omia pukuja, niin ne pukeutui just sillä tavalla, että... Vähän niinku liikaa meikkiä, ja vähän liikaa tommoista niinku värikästä, ja... Se on just saanut varmaan vapautta, että niin... Se varmaan niinkun tuli sitä kautta, että niinku kaikki ensimmäisen vuoden opiskelijat pukeutuu sillä tavalla, ja se oikeastaan näkyikin sen jälkeen kun mä oon päässyt toiseen tai kolmanteen vuoteen, niin se näkyy kyllä se, että vaikka ei ensimmäisen vuoden opiskelijoilla ei ollutkaan sitä koulupukua, että... Se on niinku niin helppo erottaa, että noi on varmasti noita ensimmäisen vuoden opiskelijoita, kun noi nyt niinkun pukeutuu näin, jotenkin liian nätisti, niin... (Miki 6.5.2016).

Omista haastateltavistani kukaan ei sanonut olleensa varsinaisesti kiinnostunut pukeutumisesta tai muodista, ja yliopistossa koulupuvun puuttuminen tuntui aluksi lähinnä hämmentävältä. Osalla opiskelijoista oli jonkinlainen tarve ilmaista itseään ulkonäöllisten seikkojen avulla, kun siihen oli yliopistossa mahdollisuus, kuten Miki esimerkissään kertoi. Toisaalta, kuten Aiko kertoi, koulupuvusta luopumisen voidaan ajatella olevan eräänlainen kasvamisen vaihe japanilaisen yksilön elämässä: tällöin hänen katsotaan olevan riittävän kypsä ottamaan vastuuta omasta ulkoasustaan ilman sen suurempia ylilyöntejä.

3.3 Aikuisuus, työelämä ja koulupuvun merkitys

McVeighin teorian mukaan sosiaalistamisen kolmas ja viimeinen vaihe (*re-uniformizing*) seuraa yliopistosta valmistumisen jälkeen yksilön astuessa työelämään ja siten integroiduttua osaksi yhteiskunnan sosioekonomista järjestystä. Tässä vaiheessa yksilön nähdään olevan *shakaijin* (täysivaltainen yhteiskunnan jäsen) ja hänen odotetaan käyttäytyvän sen mukaan. Useimmille japanilaisille tämä tarkoittaa sitä, että työelämään astuessaan hänen on symbolisesti myös pukeuduttava ”täysivaltaiselle yhteiskunnan jäsenelle” sopivaan vaatetukseen, useimmiten siis bisnessyyliin tummiin pukuihin ja jakkupukuihin. Käytännössä korkeakoulun tarjoama vapaus vaihtuu siis jälleen yhteiskunnan sanelemaan pukeutumiseen. Tämä siirtymä näkyy usein symbolisesti korkeakoulujen valmistujaisjuhlissa, jolloin miespuoliset vastavalmistuneet pukeutuvat tummiin pukuihin ja naispuoliset usein erityiseen japanilaistyyliin valmistujaisasuun. (McVeigh 108–109). Naisten valmistujaispukuna nähdään usein perinteiset japanilaistyylliset housut, hakama (袴). Niiden käyttö nykyisessä valmistujaisseremoniassa juontaa juurensa Meiji-restauraatioon⁴, jolloin naisille alettiin tarjota koulutusta ja tyttöjen koulupukuina alettiin käyttää hakamaa kimonoasussa liikkumisen helpottamiseksi.

Vaikka teoriassa koulupukuun liitetään virallisesti tällainen McVeighin mainitsema tehtävä ”opettaa” japanilaisia koululaisia pukeutumaan virallisesti tulevaa työelämää varten, useimmat haastateltavani kertoivat, etteivät kouluaikoinaan juuri ajatelleet tulevaa työelämää tai miten silloin kuuluisi pukeutua. Koulupukua käytettiin, koska niin kuului tehdä, mutta syitä sen käyttämiseen haastateltavani eivät kouluaikoinaan juuri pohtineet. Esimerkiksi Aiko ja Takeshi eivät nähneet, että koulupuvulla ja myöhemmin elämässä esiintyvillä työelämän pukukoodeilla olisi ollut juurikaan yhteyttä:

⁴ Vuosina 1866–1869 Japania aikaisemmin hallinnut Tokugawa-shogunaatti syöstiin vallasta ja valta siirtyi keisari Mutsuhitolle. Tästä alkoi Japanin nopea teollistuminen ja ulkovalloille avautuminen.

Tutkija: Joten se ei siis oikeastaan liity siihen, että käytät virallista koodia, koulu ikään kuin neuvoo miten sinun kuuluu käyttää tällaista pukua, ja sitten kun menet töihin, se on...

Takeshi: Joo, työ on eri asia.

Aiko: Joo, en näe yhteyttä niiden välillä. Minusta se on eri asia. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Syyksi Aiko mainitsee, että kouluiässä moni haluaa jossakin määrin kapinoida koulun pukeutumissääntöjä vastaan esimerkiksi muokkaamalla koulupukua tai kantamalla sitä ”väärin”: esimerkkinä Aiko mainitsee tyttöjen harrastaman hameen lyhentämisen. Jos koulun sääntöihin kuuluu tietty hameen pituus, koululaiset usein rullaavat hamettaan vyötäröltä niin, että se on säännönmukaista lyhyempi ja näin ollen muodikkaampi. Kouluiässä pukeutumisella, vaikka se olisi säädeltyä, halutaan vielä tietyllä tavalla osoittaa kapinahenkeä, mutta työelämässä tällainen käytös ei ole enää sallittua. Toisaalta Makoto ja Miki pohtivat omissa haastatteluissaan, että asioilla saattoi olla yhteyttä, vaikka kouluaikana opiskelija ei asiaa ajattelisikaan juuri tällä tavalla. Mikin mukaan koulupuku on ”vähän niin kuin työasu”, jonka kanssa mennään kouluun ja tehdään koulutöitä, vapaa-ajalla opiskelija voi pukeutua vapaammin ja enemmän oman tyylin mukaisesti.

Haastatteluissa tuli ilmi myös koulupuvun ja sen merkityksen muutos paitsi yleisellä tasolla, myös haastateltavieni henkilökohtaisessa elämässä: kun kouluaika on ohi, myös koulupukuun liitettyjen merkitysten osuus yksilön elämässä luonnollisesti vähenee. Aikuisille koulupuku ei ole juuri läsnä henkilökohtaisessa elämässä, vaikka se onkin yleinen näky Japanin katukuvassa paitsi tavallisten koululaisten, myös esimerkiksi mainosten kautta. Koulupuku on myös populaarikulttuurissa hyvin suosittu aihe, mutta koulu- ja opiskelumaailmaan sijoittuvat sarjakuvat ja elokuvat on usein suunnattu nuoremmille polville. Takeshin mukaan koulupuku symboloi nuoruutta, joten koulupuku on eräänlainen muisto nuoruusajoilta, mutta aikuisiässä hän ei ole ollut asian kanssa juurikaan tekemisissä.

Takeshi: Joo, koulupuku on nuoruuden symboli, joten, joo... Minulle, aikuistumisen jälkeen, koulupuvusta on tullut jonkinlainen... Muisto, tai jotakin sellaista. Ja myös, sillä on... koulupuku vetoaa opiskelijoihin, tai lapsiin, kuten animaatioissa, tai mangassa, joten, joo... Tässä vaiheessa en ole kovinkaan kiinnostunut koulupuvuista, (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Tilalle saattaa tulla esimerkiksi työelämässä vaadittuja pukeutumissääntöjä, mutta kuten aikaisemmin totesin, useimmat haastateltavani eivät nähneet varsinaisesti yhtäläisyyksiä kouluaikeisten pukeutumissääntöjen ja työelämässä vaadittujen sääntöjen välillä. Työelämässä vaaditut pukeutumissäännöt eivät itsessään eroa kouluaikeisista säännöistä, sillä ajatus ylhäältä käsin laadituista säännöistä on toisaalta sama, mutta työelämän pukeutuminen ei juurikaan tuonut haastateltavilleni samanlaisia mielikuvia kuin kouluaikeinen pukeutuminen kaikkine sääntöineen. Yhdelläkään haastateltavistani ei ollut haastatteluja tehdessäni myöskään kouluikäisiä lapsia, joten myöskään sitä kautta koulupuku ei ollut haastateltavilleni ajankohtainen tai merkityksellinen.

Jossakin tapauksessa erilaiset vaatekappaleet saavat käyttäjälleen syvempiä merkityksiä kuin pelkästään niiden materiaalisen puolen. Esimerkiksi hääpuku on useissa kulttuureissa sellainen vaate, johon sisältyy pelkästään sen materiaalisen puolen lisäksi tunnepuoli, minkä vuoksi sitä ei ole tarkoitukseen käyttää useampaa kertaa, muokata uudelleen tai heittää pois. Miller-Spillman 2012a, 5). Haastateltavani pitivät omaa koulupukuaan muistona kouluajoilta, mutta siihen ei kuitenkaan sisällynyt niin vahvaa tunnelatausta, että olisivat katsoneet parhaimmaksi säilyttää sitä. Koulupukuun liittyvät tunteet liittyivät enemmänkin aikaan, jolloin haastateltavani sitä käyttivät, mutta lukiosta valmistumisen jälkeen vaatteet itsessään eivät olleet sen arvoisia, että niitä olisi kannattanut säästää. Useimmat haastateltavani olivat antaneet omansa nuoremmille ystävilleen tai sukulaisilleen, tai myyneet ne uusille oman koulunsa oppilaille. Kierrättämisen katsottiin kuitenkin olevan järkevämpää kuin koulupuvun säilyttämisen muistosityistä:

Tutkija: (...) Oot sä säästänyt oman koulupukusi, että onko se vielä tallessa?

Miki: No, en mä tiedä onko siinä tarkoituksena säästäminen, mutta en oo heittänyt (pois) kyllä...

Tutkija: Eli se on vähän semmoinen, että muisto kouluajoilta?

Miki: Kyllä, kyllä.

Tutkija: Ihmiset varmaan säästää sen sitten...

Miki: Joo, aika usein kyllä. Oon saattanut kyllä niinkun antaa... Vai oonkohan mä antanut, en mä muista, niinku joskus mä oon varmaan antanut noille nuoremmille kavereille, kun mä

kuitenkin valmistuin niin mä en käytä niin... Jotakin varmaan, oisko villapaitaa ja näitä niinkun antanut, mutta sitten sitä just, niinkun jakku ja hame on kyllä mulla tallessa, että...

Tutkija: Joo. Niin että, se on tietenkin hyvä sitten myös kierrättää...

Miki: Joo, niin. (Miki 6.5.2016)

Tutkija: No, oletteko säilyttäneet koulupukunne, kuten... Onko se jonkinlainen muisto kouluajoiltanne, vai...?

Takeshi: Joo, minä heitin sen pois. Jossakin vaiheessa. En muista milloin hävitin sen. pidin sitä jonkin aikaa, mutta, joo... Ehkä... Ai niin, muistan sen. Minulla on serkku, joka kävi samaa lukiota, joten annoin sen hänelle.

Aiko: Hmm. Minusta tuntuu että yläkoulussani, meillä oli sellainen menetelmä, tai tapa, me kierrätämme sen. (...) Se on vähän niin kuin vanhempainyhdistys.

Takeshi: Heillä on siis jonkinlainen myyntipaikka missä he myyvät käytettyjä koulupukuja uusille opiskelijoille, vai...?

Aiko: Joo. Koulupuvut ovat todella kalliita, joten... Joo. Niitä on parempi olla ainakin kaksi, joten ehkä voit ostaa yhden käytettynä ja yhden uutena, ja sillä tavalla. Joten minusta tuntuu, että myin omani. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Vaatteilla on niiden kulttuuristen ja poliittisten merkitysten lisäksi myös henkilökohtaisia merkityksiä, joita vaatteiden käyttäjät ovat niille antaneet. Käyttämiensä vaatteiden avulla yksilö linkittää itsensä ja kehonsa osaksi häntä ympäröivää maailmaa. Näin ollen vaatteet ovat usein käyttäjälleen merkityksellisiä myös sen vuoksi, että ne toimivat henkilökohtaisina muistutuksina yksilön elämästä. (Gibson 2015, xiv-xv). Useimpien haastateltavieni mielestä koulupuku ei kuitenkaan varsinaisesti ollut sellainen vaate, jota olisi ainakaan tarkoituksella kannattanut säilyttää, vaanärkevintä oli antaa tai myydä se eteenpäin uusille koululaisille. Koulupuku oli lähinnä muisto niiltä ajoilta, jolloin se oli aktiivisesti käytössä. Haastattelutilanteessa moni haastateltavistani mainitsi kouluaikejen muistelun olevan ”natsukashii” (nostalgista).

4. Koulupuku, yksilö ja yhteisö

Kuten johdantokappaleessa kävi ilmi, pukeutumisen avulla voidaan ylläpitää sosiaalista kontrollia ja erilaisia valtasuhteita. Tämä luku keskittyy siihen, miten koulupuku linkittää yksilön osaksi japanilaista yhteiskuntaa ja millä tavalla koulupuku toimii sosiaalisen kontrollin välineenä. Toisaalta yhdenmukainen pukeutuminen ei luonnollisesti tarkoita toimijuuden menettämistä: vaikka haastateltavieni mukaan koulupuvun käyttöön liittyy monia erilaisia sääntöjä ja määräyksiä, opiskelijoilla on kuitenkin omat keinonsa kapinoida tällaisia sääntöjä vastaan. Pukeutumisen yhtenä tarkoituksena on myös erottaa erilaisia sosiaalisia ryhmiä toisistaan ja toisaalta taas vahvistaa yhteishenkeä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta tällaisten ryhmien sisällä. Luvussa 4.2 tarkastelen, kuinka haastateltavani ovat tunteneet koulupuvun vaikuttaneen siihen, kuinka he näkevät itsensä yksilönä ja sosiaalisena toimijana osana ympäröiviä yhteisöjä: toisaalta oman koulunsa oppilaana, mutta myös osana japanilaista yhteiskuntaa tietyn ikäisenä opiskelijana.

4.1 Yksilön toimijuus ja sosiaalinen kontrolli

Varsinaisten vaatekappaleisiin liittyvien pukeutumissääntöjen lisäksi japanilaisissa kouluissa on usein tiukat säännöt myös esimerkiksi asusteiden ja muiden ulkoisten seikkojen suhteen, ja kouluympäristöön sopivat asusteet ja hiustyylit ovat määritelty tarkasti. Yuichi Tamuran mukaan Japanin yhteiskunnan muutos sodanjälkeisestä niukkuudesta kulutusyhteiskunnaksi näkyy myös koulujen suhtautumisessa pukeutumissääntöihin. Kulutuksen lisääntyessä myös japanilaisten idea yksilöllisyydestä alkoi muuttua, sillä ihmisillä alkoi olla käsillä yhä enemmän tapoja osoittaa yksilöllisyyttään materiaalisin keinoin. Sodan jälkeisinä vuosikymmeninä japanilaisilla alkoi olla yhä enemmän mahdollisuuksia käyttää rahaa tarpeellisten hankintojen lisäksi myös vapaa-aikaan ja ylellisyystarvikkeisiin. 1960- ja 1970-luvulla Japanin kouluissa pukeutumissääntöjä ei määritelty kovin tiukoiksi, sillä useimmilla ei ollut varaa edes tehdä hankintoja, jotka olisivat voineet asettaa oppilaita eriarvoiseen asemaan toisiinsa nähden. 70- ja 80-luvuilla sääntöjä oli kuitenkin pakko tiukentaa, sillä tässä vaiheessa eriarvoisuus alkoi olla jo näkyvämpää. 80-luvun lopulla sääntöjä löysättiin jälleen, sillä siinä vaiheessa katsottiin, että yhteiskunnallinen eriarvoisuus oli tasaantunut ja perheillä alkoi olla varaa hankkia lapsilleen muodin mukaisia tavaroita. Pukeutumissääntöjen muuttumisen on katsottu olevan seurausta Japanin yhteiskunnallisten asenteiden muuttumisesta yhä sallivammaksi yksilöllistä ajattelua kohtaan. Kulutusyhteiskunnan kehittyessä japanilaiset nuoret

ovat alkaneet tavoitella yksilöllisyyttä yhä etenevissä määrin, mikä sopii huonosti yhteen perinteisenä pidettyyn ajatusmalliin koulupukuisesta nuoresta eräänlaisena japanilaisen nuorison ideaalityyppinä. (Tamura 2007, 463–465, 475–477).

Esimerkiksi Shoko Yoneyama (2012) kirjoittaa japanilaisesta koulukurista siihen liittyvine säännöksineen. Yoneyaman mukaan koulukuri ei vaikuta pelkästään koululaisen pukeutumiseen, vaan hyvin paljon myös siihen, miten hänen kuuluisi vaatteita käyttää, sekä muunlaiseen ulkonäön valvontaan, kuten hiustyyliin. Vaatteiden ja ulkonäön valvonta ei suinkaan ole ainoa tapa säädellä opiskelijoiden elämää, vaan tiukimmissa kouluissa säännöt saattavat ulottua aina koulumatkoihin asti, jotka ovat koulun puolelta tarkkaan ennalta säädettyjä reittiä ja aikatauluja myöten. Vaatteiden suhteen määräykset voivat ulottua aina alusvaatteiden väriin ja materiaaliin asti ja eivät koske ainoastaan vaatekappaleita ja niiden yhdistelmiä, vaan myös asusteiden käyttötapaa. Vaikka kaikissa kouluissa säännöt eivät ole yhtä tiukkoja kuin toisissa, moni koululainen on tyytymätön sääntöihin. Näissä tutkimuksissa koululaiset ovat perustelleet esimerkiksi hiusten leikkaamis- ja värjämissääntöjen ongelmallisuutta esimerkiksi siten, että ”[hiusten värjäminen] *ei aiheuttaisi ongelmia kenellekään*”. (Yoneyama 2012, 119–120). Tällainen ajattelutapa tukee johdantokappaleessa mainittua Hidetada Shimizun tutkimustulosta siitä, kuinka japanilaisen nuoremman sukupolven ajattelutapa on muuttumassa – tai jo muuttunut – yksilökeskeisemmäksi kuin mitä japanilaisessa yhteiskunnassa on totuttu ajattelemaan. Esimerkissä mainittua hiusten värjäystä ei nähdä ongelmana, sillä se ei itsessään aiheuta ongelmia opettajille, muille koululaisille tai yhteiskunnalle. Tällaiset säännöt nähdään siis aiempaa enemmän lähinnä rajoitteena kuin niinkään asiana, jotka edistävät yhteiskunnallista harmoniaa.

Malcolm Barnardin mukaan pukeutuminen nähdään helposti pelkästään yhtenä kommunikoinnin välineenä tai neutraalina kulttuurin ilmentymänä. Barnard kuitenkin muistuttaa, että pukeutuminen sisältää aina mahdollisuuden vallankäyttöön eikä sitä pidä ajatella vain yhtenä ”harmittomana” tai neutraalina kulttuurisen ilmaisun muotona. Barnard käyttää esimerkkinä Mary Douglasin ja Baron Isherwoodin lainausta “*Tavarat ovat neutraaleja ja niiden käyttötarkoitukset sosiaalisia; niitä voidaan käyttää aitoina tai siltoina*”.⁵ (Douglas & Isherwood 1979, 12). Tämän mukaan yksittäinen vaate tai pukeutumisen muodon voidaan ajatella olevan neutraali, mutta sen sijaan tarkoitus jota varten vaate on luotu, ei sitä ole. Douglasin ja Isherwoodin lainauksen ”aitojen” ja ”siltojen” voidaan metaforisesti ajatella olevan kuin vaatteiden, joiden tarkoituksena on tilanteen mukaan joko erotella

⁵ ”*Goods are neutral, their uses are social; they can be used as fences or bridges*”.

ihmisryhmiä toisistaan ja varmistaa että eri ryhmät pysyvät erillään, tai vaihtoehtoisesti yhdistää samankaltaisia ihmisryhmiä ja identiteettejä toistensa kanssa. (Barnard 2009, 39–40).

Toisaalta Barnardin mukaan Douglasin ja Isherwoodin lainaus voidaan tulkita myös siten, että pukeutuminen voidaan nähdä ”aitojen” ja ”siltojen” sijaan enemmänkin aseena ja puolustamisen muotona. Tämän vahvemman tulkinnan mukaan pukeutuminen on erilaistamisen ja tunnistautumisen sijasta pukeutuminen tulisi nähdä pikemminkin yhdenlaisena taistelun muotona maailmassa, jossa voimasuhteista käydään jatkuvaa kamppailua. Pukeutumisen voidaan ajatella olevan yksi keino, jolla erilaiset ryhmät luovat ja pitävät yllä erilaisia voimasuhteita, sosiaalista järjestystä ja hierarkiaa. Pukeutumisen avulla voidaan saavuttaa, haastaa sekä säilyttää asemia vallankäytön kamppailussa. Yhteiskunnat koostuvat hierarkioista ja erilaisista sosiaalisista ryhmistä, ja näiden ryhmien välillä esiintyy erilaisia valtasuhteita. Pukeutumista voidaan Barnardin mukaan käyttää eräänlaisena aseena, jolla puolustetaan oman ryhmän ideologioita ja ajatusmaailmaa ja vahvistetaan erilaisuutta muihin ryhmiin nähden. (Barnard 2009, 41). Bo Lönnqvistin vaatetuksen avulla käytäviä valtasuhteita kannattaa tarkastella kokonaisuutena, suhteessa muihin vaatteisiin tai pukeutumistapoihin. Pukeutuminen itsessään on arkipäiväistä ja vaatteet alati läsnä, mutta juuri tämän vuoksi vaatetus sopii hyvin vallankäytön välineeksi. Kun ihminen pukeutuu, hänen kehonsa ei ole pelkästään peitetty vartalo, vaan pukeutumisen avulla hän viestii omaa paikkaansa ja asemaansa yhteiskunnassa. (Lönnqvist 2008, 11).

Vaikka hiukset eivät sinällään ole vaatetusta, ne kuuluvat kuitenkin kokonaisuuteen, joita japanilaisten koulujen pukeutumissäännöillä pyritään hallitsemaan. Jos tarkastellaan kehoa Foucault’laisesti vallankäytön välineenä, koululaisen kehoa ei siis hallita pelkästään ohjeistamalla, millaisiin vaatteisiin se tulisi verhota, vaan myös määrittelemällä ”japanilaisuuteen” sopiva ulkonäkö. Ajatus siitä, miltä japanilaisen *tulisi* näyttää, juontaa juurensa usein deterministisestä ajattelutavasta, jonka mukaan japanilaiset ovat syntyneet biologisesti tietynlaisiksi, joten heillä on myös tietynlainen moraalinen velvollisuus olla muuttamatta ulkonäköään ”ei-japanilaiseksi”. Koska koulut pyrkivät kasvattamaan oppilaistaan velvollisuudentuntoisia japanilaisia, luonnollisesti myös ulkoinen olemus pyritään pitämään japanilaiselle ”sopivana”. Tämä ei koske pelkästään hiusten väriä, vaan usein myös pituutta ja leikkausta. (McVeigh 2000, 70–72). Myös omien haastateltavieni mukaan heistä yhdenkään kouluissa hiusten värjääminen ei ollut sallittua, poikkeuksena Aikon lukio, jossa hiusten värjäämisestä ei ollut sääntöä. Oppilaat tosin saattoivat kokeilla rajojaan ulkonäkönsä, kuten juuri hiustensa kanssa vaikkapa loma-aikana, jolloin koulun säännöt eivät ohjailleet jokapäiväistä elämää, kuten Sayaka haastattelussaan kertoi:

Tutkija: Joo. Oliko se sitten niinku, miten, esimerkiksi muiden asusteiden kanssa sillä tavalla, että saiko vaikka käyttää koruja, tai...?

Sayaka: Ei saanut käyttää.

Tutkija: Ja siis hiustyyli oli varmaan sillä tavalla, että sekin... Oliko se, hiustyyli esimerkiksi jotenkin... Niinkun, miten sai laittaa hiuksia, tai kuinka pitkät piti olla, tai...?

Sayaka: Siitä ei ollut kovin tiukkaa... Tiukkoja sääntöjä, mutta opettajat olivat hyvin tarkkoja siitä, ettei oppilas värjää hiuksia. Joo, siitä kyllä oli sanottu koko ajan, ja jotkut oppilaat värjäisivät hiuksensa kesäloman aikana, kesäloman ajaksi, mutta sitten, tuota sitten juuri kesäloman viimeisenä päivänä sitten värjäisivät ihan mustan väriseksi takaisin.

Tutkija: Eli kesälomalla sitten sai olla vähän silleen niinku rennommin, vai...?

Sayaka: Joo, kyllä. (Sayaka 2.5.2016).

Makoto kertoi oman koulunsa olleen hyvin tarkka hiusten pituudesta, poikien oli leikattava hiuksensa siten, että korvat olivat näkyvissä. Hän mainitsee koulun olleen yksityiskoulu ja arvelee sääntöjen olleen tiukempi sen takia. Hänen mukaansa tämän säännön rikkomisesta seuraa yleensä puhuttelu sekä koulun että vanhempien puolesta, anteeksipyyntökirjeen kirjoittaminen ja jos oppilas rikkoo sääntöjä kolmesti, edessä on koulusta erottaminen. Toisaalta Aiko taas kertoo oman lukionsa olleen yksityinen, ja sen vuoksi avoimempi poikkeuksille. Aikon mukaan hänen alakoulussaan hiusten pituudesta ei ollut sinällään sääntöä, mutta mikäli tytöillä oli pitkät hiukset, ne oli pidettävä kiinni. Aikon lukiossa taas säännöt olivat löysemmät niin hiusten kuin esimerkiksi meikkauksen suhteen: yläkoulussa kiellettyä oli hiusten värjäämisen lisäksi myös kaikenlainen meikkaaminen ja lisäksi korujen käyttäminen.

Auktoriteettiasemassa olevilla ryhmillä on siis paljon päätösvaltaa erilaisten vaatekappaleiden merkitysten suhteen. Esimerkiksi armeijassa, erilaisissa työpaikoissa tai kouluissa käytettävät vaatteet määräytyvät paljolti sen mukaan, millaisen merkityksen ne ovat saaneet kyseisen ryhmän toimesta. Armeijaunivormun tai poliisin puvun voi helposti tunnistaa tietynlaisilla leikkausten, väriyhdistelmien ja kuvioiden avulla. Myös koulupuvut ovat saaneet uudenlaisia merkityksiä:

koulujärjestelmällä on erilaisia arvoja ja merkityksiä, joiden koulut usein haluavat kantautuvan myös koulun ulkopuoliseen maailmaan. Yksi tällainen keino on pukea oppilaat sellaisiin vaatteisiin ja vaateyhdistelmiin, joiden värien, leikkausten ja mallien halutaan viestivän koulujärjestelmän arvoja, esimerkiksi vastuullisuutta, älykkyyttä, oppineisuutta ja järjestelmällisyyttä. Toisaalta tällaiset vaatteille ylhäältä käsin annetut merkitykset eivät kuitenkaan ole muuttumattomia: vaikka esimerkiksi koulupuvut tai armeijassa käytössä olevat vaatteet tai vaateyhdistelmät on totutusti liitetty tietynlaisiin arvoihin, esimerkiksi erilaiset nuorisoryhmät ja alakulttuurit ovat saattaneet muuttaa näitä merkityksiä hyvinkin paljon alkuperäisestä. Armeijaunivormua voidaan käyttää kapinoimaan yhteiskunnallista järjestystä vastaan, ja koulupukuja vastaavasti osoittamaan täysin päinvastaisia arvoja kuin mitä koulujärjestelmä on alun perin toivonut sen ilmaisevan. Vaikka valtaapitävät ryhmät ovat alun perin luoneet jonkin merkityksen tietylle vaatekappaleelle tai vaateyhdistelmälle, ne voivat saada toisen ryhmän käytössä täysin uuden, jopa päinvastaisen merkityksen. (Barnard 2009, 76–79).

Haastateltavani kertoivat, että tytöillä esimerkiksi hameen pituuden muuttaminen oli yleinen tapa vaikuttaa koulupuvun ulkonäköön ja muodikkuuteen. Pituudeltaan sääntöjen mukainen hame oli usein opiskelijatyttöjen mukaan epämuodikas, ja sitä pyrittiin muokkaamaan rullaamalla sitä vyötäröstä, jolloin helmasta tuli lyhyempi. Haastattelemani naiset muistelivat, että heidän koulussaan hameen muokkaaminen oli kielletty, mutta usein tytöt kuitenkin muokkasivat hametta, tai ainakin olisivat halunneet tehdä näin. Miki kertoi ommelleensa hamettaan hieman lyhyemmäksi, mutta tämä johtui lähinnä siitä, että se oli alun perin liian pitkä, ja muokkaamisen tarkoituksena oli pikemminkin oikean pituuden saavuttaminen kuin niinkään puvun muodistaminen. Aiko muistelee, että hän ja hänen kanssaopiskelijansa käyttivät aikaa muokkaamalla pieniä yksityiskohtia, joiden avulla koulupuvusta saattoi tehdä sievän ja muodikkaan:

Aiko: [...] Vaikka meidän koulupukumme ei ollut niin muodikas, meillä oli omat tapamme pukea se muodikkaasti. Esimerkiksi hameen tekeminen lyhyemmäksi, tai me käytimme erilaisia huiveja, esimerkiksi muutimme sen väriä tai sellaista. Joo, sellaisia asioita me voimme tehdä. Joten me nautimme pienistä jutuista kuten tällaisista. (Takeshi & Aiko 16.6.2016)

Mariko Nomuran tutkimuksen (1994) mukaan Japanissa nimenomaan tytöt tuntevat poikia enemmän painetta pukeutumisestaan yhteiskunnan katseen alla myös koulussa. Tytöt ovat Nomuran tutkimuksen mukaan kuulleet enemmän huomautuksia pukeutumisestaan koulussa, esimerkiksi juuri hameen pituudesta, tiettyjen värien käytöstä, liian alas napitetuista paidoista tai liian ”prameista”

(*hade*, 派手) vaatteista. Tytöt myös pitivät koulujen pukeutumissääntöjä liian tiukkoina poikia useammin. (Nomura 1994, 245). Toisaalta tutkimuksen toteuttamisesta on aikaa, joten olisi mielenkiintoista selvittää, ovatko yhteiskunnalliset muutoksen vaikuttaneet myös asenteisiin tyttöjen pukeutumisesta.

Kaikki haastateltavani kertoivat koulupuvun hyväksi puoleksi sen käytännöllisyyden: kouluun lähtiessään vaatteita ei tarvinnut valita joka aamu erikseen. Tämä oli käytännössä ensimmäinen asia, mikä haastateltavillani tuli mieleen koulupuvun positiivisista puolista. Usea mainitsi, ettei ollut kovin kiinnostunut pukeutumisesta tai muodista kouluaikoinaan, ja tämän takia oli hyvä, että vaatteisiin ei tarvinnut kiinnittää niin suurta huomiota. Ongelmalliseksi koulupuvun käytön teki kuitenkin se, että vaateyhdistelmät ovat usein tarkkaan määriteltyjä, eikä poikkeuksia esimerkiksi säätilan tai vuodenaajan takia saanut tehdä. Esimerkiksi koulupuvun paitojen hihojen pituus vaihtelee usein kesä- ja talvikauden mukaan, mutta esimerkiksi alaosassa ei ole juuri vaihtoehtoja: tyttöjen on käytettävä hametta, ja sukkahousuja ei voi käyttää kylmälläkään säällä. Pojilla housut suojaavat enemmän, mutta joihinkin koulupukuihin kuuluu lyhyet housut, joita kuuluu käyttää säällä kuin säällä, kuten Makoto kertoo alakouluaikaisesta puvustaan:

Makoto: (...) Alakoulussa se oli kauheaa, housujen takia, ne olivat tosi lyhyet, joten se oli... Talvella oli kauhean kylmä, ja... Talvella se oli kamalaa.

Tutkija: Sinulla ei siis ollut mitään vaihtoehtoja, kuten... Aina samat shortsit...?

Makoto: Aina samat shortsit, niin kuului pukeutua. Yläkoulun alkane ne [housut] olivat pitkät. (Makoto 9.11.2015).

Myös koulupukujen materiaalit olivat haastateltavieni mukaan usein tarkoin määritelty, mikä tuotti ongelmia vaihtelevien säätilojen ja vuodenaikojen takia. Jos koulupuvun käytännöllisyys perustui ajatukseen, että vaatteiden ulkonäköön ei tarvinnut kiinnittää liiaksi huomiota, muiden vaatteiden käytännöllinen puoli oli se, että liikkumavaraa esimerkiksi materiaalien suhteen oli paljon enemmän. Koulupuku itsessään ei tarjonnut paljoa vaihtoehtoja siihen pukeutumisen suhteen, ja vaikka esimerkiksi hihan pituus vaihteli, aina sekään ei ollut riittävä apu pakkasta tai hellettä vastaan. Esimerkiksi Sayaka mainitsi niin ikään koulupuvun hyväksi puoleksi sen, että vaatteita ja niiden valintaa ei tarvinnut aamuisin miettiä yläkouluaikana, jolloin hän koulupukua käytti, mutta mainitsi myös, että lukiossa myös ”tavallisissa” vaatteissa oli omat käytännölliset puolensa.

Sayaka: Joo. Ja myös se tuntui tosi mukavalta, että varsinkin kesän aikana sain laittaa ihan tavallisen t-paidan, esimerkiksi, joka imee hikeä hyvin, esimerkiksi. Tai sain, niin... Että se oli siinä mielessä käytännöllistä, että sain laittaa minkälaiset vaatteet tahansa. Joo, yläasteen aikana kyllä kesällä oli todella epämukava. Kyllä meillä oli ihan lyhythihaiset paidat, mutta jotenkin ne paidat oli... Niiden paitojen materiaali oli vähän sellainen, joka ei oikein imenyt hikeä hyvin, ja... Niin. (Sayaka 2.5.2016)

Sekä Sayaka että Miki kertoivat, että heillä oli myös terveydellisiä vaivoja, jotka tekivät koulupuvun käyttämisestä sellaisenaan epämukavaa. Mikin kohdalla yläkoulussa pukeutumissäännöistä oli tehty poikkeus terveydentilan takia ja hän oli saanut käyttää sandaaleja koulupukuun normaalisti kuuluvien kenkien sijaan. Miki arveli oman koulunsa olleen mahdollisesti normaalia löysempi pukeutumissääntöjen suhteen, sillä esimerkiksi vaikka hänen koulussaan virallisesti koulupuvun kanssa kuului käyttää pelkkiä sukkia, hänen opettajansa oli sallinut myös tyttöjen sukkahousujen käytön talvella kylmällä säällä. Sayaka puolestaan olisi toivonut voivansa käyttää talvella sukkahousuja koulupukunsa kanssa oman terveydellisen ongelmansa takia, mutta ei kuitenkaan uskaltanut nostaa asiaa kouluaikaansa esille oman koulunsa kanssa. Jälkeenpäin ajateltuna hän kuitenkin arvelee, että terveydellisten syiden takia hänenkin koulussaan olisi voitu joustaa pukeutumissäännöistä. Toisaalta Aiko taas ei pitänyt säiden vaihtelua ongelmallisena tai erityisesti koulupuvun huonona puolena. Hänen mukaansa se, että esimerkiksi kesällä ja talvella käytettiin eri paitoja, oli riittävä suoja liiallista kylmyyttä, hellettä tai vaihtelevia säätiloja vastaan. Tämä riippuu tietenkin myös siitä, missä päin Japania koulua on käyty: maan sijainti saa aikaan sen, että ilmasto on Japanin sisällä suhteellisen vaihteleva. Toisaalta sitä, että opiskelija pystyy toimimaan myös epämukavissa olosuhteissa, pidetään merkkinä hyvästä itsekontrollista, mikä on Japanissa suuresti arvostettua. (McVeigh 2000, 78).

Koulupuku on rinnastettavissa eräänlaiseen virka-asuun, ja näin ollen niiden yhtenä tehtävänä on viestittää kantajansa yhteiskunnallista asemaa. Koska virkapuku osoittaa ryhmän ulkopuolisille jäsenille käyttäjänsä asemasta yhteiskunnallisessa järjestelmässä, siihen liittyy aina myös tietynlaisia rooliodotuksia, joita käyttäjän odotetaan toteuttavan kommunikoidessaan ryhmän ulkopuolisten yhteiskunnan jäsenten kanssa. (Nathan 1995, 185). Esimerkiksi poliisien virkapuku viestii, millaisia palveluita häneltä voidaan poliisin roolissa odottaa. Näin ollen virkapukujen voidaan ajatella olevan eräänlainen yhteiskunnalliseen sopimukseen perustuvana pukeutumisen muoto. Virkapukujen muodossa pukeutuminen kuvastaa siis omalla tavallaan yhteiskunnallista rakennetta ja sitä, mikä sen

käyttäjän asema on tässä rakenteessa. (Barnard 2009, 64).

Erilaisia virkapukuja on mahdollista käyttää silloin, kun sitä käyttävä ryhmä on pysyvästi vakiinnuttanut asemansa erillisenä ryhmänä yhteiskunnassa. Alun perin univormut ovat olleet armeijan käytössä, kun sotilaat on pyritty erottamaan sekä siviileistä että toisista armeijan osastoista, ja nykyään erilaisia virkapukuja käytetään monissa erilaisissa yhteiskunnallisissa ryhmissä. Niiden on tarkoitus osoittaa muulle yhteiskunnalle käyttäjän asemasta ja identiteetistä yhteiskunnallisessa järjestelmässä. Erilaisten virkapukujen avulla ryhmä voi tehdä selväksi kuuluvansa virka-aikanaan juuri tähän tiettyyn ryhmään, ja vapaa-ajan asuun vaihtamalla tehdä eron virka-ajan ja vapaa-ajan välille. Toisaalta virkapukujen tarkoituksena on myös tehdä eroa myös sisällä, ryhmän jäsenien välillä: korkeamassa asemassa oleva ryhmän jäsen voidaan pyrkiä erilaisen vaatetuksen avulla erottamaan alemmassa asemassa olevista jäsenistä. (Nathan 1995, 182–184).

Kuten useiden muiden univormujen, myös koulupuvun voidaan nähdä olevan osa näkymätön sosiaalisen kontrollin muoto. (Davidson 1990, 10). Japanissa koulupuvun ”virkapukumaisuuteen” liittyy siis myös odotuksia siitä, kuinka oppilaan olisi toivottavaa käyttäytyä koulupukuun pukeutuessaan. Tämä ei koske pelkästään koulualuetta, vaan oppilaisiin kohdistuu odotuksia myös julkisissa paikoissa liikkeessään: *seken*, yhteiskunta, sekä *hitome*, julkinen katse, vaikuttavat näin omalta osaltaan koululaisen elämään. Japanilaisen koululaisen tehtävänä on näytellä koululaisen roolia niissä tilanteissa, joita ei voida käsittää Lebran määrittelemäksi *uchi-ura*-tilanteeksi (intiimi tilanne, jossa läsnä on yksilön perheenjäseniä tai lähimpiä ystäviä), jossa hän on käytännössä vapaa *sekenin* tarkkailulta. Koulupuku ei kuitenkaan ole pelkästään visuaalinen osoitus siitä, että oppilas on osa tiettyä suurempaa saman ikäisistä koululaisista koostuvaa ryhmää, mutta sen avulla pystytään myös havaitsemaan, mistä tiettyä koulua oppilas sillä hetkellä käy. (McVeigh 2000, 75–76). Näin ollen koulu pyrkii luonnollisesti varmistavan sen, että sen oppilaat käyttäytyvät mallikelpoisesti myös liikkeessään koulualueen ulkopuolella. Haastateltavistani Makoto mainitsi tämän olevan koulupuvun ”toisaalta huono, toisaalta hyvä puoli”:

Makoto: [...] Hmm, ja huono puoli oli se, että se on... Huono puoli ja hyvä puoli on se, että... se [koulupuku] edustaa koulua, joten jos teen jotakin väärin, ehkä joku saa sen selville, että se on tämän koulun oppilas, ja kaikki opettajat voivat sanoa, joo, jos joku varastaa kaupasta jotakin, kuka se on. Tai jotakin sellaista. Se on liian ilmiselvää. (Makoto 9.11.2015).

Epäilemättä tämän voi laskea sekä hyväksi että huonoksi puoleksi, sillä toisaalta oppilaat ymmärtävät

jollakin tasolla koulupukua käyttäessään oman roolinsa ja siihen liittyvät odotukset auktoriteettien eli koulun ja edelleen laajemmin yhteiskunnan osalta, mutta toisaalta jatkuva yhteiskunnallinen tarkkailu tekee tietynlaisen nuoruuteen kuuluvan kapinoinnin hankalaksi. Toisaalta Makoto kertoo myös, että ei itse juuri kyseenalaistanut koulupuvun käyttöä ja siihen liittyviä odotuksia, vaan piti sitä asiaankuuluvana osana japanilaista koulukulttuuria: ”*Ehkä en ajatellut sitä vakavissani, koska se on vain normaalia. Alakoulun aikana en juurikaan ajatellut sellaista.*” (Makoto 9.11.2015).

4.2 Yksilön ja yhteisön suhde

Kussakin yhteiskunnassa pukeutuminen ja pukeutumisen tarkoitus riippuvat siitä, millaisia merkityksiä ne ovat saaneet yhteiskunnan menneiltä ja nykyisiltä jäseniltä. (Goffman 1995, 260). Pukeutumisen avulla yksilö voi ilmaista sekä omaa henkilökohtaista identiteettiään että ryhmäidentiteettiään. Omaan kulttuuriin kuuluvan pukeutumisen avulla yksilö voi ilmaista, muodostaa ja ylläpitää yhteyttä ja yhteenkuuluvuutta oman kulttuuriinsa. Oman kulttuurin perinteiden mukainen pukeutuminen antaa yksilölle mahdollisuuden erottautua muiden kulttuurien jäsenistä sekä tuntea olevansa lähempänä kulttuurista alkuperäänsä. Strykerin ja Serpen mukaan identiteetti voidaan nähdä eräänlaisena vastauksena kysymykseen ”kuka minä olen?”. Tämä määritelmä koskee sekä yksilöllistä identiteettiä että rooli-identiteettiä. Etninen identiteetti puolestaan on ryhmäidentiteetti, jonka ajatellaan olevan tietyn ryhmän kesken jaettu identiteetti, joka perustuu ryhmän jäsenten yhteiseen historialliseen taustaan, esi-isiin sekä jaettuun tietoon tietyistä symbolisista elementeistä kuten kielestä tai kansallisuudesta. Näin ollen kulttuurinen pukeutuminen ilmaisee sekä yksilö- että ryhmäidentiteettiä: se tuo esiin identiteetin molemmat ulottuvuudet antamalla vastauksen kysymykseen siitä, kuka yksilö on ja mitä ja ketä hän edustaa. (Chattaraman 2012, 242–243). Univormujen avulla yksilö voi myös tuntea yhteenkuuluvuutta oman ryhmänsä jäsenten kanssa. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi etnisen tai uskonnollisen ryhmät, saman ammatin harjoittajat tai saman koulun oppilaat. (Craik 2005, 5).

Yhdysvaltalaisissa ja brittiläisissä tutkimuksissa koulupukujen on nähty vaikuttavan positiivisesti moniin koulumaailman asioihin: niiden sanotaan lisäävän koululaisten ryhmähenkeä ja vähentävän pukeutumisen ja asustautumisen avulla käytävää kilpailua oppilaiden kesken. Osa oppilaista on saattanut kieltäytyä ostamasta kirjoja ja muita tarpeellisia tarvikkeita säästääkseen rahaa hankkiakseen muodin mukaisia vaatteita, asusteita ja hiustyylejä. Toiset oppilaat mieluummin työskentelevät pitkiä päiviä koulunmenon sijasta vaikuttaakseen muodikkaalta, tai jopa sortuvat

laittomuuksiin asian vuoksi. Koulupukujen käytön myötä tällaiset seikat eivät ole merkityksellisiä, joten oppilaat voivat keskittyä opiskeluun. Koska koulun kaikki oppilaat käyttävät samanlaisia vaatekappaleita, heidän ei tarvitse huolehtia siitä, ovatko he pukeutuneet ”oikein” kuuluakseen joukkoon. Näin ollen myös oppilaiden vaatetuskustannusten on katsottu laskevan, sillä rahaa ei tarvitse käyttää kalliisiin merkkivaatteisiin ja asusteisiin sosiaalisen paineen alla. (Caruso 1996, 84–86). Monissa britti- ja yhdysvaltalaiskouluissa jengikäyttäytyminen ja oppilaiden väkivaltainen käyttäytyminen on ollut syy koulupukujen käyttöönottoon. Niiden ajatellaan olevan yksi keino vähentää tätä ongelmaa ja lisätä oppilaiden turvallisuutta, sillä tällaisen käyttäytymisen taustalla on usein katsottu olevan oppilaiden sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus. (Bodine 2003, 47).

Koulupukujen myötä myös koulujen ryhmähengen on katsottu vahvistuvan, sillä samanlainen pukeutuminen lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta. Koska koulupuvut häivyttävät oppilaiden sosiaalisia taustoja ja perheen varallisuutta, niiden merkitys sosiaalisen kanssakäymisen kannalta vähenee oppilaiden keskuudessa. Koulupuvuilla on siis samanlainen vaikutus kuin esimerkiksi urheilujoukkueen tiimipukeutumisella. Tällainen yhteenkuuluvuuden tunne myös kannustaa oppilaita käyttäytymään ryhmän sääntöjen mukaisesti, koska pukeutuminen vaikuttaa tapaan jolla he näkevät itsensä osana ryhmää. Myös oppilaiden koulukurin katsotaan parantuneen, sillä koulupukujen myötä oppilaiden sosiaalisista taustoista ja varallisuudesta johtuvat ongelmat ovat vähentyneet. Kun oppilaiden turvallisuudentunne on lisääntynyt, he voivat keskittyä opiskeluun ja tulla kouluun turvallisin mielin. (Caruso 1996, 84–86). Japanissa koulupukujen käyttö ja turvallisuuden tunne liittyvät toisaalta myös siihen, että opiskelijat tuntevat olevansa osa jotakin tiettyä ryhmään, mikä on Japanissa yksilön sosiaalisen kanssakäymisen kannalta erittäin tärkeää. (McVeigh 2000, 82).

Toisaalta japanilaisissa kouluissa esiintyvä kiusaaminen, jota kutsutaan nimellä *ijime* (苛め), eroaa lähtökohdiltaan jonkin verran länsimaisissa yhteiskunnissa esiintyvistä koulukiusaamisesta. Shoko Yoneyaman ja Asao Naiton mukaan ijimelle otollinen perusta on usein japanilaisen kulttuurin ryhmäkeskeisyys ja japanilaiskoulujen sosiaaliset puitteet. Koululuokan, jonka Japanissa katsotaan olevan yhtenäisempi ryhmä länsimaisiin koululuokkiin verrattuna, sisällä oppilaiden valtasuhteet toisiinsa nähden korostuvat ja antavat puitteet ryhmän sisällä tapahtuvaan kiusaamiseen. Ijinessä mukana saattaa olla koko luokka, jolloin se käsittää kiusaajan ja kiusatun lisäksi myös sivustakatsojat. Toisaalta yleistä on myös luokan sisälle syntyvien pienempien ryhmien jäsenten välillä tapahtuva kiusaaminen, jolloin uhri saattaa luokasta eristäytymisen pelossa takertua omaan ryhmään kiusaamista huolimatta. Yoneyaman ja Naiton mukaan ijime eroaa länsimaisesta koulukiusaamisesta (*”bullying”*) paitsi lähtökohdiltaan, myös sen luonteen vuoksi: ijime on usein avoimesti väkivaltaista,

ja saattaa sisältää uhkailua ja kiristystä. Länsimaisissa kouluissa tapahtuvaa kiusaamista Yoneyama ja Naito kuvailevat erityyppiseksi, ja se voi heidän mukaansa olla sekä henkistä että fyysistä, epäsuoraa ja nonverbaalista. (Yoneyama & Naito 2003, 319–329).

Esimerkiksi Takeo Doin mainitsema *amae* eli teoria siitä, että ryhmäuskollisuus tuottaa japanilaiselle suurempaa henkistä tyytyväisyyttä kuin yksilöllisyyden etsiminen, mahdollistaa tällaisen kiusaamisen muodon, sillä heikommassa asemassa olevalla ei ole juuri mahdollista välttyä olemasta osa ryhmää, jonka osa hänen on tavallaan ”määrätty” olevan. Koulupukujen käyttö ei siis varsinaisesti estä japanilaisessa koulussa tapahtuvaa kiusaamista, sillä tällaiseen kiusaamiseen ei välttämättä liity materiaalisia seikkoja. Ylipäättään, oman näkemykseni mukaan, länsimaisissa tutkimuksissa korostetaan usein koulupuvun käytön vaikutusta *yksilön* turvallisuuteen, kun taas Japanissa koulupuvun tarkoituksena on pikemminkin opettaa yksilöt näkemään itsensä osana ryhmää, jonka etu on ensisijainen yksilön omaan etuun nähden. Viime vuosien aikana Japanissa nuorison väkivaltainen käyttäytyminen yhdistetään lähestulkoon aina kouluun ja opetusjärjestelmään, ja yleinen oletus on se, että syy nuorten huonoon käytökseen löytyy kouluympäristöstä. (Ishida & Miwa 2003, 165). Voidaan siis olettaa, että väkivaltainen käyttäytyminen ei poistu kouluympäristöstä pelkästään koulupukujen käyttämisen myötä.

Esimerkiksi englantilaisissa ja yhdysvaltalaisissa koulupukuja koskevissa tutkimuksissa on yleistä, että koulupuvun käyttöä perustellaan nimenomaan oppilaiden itsensä kannalta, eikä niinkään pelkästään yhteiskunnallisena instituutiona, jonka tehtävä on opettaa yksilöitä yhteiskunnan tapoihin. Esimerkiksi oppilaiden turvallisuus on yksi tekijä, jota koulupuvun käytön toivotaan lisäävän. Näissä tutkimuksissa korostuu nimenomaan koulun sisäinen turvallisuus, kun saman koulun oppilaille ei katsota olevan syytä kilpailla toisiaan vastaan materialistisin keinoin. (esim. Caruso 1996, Bodine 2003). Myös Japanissa monet opiskelijat pitävät koulupuvun hyvänä puolena sen mahdollisuutta häivyttää oppilaiden taloudellista taustaa ja siten nostaa koulun ryhmähenkeä. Japanissa, jossa oppilaiden oletetaan asettavan ryhmän omien henkilökohtaisten tarpeidensa edelle, pukeutumisesta ja materiaalisista syistä johtuvaa eripuraisuutta pidetään epätoivottavana käytöksenä. (McVeigh 85–86). Omista haastateltavistani esimerkiksi Sayaka otti puheeksi tämä seikan:

Sayaka: Joo. Voi olla. Mutta sekin on kyllä tärkeä näkökulma, tai pointti, minun mielestä, että jos on koulupuku käytössä, niin juuri jokaisen oppilaan perheen taloudellinen tausta ei näy kovin helposti. Niin, sekin on...

Tutkija: Että se on sitten Japanissa myös...?

Sayaka: Joo, sekin on kyllä minun mielestä tärkeä syy, minun mielestä, minkä takia koulupuku on käytössä monissa kouluissa. (Sayaka 2.5.2016).

Koulupuvun positiivisena puolena nähdään usein myös se, että silloin vaatteisiin ei tarvitse kuluttaa paljon rahaa, koska koulupukua käytettäessä pärjää usein silloin, kun omistaa muutaman kappaleen tiettyä vaatekappaletta ja asustetta. Toisaalta Makoto kuitenkin mainitsi koulupuvun hinnan negatiivisena puolena, sillä kertahankintana se oli kallis. Toisaalta myös sen ylläpitäminen oli ajoittain kallista, sillä sitä ei voinut pestä kotioiloissa, vaan puku oli vietävä pesulaan, jos se oli likainen tai kastui. Hän kuitenkin kertoi myös, että hänen kohdallaan koulupuku oli ”asiallinen” (*proper*) vaate, sillä hänen perheellään ei ylipäätään ollut varaa kovin kalliisiin vaatehankintoihin. Koulupukua voidaan myös hyvin käyttää eräänlaisena juhla-asuna myös koulun ulkopuolisissa juhlissa, kuten häissä ja hautajaisissa.

Toisaalta pelkästään koulupuku ja koulun puolesta tulevat pukeutumissäännöt onnistuvat harvoin kokonaan piilottamaan oppilaiden ja heidän perheidensä taloudellisia lähtökohtia. Esimerkiksi Takeshi kertoi, että hänen koulussaan omaa asemaansa kanssaopiskelijoiden keskuudessa pyrittiin vahvistamaan nimenomaan materiaalisilla keinoilla. Koska koulun omat pukeutumissäännöt eivät välttämättä koske tiettyjä vaatekappaleita tai asusteita, tai niiden tulkinnassa on liikkumavaraa, niihin voi kohdistua oppilaiden itse luomia sosiaalisia ”sääntöjä”. Esimerkiksi Caruson artikkelissa (1996) yhdysvaltalaiskouluissa koulupukujen käyttäminen vähentää, tai Caruson sanoin *poistaa*, oppilaiden painetta ”näyttää hyvältä” koulussa tai kilpailla keskenään vaatetuksen avulla. Tämä ajatus ei kuitenkaan täysin toimi, elleivät pukeutumissäännöt ole hyvin tiukkoja. Koulupuku itsessään voi olla kaikille samanhintainen, mutta lisähintaa puvulle tuovat helposti tällaiset ”must-have”-asusteet, joita oppilaiden ”kuuluu” omistaa mikäli haluavat säilyttää asemansa oppilaiden välisessä sosiaalisessa kilpailussa. Takeshin mukaan hänen koulussaan näin tapahtui esimerkiksi kenkien suhteen:

Takeshi: Ja myös, hmm... kengät. Kengät ovat myöskin tärkeitä. Me käytimme aina loafereita, vain loafereita. Ja merkki on myös tärkeä. Merkki on Regal, joka on japanilainen brändi. Minusta tuntuu, että jotenkin me... Regal-kenkien pitäminen oli merkki korkeammasta arvosta, korkeasta asemasta, joten meidän piti ostaa Regalin kengät. Mutta Regal on todella kallis, melkein 300 euroa, joten, hmm... Muistan tällaisen asian. Se on joskus kallista. Ja me pidimme myös... [mikä... ruutu... merkki... Baruberii!] Burberry-merkki oli hyvin suosittu siihen aikaan,

se oli myös kallis, joten, joo... Me käytimme paljon rahaa tällaisiin vaihtoehtoihin. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Myös Aiko totesi, että koulupuvuista huolimatta perheen varallisuuden voi kyllä huomata. (*“Joo, kyllä sen huomaa! Voit kyllä huomata onko vanhemmilla rahaa vai ei. Vaikka käyttäisit koulupukua Japanissa”*.) (Takeshi & Aiko 16.6.2016). Takeshi kertoi myös, että hänen kouluaikaansa varsin trendikästä oli ollut myös se, että päällystakkia ei käytetty talvellaakaan, vaan pelkästään koulupukuun kuuluvaa bleiseriä. Vaikka Takeshi mainitsikin pelkän bleiserin olleen talvella turhan kylmä, muotitietoisimmat oppilaat välttelivät päällystakin käyttöä. Toisaalta taas hänen mukaansa oli niitäkin oppilaita, jotka pistivät käytännöllisyyden trendikkyuden edelle ja käyttivät talvella päällystakkia mukavuussyistä. Pukeutumissääntöjä eivät siis luo pelkästään auktoriteettiasemassa olevat henkilöt, vaan erilaisia ”sääntöjä” voi kehittyä myös ryhmän sisällä. Toisaalta tällaisten sääntöjen rikkomisesta harvoin seuraa jälki-istuntoa, mutta yksilön asemaan ryhmän osana se voi vaikuttaa.

Mouerin ja Sugimoton (1986) huomio japanilaisten yksilöllisyyden osoittamisesta yksityiskohtien avulla näkyy myös omassa aineistossani. Haastateltavieni mukaan vaatetus ei varsinaisesti ole keino osoittaa omaa itseään ja yksilöllisyyttään Japanissa, vaan se tapahtuu pikemminkin erilaisten yksityiskohtien avulla: esimerkiksi se, mihin kerhoon koulussa kuuluu, tai vaikka pienten asusteiden avulla. Shimizun mukaan japanilaisten käsitys yksilöllisyydestä ja yhteisöllisyydestä eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan pikemminkin täydentävät toinen toistaan. Ihmisen on toisaalta yksilö, joka muista erottautuakseen on kuuluttava johonkin ryhmään, mutta toisaalta ollakseen ryhmän jäsen, hänellä on oltava myös jotakin yhteistä muiden ryhmään kuuluvien kanssa. Samaa koulua käyvät nuoret ovat siis osa yhteisöä, omaa oppilaitostaan, mutta myös yksilöitä, jotka esimerkiksi mainituilla kerhovalinnoilla erottavat itsensä muista.

Tutkija: Joten sinusta ei tuntunut, että sinulle oli tärkeää osoittaa omaa yksilöllisyyttäsi koulussa?

Makoto: Ei minulle. Joo, oppilaat tuovat pieniä asioita, ja heidän harrastuksensa, ja... Osoittamaan yksilöllisyyttään.

Tutkija: Joten se on enemmänkin tapa osoittaa yksilöllisyyttään Japanissa, pikemminkin kuin vaatetus?

Makoto: Joo, jotain sellaista. (Makoto 9.11.2015).

Japanilaisessa kulttuurissa yleensäkin suuremman huomion saa yksilöä (*kojin*, 個人) enemmän hänen edustamansa organisaatio tai muu ryhmä (*dantai*, 団体). Koulupuvusta voidaan päätellä se, mihin kouluun (”ryhmään”) oppilas kuuluu, ja oppilaan odotetaan ”edustavan” kouluaan myös kouluajan ulkopuolella, aina koulupukuun pukeutuessaan. Omia vaatteita käyttäessään tilanne on toisenlainen, ja silloin yksilön on sallittua olla enemmän ”oma itsensä”. Toiset opiskelijat näkevät koulupuvun myötä tulevan vastuun tietynlaisena taakkana ja toivovat voivansa pukeutua enemmän omiin vaatteisiinsa. Toisaalta on oppilaita, jotka ajattelevat nimenomaan koulupuvun käytön vahvistavan yksilöllisyyden näkymistä: kun oppilaat pukeutuvat samankaltaisiin asuihin, jokaisen yksilöllinen persoona tulee helpommin esille. (McVeigh 2000, 84). Vaikka pukeutuminen vaikuttaa vahvasti ihmisen identiteetin rakentumiseen, sen ei toisaalta tarvitse tarkoittaa sitä, että syystä tai toisesta samankaltaisesti pukeutuvat ihmiset olisivat kaikki samanlaisia myös henkisesti. Lisäksi Japanissa koulumaailma on virallisesti *shūdan seikatsu* (”elämää ryhmässä”), jossa koululainen oppii toiminaan ryhmässä, eikä niinkään omien mielihalujensa mukaisesti. Hienovaraisempi yksilöllisten seikkojen esiintuominen toimii siis japanilaisissa kouluissa paremmin kuin räväkkä ulkonäkö.

Tutkija: Et sitten varmaan niinku, Japanissakin, kouluissa se yksilöllisyyden näyttäminen, tai se sitten tapahtuu varmaan eri keinoilla, esimerkiksi olen kuullut, että vaikka tällaiset kerhot ja nämä, että mihin kuuluu...?

Sayaka: Joo. Olen samaa mieltä, kyllä.

Tutkija: Et se ei oo se vaatetus se, että mitä ihmiset käyttää...?

Sayaka: Niin, nimenomaan. Vaikka me laitetaankin samat vaatteet, kuitenkin jokainen ihminen on erilainen, ja jokaisella ihmisellä on omat kiinnostuksen kohteet, ja vahvuudet, ja ... Kyllä se näkyy kuitenkin, vaikka onkin samat vaatteet päällä, niin... Joo. (Sayaka 2.5.2016).

Myöskään Sayaka ei ole kokenut, että koulupuvulla olisi ollut vaikutusta siihen, etteikö opiskelija voi tuntea itseään tarpeeksi yksilölliseksi myös koulussa. Japanilaisissa kouluissa toimii suuri määrä erilaisia kerhoja ja harrasteryhmiä (*bukatsudou*, 部活動), joihin oppilaiden yleensä odotetaan ottavan osaa kouluajan ulkopuolella. Kerhojen toiminta vaatii usein koulutyön lisäksi paljon aikaa ja omistautumista. Kerhojen toiminta on usein hyvin ritualisoitunutta, ja nuorempien ja vanhempien

opiskelijoiden suhteet ovat hyvin hierarkkisia. Tällaisessa ryhmässä toimiminen siis opettaa japanilaisnuorelle vielä normaalia koululuokkaakin paremmin sitä, millaista ryhmässä toimiminen on myös muussa elämässä. Toisaalta tällaisten kerhojen toiminta tarjoaa oppilaalle mahdollisuuden solmia syviäkin ystävyyssuhteita, sillä niiden toiminta perustuu yhteisille kiinnostuksen kohteille. On myös tavallista, että kerhoissa on käytössä univormun tapaisia vaatteita, jolla kerhon jäsenet osoittavat kuuluvansa tiettyyn ryhmään. Usein kerhon univormussa on myös vuosittaisia eroja, jolloin vanhemmat opiskelijat voidaan erottaa nuoremmista myös ryhmän sisällä. (Cave 2004, 20). Kuten Makoto ja Sayaka kertoivat, esimerkiksi tällaisella kerhotoiminnalla oli enemmän merkitystä opiskelijoille kuin vaatetuksella: kerhotoimintaan osallistuessaan he ovat osa jotakin ryhmää, mutta ryhmään kuulumisen perustuu kuitenkin heidän omiin henkilökohtaisiin mielenkiinnon kohteisiinsa.

Mouer ja Sugimoto (1986) ovat kirjoittaneet, että japanilainen yksilöllisyys kätkeytyy helposti opittujen käytöstapojen ja yhteiskunnan vaatimien rooliodotusten alle, erityisesti sosiaalisissa tilanteissa. Kuitenkin esimerkiksi Shimizu on todennut, että japanilaisilla nuorilla on yhä suurempi tarve osoittaa olevansa oma ”todellinen” itsensä myös sosiaalisessa kanssakäymisessä, vaikka japanilaisessa kulttuurissa on perinteisesti arvostettu yksilön omien todellisten tunteiden ja mielipiteiden (*honne*) kätkemistä yhteiskunnalta harmonian säilyttämiseksi. (Shimizu 2000, 208). Miki kertoi kokeneensa, että vahvaa luonnetta ja persoonallisuutta ei arvosteta Japanissa kovinkaan paljoa. Kyse ei hänen tapauksessaan ollut niinkään tyylistä tai persoonallisuuden osoittamisesta pukeutumisen avulla, mutta hänen mukaansa japanilaisessa yhteiskunnassa arvostetaan kuitenkin enemmän kollektiivisuutta, josta koulupuvut ovat hyvä esimerkki.

Miki: Varmaan kyllä, että enemmän siinä ehkä, hmm. No vaikka kun ne, kouluissahan, tiität varmaan että siellähän ne kouluissa on ne kerhot, että sitä kautta varmaan pystyy ilmaista, ja... Välillä ehkä tuntuu että se niinkun, hmm... Musta tuntuu että mä oon ehkä enemmänkin... Itse koen, että mä oon tosi sellainen vahva persoona, mutta sitten ehkä välillä tuntui että Japanissa se persoonallinen... Tai persoonallisuus, sitä ei ehkä niinkun arvosteta niin paljoa. Niinku sitten että kaikki on sitten niinku tyylisiin samanlaisia, niin.. Se on ehkä niinku arvokkaampi se...

Miki kuitenkin huomauttaa, ettei koulupukujen käyttö kuitenkaan välttämättä vähennä yksilön persoonallisuutta tai tee yksilöistä automaattisesti samankaltaisia. Hän mainitsee myös kerhot, joiden avulla yksilö voi osoittaa omia mielenkiinnon kohteitaan myös kouluympäristössä. Mikin vertaa koulupukua eräänlaiseen työasuun, jota on tarkoitus käyttää koulussa ja koulutöitä tehtäessä, ja oman

persoonallisuuden ilmaiseminen koulupuvun avulla, ainakaan liiallisesti, ei ole hänen mukaansa asiallista. Vapaa-ajalla sen sijaan opiskelija voi käyttää sellaisia vaatteita, jotka kuvastavat hänen tyyliään ja persoonaansa mahdollisesti koulupukua enemmän, mutta kouluympäristö ei varsinaisesti ole sellainen paikka, jossa oman persoonallisuuden esittely vaatteiden avulla olisi toivottavaa käytöstä.

Miki: (...) En mä ainakaan ite kokenut että niinku koulupuvut olis tappanut sen... Persoonallisuutta. Tai jotain tämmöistä. En niinku sitä oo ajatellut.

Tutkija: Joo, eli se on vaan se, niinkun että se ei oo niin esimerkiks vahvana Japanissa se että pukeutuminen on niin suuri osa persoonallisuutta, tai sillä ilmaistaan, kouluissa esimerkiksi...?

Miki: On se, on se varmaan aika vahvaa, kyllä mä on niinku siihen että... Mutta se varmaan vaihtelee, ja jotkut ehkä välittää enemmän ja sitten jotkut ei, ja mä oon ehkä niinku siinä vähemmistössä, siitä päästä. Mutta siis musta ainakin tuntuu että koulupuvuilla persoonallisuuden ilmaiseminen ei ole ehkä asiallista. Että kyllähän sitten niinkun vapaa-ajalla sitten voi ihmiset käyttää omia pukujaan, että sitä kautta varmaan pystyy ilmaista, mutta ei niinku... Koulupuku on silleen että se on vähän niinku työasu. (Miki 6.5.2016).

Japanilaisen ryhmäidentiteetti on vahva, ja koulupuvun käytön tarkoituksena on vahvistaa yhteisöllisyyden tunnetta koulujen sisällä. Koulupuvun yhdeksi tehtäväksi myös katsotaan sen opettavan japanilaisille nuorille, kuinka yhteiskunnassa täytyy toimia, käytännössä mikä on oikein ja mikä väärin. Koulupuku toimii materiaalisena merkitsijänä sille, mihin ryhmään oppilas kuuluu, ja hänen oletetaan sen myötä oppivan vastuuntuntoiseksi yksilöksi, joka toimii ryhmänsä parhaaksi. Koulussa opiskelijan katsotaan näin ollen tekevän parhaansa myös opiskelujen suhteen (McVeigh 2000, 84). Omista haastateltavistani Sayaka pohti sitä, että koulupuvun käytöllä voi olla vaikutusta opiskeluun, sillä sen myötä opiskelijoilla ei ole niin suurta painetta omasta pukeutumisestaan ja ulkonäöstään. Toisaalta taas Aiko ei nähnyt koulupuvulla olleen suurta vaikutusta omaan opiskeluunsa, sillä se ei kuitenkaan vienyt ajatuksia täysin pois ulkomuodollisista seikoista:

Aiko: Ei siinä minusta ole yhteyttä, siis koulupuvun ja opiskelumotivaation välillä, ei se oikeastaan liity yhteen... Kuten vaikka meidän ei tarvitse valita vaatteita joka päivä, mutta me mietimme sitä, kuinka pukeutua siihen muodikkaasti. Joten se vie myös aikaa. Minä en opiskellut joka päivä kovinkaan paljon kun olin lukiossa, joten... Joo. (Takeshi & Aiko

16.6.2016).

Aiko kertoi käyneensä lukiota, josta valmistuttuaan hänellä oli mahdollisuus päästä tiettyyn yliopistoon ilman pääsykokeen suorittamista. Hän siis käytännössä välttyi useimpia muita japanilaisia lukiolaisia stressaavalta ajalta, jolloin heidän on näytettävä osaamisensa päästäkseen sisään tasokkaaseen yliopistoon. Aiko piti tätä tärkeimpänä syynä rennompaan opiskeluun, eikä koulupuvun käytöllä ollut hänen mukaansa sinänsä vaikutusta opiskeluihin. Koska painetta opiskeluun oli vähemmän juuri yliopiston pääsykokeiden puuttumisen takia, ei koulupuku tai sen käyttöön liittyneet sosiaaliset odotukset juuri vaikuttaneet opiskeluun. Myös Takeshin mukaan koulupuvun käytöllä ei varsinaisesti ollut vaikutusta opiskelumotivaatioon, kun kyse oli pelkästään omasta koulusta: Takeshi kertoi opiskelleensa lähinnä siksi, että pääsisi sisään hyvään yliopistoon. Kuitenkin siinä vaiheessa, kun Takeshi kävi valmentavassa koulussa, jossa oli myös muiden koulujen oppilaita, hänestä tuntui, että hänen oli pärjättävä opinnoissaan pitääkseen yllä oman koulunsa akateemista mainetta.

Takeshi: Ja myös minulle koulupuvulla ei ole vaikutusta opiskeluun koulussa. Mutta minusta tuntuu, että valmentavassa koulussa koulupukuun pukeutuminen identifioi meidät... Siihen kouluun. Minä olin... Minä olen sellaisesta koulusta. Joten, minulle, koulupuku erottaa meidät muista, joten... Joo. Esimerkiksi, kun menin valmentavaan kouluun, minulla oli joitakin ystäviä jotka tulivat muista hyvistä kouluista, joten halusin kilpailla toisten kanssa... Noiden oppilaiden, joten sellaista motivaatiota minulla saattoi olla.

Tutkija: Joten sinusta tuntui että sinun pitää olla parempi kuin heidän, koulusi takia...?

Takeshi: Joo, tietyllä tavalla me edustamme koulua. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Kun valmentavassa koulussa käytiin tietynlaista kilpailua parhaimpien oppilaiden paikoista eri koulujen kesken, koulupuvun ryhmähenkeä vahvistava vaikutus korostui. Kun Japanissa ajatellaan yksilöä ryhmän osana, korostuu usein se, kuka *ei* kuulu samaan ryhmään. Jos Länsimaisissa kulttuureissa koulupuvun tarkoituksena on korostaa sitä, että oppilaat kuuluvat samaan ryhmään samanlaista koulupukua käyttäessään, japanilaisen koulupuvulla on pikemminkin poissulkeva vaikutus, ja sen tehtävänä on muistuttaa, ketkä eivät kuulu yksilön kanssa samaan ryhmään. Japanissa koulupuku toimii näin ollen eräänlaisena kolmantena tekijänä, materiaalisena muistuttajana ja visuaalisena osittajana yksilön ja ”muiden” välillä. (McVeigh 2000, 80). Takeshin tapauksessa tämä näkyi silloin, kun ”vastassa” oli muiden koulujen oppilaita. Sekä Takeshi että Aiko kertoivat

tunteneensa, että koulupuku sai heidät tuntemaan sitä, että he olivat osa yhtä ryhmää.

Tutkija: Okei. Joten, sanoit että sinusta tuntui, että sinun täytyi olla hyvä oppilas...

Takeshi: Joo. Parempia kuin muiden koulujen... Muista kouluista tulevien oppilaiden.

Tutkija: Joo. Joten tuntuiko sinusta siltä, että tunsit jonkinlaista yhteenkuuluvuutta muiden oman koulusi oppilaiden kanssa?

Takeshi: Kyllä. Koulupuku edustaa jonkinlaista kollektiivista kulttuuria. Joo, kun me pukeudumme koulupukuun, meistä tuntuu jotenkin, hmm... Homogeeniseltä. Joo.

Aiko: Se on kuin kuuluisit johonkin... Yhteen ryhmään. Joo. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Toisaalta Miki taas katsoi, että koulupuvun käytöllä itsessään ei ole niinkään vaikutusta ryhmähenkeen, vaan koulussa yhtenäisyyden tunne perustuu lähinnä siihen, että kun samassa koulussa opiskelevat, erityisesti saman luokan oppilaat viettävät paljon aikaa konkreettisesti samassa tilassa, samalla myös ryhmän merkitys korostuu. Miki huomautti myös, että koulupuku ei opiskelijoiden kesken ole aina täysin yhtenäinen, vaan nais- ja miespuoliset opiskelijat käyttävät kuitenkin erilaista pukua, vaikka käyvätkin samaa koulua.

Miki: [...] Hmm, me ei olla kuitenkaan tavattu koulussa omien pukujen kanssa, niin... Mä en osaa sanoa, että oisko se tuonut sitten enemmän... Eri ryhmiä, jos olis kaikki käyttänyt omia pukuja, tai semmoista. Mut siinä niinku, hmm... Enemmän ehkä se, että käydään oikeesti niinkun... Kaikki samassa koulussa, ja sitten samassa luokassa, niin se ehkä tuo enemmän sellaisen yhtenäisyyden, ei välttämättä ehkä koulupuku, koska pojilla ja tytöillä on kuitenkin niinku eri asu, ja silleen. Että, enemmän se niinkun, hmm... Henki, että konkreettisesti ollaan samassa tilassa, niin se ehkä tuo sitä. Ja sitten ehkä varmaan jos käy kerhossa, niin siellä kerhon kautta.

Kuten Makoto, myös Takeshi mainitsi omassa haastattelussaan koulupuvun huonoksi puoleksi sen, että sen avulla ulkopuoliset pystyvät tunnistamaan, mitä koulua tietynlaiseen koulupukuun pukeutuvat käyvät. Makoton mukaan tunnistettavuus ja vaatimus tietynlaisesta oman koulunsa edustamisesta saattoi käydä joskus rasittavaksi. Toisaalta vaatimus säädyllisestä käytöksestä

yhteiskunnan silmissä (*sekentei*) ei ole aina tae siitä, etteikö koulujen välillä voisi syntyä myös ongelmia koulupuvusta johtuen: Takeshin esimerkin mukaan tunnistettavuuden huono puoli oli siinä, että hän kävi yläkoulun ja lukion ajan yksityiskoulua, joka oli akateemisesti tasokas, mutta joiden opiskelijat oli muiden ympäröivien koulujen keskuudessa leimattu ”huonoiksi tappelijoiksi”:

Takeshi: [...] Ja huonot puolet, ongelma oli se, että... Se on vähän vaikea selittää... Minun ylästeeni ja lukioni oli hieman... Eh, molemmat olivat yksityiskouluja.

Aiko: Yhdistetty.

Takeshi: Yhdistetty... Kahdestatoista vuodesta kahdeksaatoista vuoteen. Se oli yhdistetty koulu, ja... Kuinka sanoisin, se oli melko hyvätasoinen koulu. Tokiossa. Mutta hyvätasoinen koulu tarkoittaa... He [koulun oppilaat] eivät ole vahvoja tappeluissa.

Tutkija: Okei!

Aiko: Joten hän tarkoittaa, että ”hyvätasoinen” on akateemisesti hyvä.

Takeshi: Akateemisesti, joo. Joten, esimerkiksi... Tämä yksityiskoulu, esimerkiksi, on akateemisesti erittäin hyvä, ja toiset koulut, sen yksityisen lukion ympäristössä oli paljon julkisia kouluja, joten he ottivat meidät silmätikuikseen.

Tutkija: Okei!

Aiko: Voit tunnistaa sen koulupuvusta.

Takeshi: He tunnistivat meidän yksityiskoulun. Joten se oli huono puoli. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Vaikka väkivallan uhka toisten koulujen opiskelijoiden osalta kuulostaa uhkaavalta, Takeshi vaikutti kuitenkin olevan pikemminkin ylpeä siitä, että muista kouluista ei ollut akateemisella tasolla vastusta hänen koululleen, minkä vuoksi oli heidän turvaututtava hieman alhaisempiin keinoihin. Vaikka Takeshi mainitsi aikaisemmin oman koulupukunsa huonoksi puoleksi sen tunnistettavuuden, hän myönsi kuitenkin olleensa ylpeä omasta koulustaan sen hyvän maineen ja pitkän historian vuoksi.

Koulun oppilaat olivat Takeshin mukaan ylpeitä paitsi koulupuvun kautta omasta koulustaan, myös itse koulupuvusta, joka poikkesi tyyliltään poikien yleisesti käytössä olevasta puvusta:

Takeshi: Joskus se oli huono asia, joskus olimme ylpeitä omasta koulustamme. Koska meillä oli pitkä historia, me olimme jotenkin... Joo, ylpeitä koulustamme. Me olimme myös ylpeitä pukeutuessamme koulupukuun. Myös koulupukumme oli hieman uniikki, sillä meidän takissamme ei ollut nappeja. Meillä oli vain hakanen, kuten tämä, joten... Se koulupuku oli erilainen kuin muilla. Siksi olimme ylpeitä takistamme. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Pukeutuminen on yksi tärkeä osa myös ihmisen etnistä identiteettiä. (esim. Reilly 2012, 224ff). Vaikka koulupukua ei varsinaisesti voi määritellä kansanpuvuksi, siihen kuitenkin liitetään Japanissa mielikuvia, joita pidetään Japanissa arvossa ja jotka tavallaan määrittelevät japanilaisuutta sekä japanilaisuuteen liitettyjä ihanteita. Japanilaisen koulupuvun historia liittyy sota-aikaan, jonka myötä siihen liitetään mielikuvia toveruudesta ja ryhmätietoisuudesta. Koska niihin liittyy vahvasti mielikuva ryhmäuskollisuudesta, ne saavat opiskelijat tuntemaan olonsa turvalliseksi. Monet japanilaiset liittävät koulupukuihin mielikuvia japanilaisista ihanteista: yhteiskunnallisesta harmoniasta, yhtenäisyydestä sekä kohteliaasta käytöksestä. Osa japanilaisista katsoo, että koulupuku suojelee japanilaista kulttuuria siihen liittyvien positiivisten arvojen vuoksi. Toisaalta joidenkin japanilaisten mielestä koulupuku kuuluu heidän kulttuuriinsa siksi, että Japanissa yksilöitä arvostellaan ensisijaisesti heidän ulkoasunsa perusteella, mikä saa japanilaisen kulttuurin kuulostamaan edelleen hyvin jäykältä ja joustamattomalta. (McVeigh 2000, 85–88). Omista haastateltavistani Makoto mainitsi, että koulupuku kuuluu olennaisena osana japanilaiseen kulttuuriin, eikä nähnyt sitä mahdollisuutta, että niitä ei tulevaisuudessa käytettäisi ollenkaan.

5. Koulupuku muutoksessa

Tässä luvussa tarkastelen japanilaisen koulupuvun muutoksia sekä yhteiskunnallisena ilmiönä että sitä, miten koulupuvun merkitys muuttuu yksilön elämässä. Yhteiskunnallisella tasolla tässä teemassa korostuu erityisesti koulupuvun sukupuolittunut luonne, sillä sen yhteiskunnalliset muutokset ovat usein sidoksissa sukupuolten asemaan ja muutoksiin. Japanissa nykymuotoiseen koulupukuun on tytöillä kuulunut jokseenkin automaattisesti hame ja pojilla housut, vaikka nyky-Japanissa housujen käyttö on luontevaa ja yleistä myös tytöillä ja naisilla. Myös japanilaisella populaarikulttuurilla ja siihen liittyvillä alakulttuureilla on suuri merkitys japanilaisen koulupuvun imagon muutoksessa sekä

Japanissa, että sen ulkopuolella.

5.1 Sukupuolittunut koulupuku

Tyttöjen ja poikien rooli-odotukset ovat Japanissa erilaisia. Koulupukuihin on niiden alusta asti liitetty oppilaiden sukupuolesta riippuen erilaisia mielikuvia. Meiji-kaudella (1868–1912) poikien koulupuvut yhdistettiin rohkeuteen ja säästäväisyyteen, kun taas nuorten tyttöjen ajateltiin olevan ”sotaa käyvän kansakunnan hyviä äitejä” (”good mothers of a nation at war”, *yoki gunkoku no haha*), käytännössä siis tulevia vaimoja ja äitejä. Historiallisesti katsottuna tyttöjen koulupuku on kokenut suurempia muutoksia kuin poikien vastaava: Meiji-kauden nopea teollistuminen antoi myös naisille mahdollisuuden koulutukseen, ja tyttöjen koulupuku vaihteli tästä alkaen aina perinteisestä kimonosta *hakama*-housuihin ja siitä edelleen länsimaalaistyyliiseen hameeseen, joissakin kouluissa jopa housuihin, kunnes 1950-luvulla sailor-puvusta tuli useimmissa kouluissa standardi. (McVeigh 2000, 46–47). Soili Keskinen mukaan japanilaisessa kulttuurissa tytöt kasvatetaan edelleen tiettyjen sosiaalisten mallien avulla noudattamaan ja ihannoimaan perinteisenä pidettyjä naiseuden ihanteita: kun tyttölapset opastetaan käyttämään tytöille sopivia leluja ja vaatteita, he oppivat, mikä on tytölle ”soveliaista” omassa kulttuurissaan. (Keskinen 2004, 221-223).

Useimmissa kulttuureissa, kuten myös eri kulttuurien sisällä syntyneissä alakulttuureissa, mies- ja naissukupuoli pyritään erottamaan toisistaan erilaisten visuaalisten seikkojen, kuten vaatetuksen ja asusteiden, avulla. Pukeutumisen avulla tapahtuva ruumiillista vallankäyttöä voidaan siis harjoittaa myös pukeutumisen kautta. Sukupuolentutkimuksessa erotetaan toisistaan biologinen sukupuoli (*sex*) ja sosiaalinen sukupuoli (*gender*). Biologinen sukupuoli määräytyy synnynnäisten ominaisuuksien perusteella, kun taas sosiaalisen sukupuolen ajatellaan olevan sosiaalisesti rakentunut ja näin ollen se on myös avoimempi muutoksille. Yksilön suhtautumista omaan kehoonsa voidaan siis muokata myös kulttuurin kautta sukupuolisidonnaisia merkityksiä saaneiden vaatekappaleiden ja asusteiden avulla. (Spencer 2007, 234). Ihminen kasvatetaan vastasyntyneestä asti toteuttamaan tietynlaisia sukupuoleen liittyviä rooleja ja odotuksia: ensin lapsen huoltaja päättää lapsen pukeutumisesta, mutta kasvaessaan kasvaa myös hänen sosiaalinen ja fyysinen riippumattomuutensa, jonka myötä hän oppii itse päättämään vaatetuksestaan oman sukupuolensa roolien rajoissa. Tämä tapahtuu usein mahdollisesti yrityksen ja erehdyksen kautta, seuraamalla samaa sukupuolta olevia esikuvien kuten vanhempien sisarusten, ystävien tai esimerkiksi ihailmiensa julkisuuden henkilöiden esimerkkiä ja neuvoja. (Roach-Higgins & Eicher 1995b, 102–103).

Kun yksilö oppii ympäröivän yhteiskunnan omalle sukupuolelleen asettamat vaatimukset pukeutumisen suhteen, hän oppii myös käyttäytymään näiden vaatimusten mukaisesti, eli miten hänen sukupuolelleen ominaisesti tulisi toimia. Tämän seurauksena sukupuolittunut pukeutuminen rohkaisee omalta osaltaan yksilöä toteuttamaan sukupuolelleen ominaisia sosiaalisia odotuksia ja rooleja, jotka taas muiden yksilöiden rooleihin yhdistettynä edustavat yhtä osaa yhteiskunnan sosiaalisesta rakenteesta. Pukeutumiseen liittyvät säännöt voivat olla hyvinkin monimutkaisia ihmisen elämänkaaren eri vaiheissa, ja niiden avulla voidaan luoda monia erilaisia yhteiskunnallisia järjestelmiä, esimerkiksi uskonnollisia ja poliittisia. Näiden järjestelmien sisällä pukeutumisen ja sen myötä tapahtuvan sukupuolisen jaottelun avulla sukupuolten välisiä voimasuhteita ja sukupuolen vaikutusta yksilön elämään voidaan helposti määritellä, tukea ja vahvistaa. Erilaiset värit, materiaalit ja muodot erottelevat tehokkaasti ja näkyvästi miesten ja naisten pukeutumisen, samoin kuin esimerkiksi vaateen käyttäjän sosiaalisen aseman ja yhteiskunnallisen vallan. Eicherin ja Roach-Higginsin mukaan visuaaliset ärsykkeet, esimerkiksi juuri pukeutuminen, ovat muita ärsykejä kuten ääntä, kosketusta, hajua tai makua suuremmassa asemassa ihmisten luokitellessa toisiaan eri sukupuoliin. Visuaalisten ärsykkeiden voidaan olettaa olevan ylitse muiden, sillä niiden havaitsemiseen ei vaadita samanlaista läheisyyttä kuin monien muiden ärsykkeiden. (Roach-Higgins & Eicher 1995b, 102–103).

Myös koulupuku tukee tällaista kasvatusta: Craikin mukaan koulupuvun käytön myötä koululainen omaksuu myös erilaisia asenteita, normeja ja tavoitteita, joiden avulla hän kasvaa osaksi ympäröivää yhteiskuntaa. Myös sukupuoliroolit ja -odotukset kuuluvat tähän joukkoon. Vaikka tyttöjen ja poikien koulupukujen voidaan ajatella tietyssä määrin palvelevan samaa tarkoitusta, niillä on myös erilainen rooli, kun eri sukupuolen edustajia kasvatetaan omaksumaan oma roolinsa yhteiskunnassa. Koulumaailmassa opetellaan taitoja tulevaisuutta varten, ja eri sukupuoliin kohdistetut odotukset poikkeavat toisistaan: poikien katsotaan tarvitsevan elämässään johtamistaitoja ja auktoriteettia, hierarkian tuntemista ja verkostoitumista. Tyttöjen taas odotetaan oppivan naiselle hyödylliseksi katsottuja taitoja, kuten itsehillintää ja tietynlaista kuuliaisuutta. (Craik 2005, 63–65). Craikin mukaan univormut ovat nykyään asemassa, jossa ne haastavat niihin perinteisesti liitettyjä arvoja, auktoriteettiasemaa sekä maskuliinisia ja feminiinisiä normeja. Myös niiden erityinen asema tietyssä kulttuurissa on muutoksessa jatkuvasti kiihtyvän globalisaation myötä. (Craik 2007, 52).

Japanilaisen koulupuvun ehkä kaikkein selvimmin sukupuolittunut vaatekappale on alaosa, joka on hyvin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta poikien koulupuvussa housut, tytöillä taas hame. Alaosa

määräytyy siis biologisen sukupuolen mukaan, eikä yksilöllä ole valinnanvaraa asian suhteen. Tämä liittyy vahvasti japanilaisten naisten ja miesten erilaisiin rooliodotuksiin ja tulevaisuudennäkymiin. Myös omissa haastatteluissani tuli esiin koulupuvun sukupuolisidonnaisuus: kolmesta haastattelemastani naisesta jokainen sanoi käyttäneensä kouluaiikanaan vapaa-ajallaan mieluummin housuja kuin hametta.

Miki: [...] Ja... Hmm, ehkä välillä oli semmoinen että mulla oli siis hame, tosiaan, tai siis kaikilla tytöillä oli hame, että ei ollut vaihtoehtoa, niin sit silleen että mä olen enemmän ehkä tällainen poikamainen, niin sit ehkä välillä häiritsi se, että jalatkin pitää olla silleen niinku nätisti, että ei näy sitten pikkuhousuja, tai kaikkee tällaista. Mutta... No, se ei ehkä oo välttämättä koulupuvuista johtuvaa just se, että hame on se joka on niinku tehnyt, et kyllä se... Sitten kun muina aikoina kun pitää hametta, niin oli sitten pakko niinku miettiä, että ei sitten mee jalat sillä lailla.. (Miki 6.5.2016).

Miki mainitsee hameen huonoksi puoleksi sen, että hametta käyttäessään hänen on kiinnitettävä huomiota kehon liikkeisiin ja siihen, että ei tulisi vahingossa paljastaneeksi liikaa. Toisaalta hänen mielestään se ei ole pelkästään koulupuvusta johtuvaa, vaan yleisesti hameen käyttöön kuuluu se, että kehon hallintaa on mietittävä enemmän. Kuten Susan Bordo on esittänyt, naisen kehoon kohdistuu vielä nykyäänkin enemmän sosiaalista kontrollia ja pyrkimys naiskehon hallintaan on suurempi kuin mieskehon suhteen. (Bordo 2003, 166). Myös japanilaisessa kulttuurissa naisia pyritään hallitsemaan kehollisuuden kautta enemmän kuin miehiä, ja pukeutumissääntöjen avulla naisen kehosta tulee tehdä mahdollisimman ”säyseä”. (McVeigh 2000, 105). Vaikka tietysti pukeutumissääntöjen myötä myös miehen keho muuttuu hallittavaksi, Mikin esimerkki hameen käytöstä osoittaa, että tyttöjen on ajateltava vielä enemmän omaa kehoaan ja sen hallintaa koulupukua käyttäessään, ettei tulisi vahingossa käyttäytyneeksi sopimattomasti ja paljastaneeksi alusvaatteitaan. Myös Sayaka kertoi, että olisi mieluummin käyttänyt housuja koulupukunsa kanssa hameen sijasta.

Sayaka: Hmm, no ehkä suurin osa tytöistä on tyytyväisiä, mutta kyllä on tosiaan sellaisia tyttöjä, kyllä mäkin olin yksi niistä, alussa, mutta... Jotka eivät ole, tai jotka eivät halunneet käyttää hameita, että... Mun mielestä se saisi olla valinnainen. Että olisi ehkä parasta, jos tytöt saavat päättää itse, haluavatko he laittaa housut vai hameen. (Sayaka 2.5.2016).

Myös kolmas naispuolinen haastateltavani, Aiko, kertoi, että piti vapaa-ajallaan mieluiten housuja. Kouluaiikanaan hän ei kuitenkaan ajatellut hameen olevan ongelma, vaan se kuului osaksi koulupukua.

Hän kuitenkin totesi, että jos hän olisi saanut valita alaosan itse, hän olisi luultavasti pitänyt housuja itselleen sopivampaa vaihtoehtona:

Aiko: Muistan ajatelleeni niin, mutta ehkä se on totta, yleensä käytin mielummin housuja, mutta koulupuvun kanssa hame on ok. Mutta ehkä... Jos olisi koulupuku, kuten... Housupuku, ehkä haluaisin mielummin käyttää sitä. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Kuten Sayakan, myös Aikon mielestä voisi olla hyvä, jos tytöt voisivat valita hameen ja housujen väliltä. Aikon mukaan Japanissa on joitakin kouluja, joissa myös naispuolisilla opiskelijoilla on housut. Hänen mielestään koulupukujen sukupuolittaminen on vanhanaikainen tapa, ja uskoo, että joissakin kouluissa tyttöjen housujen käyttö on sallittu juuri siksi, että nämä koulut haluavat muuttaa järjestelmää uudenaikaisemmaksi. Myös Takeshi myönsi, että jako siten, että tytöt käyttävät automaattisesti hametta ja pojat housuja, on ongelmallinen ja vanhanaikainen.

Haastatteluissani koulupuvun sukupuolittuneisuuteen kriittisemmin suhtautuivat naispuoliset haastateltavani. Miespuoliset haastateltavani eivät varsinaisesti ottaneet kantaa siihen, oliko poikien koulupuvussa jotain epätasa-arvoista tai miltä heistä tuntui käyttää koulupukua nimenomaan sukupuolinäkökulmasta. Toisen miespuolisen haastateltavani Takeshin ja Aikon haastattelussa sukupuolesta tuli puhetta ajoittain, esimerkiksi silloin, kun Takeshi kertoi, kuinka oli käynyt poikalukion ja yliopiston aloittaessaan hänen oli sopeuduttava siihen, että osa opiskelijoista oli naispuolisia. Takeshi kommentoi Aikon keskustelua ja mainitsi myös, että osalla japanilaiskoululaisista voi olla koulupuvun käytöstä negatiivinen kuva siksi, että he eivät halua ilmaista sukupuoltaan niin selkeästi kuin mitä housujen ja hameen käyttö osoittaa.

Makoto esimerkiksi arveli, että tytöille ajatus koulupuvun käyttämisestä ja pukeutumissääntöihin sopeutumisesta olisi hankalampaa kuin pojille, sillä tytöt haluavat "koristautua" poikia enemmän. Makoton mukaan asusteiden käyttö ja itsensä koristelemineen olivat jonkinlaisia "tyttöjen juttuja". Hän arveli myös, että vaikka tunsikin esimerkiksi yliopistoaikana itsekin painetta omasta pukeutumisestaan ja ulkoasustaan, naispuolisille opiskelijoille tilanne oli "luultavasti" vielä hankalampi, koska *erityisesti* heidän on kiinnitettävä huomiota ulkoiseen olemukseensa. Naispuolisten haastateltavieni kokemukset eivät täysin tue Makoton arvelua tyttöjen suuremmasta ulkonäkökeskeisyydestä, sillä Sayaka ja Miki totesivat molemmat, etteivät olleet erityisen kiinnostuneita muodista tai pukeutumisesta kouluaikoinaan. Makoton puhe kuitenkin kertoo hyvin siitä, kuinka japanilaisessa kulttuurissa erityisesti naisen *odotetaan* olevan kiinnostunut omasta

ulkomuodostaan ja pukeutumisestaan poikia enemmän.

Myös Stephanie Spencerin mukaan koulupuvun yhteiskunnallista tehtävää ajatellen koulupukujen tarkoitus juontuu ajattelumallista, jonka mukaan yksilön pukeutumisen tulisi osoittaa hänen asemansa yhteiskunnallisessa järjestelmässä. Koulupukujen vallankäyttö näkyy myös asiaan kuuluvien vaatteiden ja asusteiden sukupuolittuneisuutena: niiden tarkoitus ei ole vain osoittaa käyttäjän asemaa koululaisena, vaan myös tukea yhteiskunnan sukupuolittuneisuutta ja yhteiskunnassa hyväksytyjen sukupuolinormien jatkumista. Vaikka koulupukujen vaatimus yhtenäisyydestä toisaalta tietyllä tavalla tukahduttaa yksilön vapauden ilmaista itseään ja seksuaalisuuttaan, toisaalta ne voivat sisältää ristiriitaisiakin viestejä käyttäjänsä sukupuolesta, esimerkiksi tyttöjen koulupukuun mahdollisesti kuuluva solmio, joka on usein miehiseksi mielletty asuste. Keho on olennainen osa yksilön sukupuoli-identiteetin ja minäkuvan kehitystä, ja koulupukujen kehoja yhtenäistävä vaikutus voi olla ristiriidassa yksilöllisen minäkuvan kehityksen kanssa. (Spencer 2007, 234–236). Tässäkin tapauksessa toisaalta täytyy ottaa huomioon kulttuuriset erot: Japanissa yksilön henkiseen kasvuun yksilönä kiinnitetään vähemmän huomiota kuin yksilön kasvuun osaksi yhteiskuntaa ja siihen kiinteästi kuuluvia ryhmiä. Lisäksi perinteiseksi miellettyjä sukupuolirooleja ei edelleen yhteiskunnan puolelta varsinaisesti rohkaista ylittämään, ja liiallinen pyrkimys oman itsensä esiintuomiseen ja yhteiskunnallisten rooliodotusten murtamiseen tulkitaan helposti itsekkyydeksi (*wagamama*), mikä ei japanilaisessa kulttuurissa ole suotavaa. Vaikka naispuolinen opiskelija käyttäisikin vapaa-ajallaan mieluiten housuja, kuten omat haastateltavani kertoivat, koulussa yksilön on opittava, että yhteiskunnan odotus yksilöä kohtaan on tärkeämpää kuin hänen henkilökohtaiset mieltymyksensä.

Silloin tällöin länsimaalaisessa koulupukukeskustelussa nousee esiin kysymys siitä, pitäisikö valinta housujen ja hameen välillä olla valinnainen kaikille opiskelijoille sukupuolesta riippumatta: jos housujen itsessään ei katsota enää olevan sukupuolittunut vaatekappale, miksi hameen pitäisi myöskään olla sitä? Japanilainen kulttuuri on kuitenkin länsimaalaisesta näkökulmasta tällaisten asioiden suhteen edelleen konservatiivinen. Vaikka kieltämättä itsekin pohdin työn kirjoittamisprosessin aikana asiaa, en kuitenkaan kokenut, että tällainen kysymys olisi ollut luontevaa ottaa esille esimerkiksi haastattelujen aikana. Koji Matsumoto mainitsee artikkelissaan japanilaisille nuorille suunnatuissa lehdissä, että muotilehdissä lehdissä näkyy silloin tällöin naismalleja puettuna miesten vaatteisiin, mutta miesmalleja naisten vaatteissa ei näy ollenkaan. Naisten pukeutuminen poikamaisiin ja miehisiin vaatteisiin on sosiaalisesti hyväksyttävämpää kuin miesten pukeutuminen naisellisiin vaatteisiin myös Japanissa. (Matsumoto 2016, 59).

5.2 Kansakunnan tuleva äiti vs. lolita: seksuaalistettu koulupuku

Vaikka virallisten univormujen käyttöön liitetään usein useita rooli-odotuksia ja niiden yksi tehtävä on tehdä kohtaaminen univormua käyttävän henkilön kanssa ikään kuin helpommaksi, toisaalta niiden käyttöön liittyy aina myös monimutkaisia sosiaalisia rooleja ja rakenteita, joiden myötä univormuihin liitetyt merkitykset voivat poiketa totutuista ja hyväksytyistä merkityksistä. Esimerkiksi alakulttuurit ja pornografia ovat muokanneet univormujen käytölle omia merkityksiään. Joissakin yhteiskunnissa univormujen käyttö voidaan myös nähdä pyrkimyksenä saavuttaa valtaa, jonka myötä niihin usein liitetään helposti ominaisuuksia kuten pakottaminen, uhkailu tai korruptio. (Craik 2005, 6–7). Erilaisten alakulttuurien ja pornograafisen materiaalin myötä erityisesti tyttöjen koulupuku on saanut myös ongelmallisia sivumerkityksiä, jotka poikkeavat perinteisenä pidetyistä ominaisuuksista melko radikaalisti. (Craik 2005, 63–65). Craikin mukaan univormut ovat nykyään asemassa, jossa ne haastavat niihin perinteisesti liitettyjä arvoja, auktoriteettiasemaa sekä maskuliinisia ja feminiinisiä normeja. Myös niiden erityinen asema tietyssä kulttuurissa on muutoksessa jatkuvasti kiihtyvän globalisaation myötä. (Craik 2007, 52).

Historiallisesti ajatellen koulupuvut ovat virallisesti edustaneet Japanin nuorisoa, joka oli valmis antamaan kaikkensa maansa eteen. Toisen maailmasodan jälkeen koulupukuisten japanilaislasten nähtiin edustavan puhtautta, siisteyttä ja moraalisuutta, joka oli toisen sodan jälkeen ihanteena niin Japanissa kuin muuallakin maailmassa. Koululaisten puhtoista vaikutelmaa käytettiin esimerkkinä uuden japanilaissukupolven kasvatukseen. Toisaalta erityisesti tyttöjen koulupukuihin liittyy myös vähemmän esimerkillinen puoli: viattoman oloisia koulutyttöjä koulu-univormuissaan on käytetty eroottisten novellien, *manga*-sarjakuvien sekä lehtien aiheina aina 1950-luvulta lähtien. Toisaalta myös koulupojat ovat olleet yleinen aihe japanilaisessa homopornografiassa. Toisen maailmansodan jälkeen univormuasuisessa koulupojassa nähtiin yhdistyvän kaksi historiallis-kulttuurista aspektia: Tyynenmeren sota sekä homoseksuaalinen halu. (Kinsella 2003, 219.) Tässä tapauksessa on kuitenkin muistettava, että homoseksuaalinen materiaali on huomattavasti heteronormatiivista vastaavaa marginaalisemmassa asemassa myös Japanissa.

1960-luvun lopulla Japanissa siveän ja puhtaan koulutytön rinnalle alkoi ilmestyä myös toisenlainen mielikuva: uuden ajan eroottis-groteskit (*eroguro*) koulutytöt joutuivat nyt opettajiensa, vanhempien sukulaistensa tai jopa erilaisten hirviöiden viettelemäksi ja hyväksikäyttämäksi. Siveät koululaiset koulu-univormuissaan seksuaalisessa ja moraalisisessa epäjärjestyksessä oli vastakulttuurien keino

osoittaa kyynisyyttä sodanjälkeisen Japanin moraalikäsitteitä vastaan. Vaikka virallisesti koulupukuisten lasten katsottiin edustavan virallista Japania puhtaalla imagollaan, 1970-luvulla koulupuku alkoi saada myös uudenlaisia symbolisia merkityksiä myös Japanissa. Monien alakulttuurien käsittelyssä koulupuvusta tuli myös eräänlainen anti-symboli Japanin viralliselle ja varsin tiukalle koulutusjärjestelmälle. Alkujaan tällaiset alakulttuurit koskivat suurimmaksi osaksi nuoria poikia, mutta 1980-luvulla huomio alkoi keskittyä yhä enemmän vähemmän puhtoihin koulutyttöihin. Nuorista koulupukuisista tytöistä tuli *Lolita complex*- pornografian keskeisiä hahmoja. (Kinsella 2003, 221–225).

1990-luvulla Japanin seksiteollisuus keskittyi lähes yksinomaan koulutyttöihin. Median valtasivat koulutytöt, jotka maleksivat kaduilla *kogal*- tyyliin seksuaalisoiduissa koulupuvuissa ja työskentelivät seksibisneksissä tai puhelintyttöinä. Median huomio ei suinkaan keskittynyt koulutyttöjen identiteettiin tai mielipiteisiin, vaan enemmänkin heidän ulkoiseen olemukseensa: televisiokuvaan päätyi useimmin heidän minihameensa ja paljaat säärensä. Koulutytöt esitettiin mediassa materialistisina ja heidän katsottiin tekevän rahan ja kalliiden merkkituotteiden takia lähes mitä hyvänsä. Siksi *kogal*- tyyliin pukeutuvat tytöt liitettiin usein prostituutioon. Koulutyttöalakuultuuriin kuului koulupuvun seksuaalisointi esimerkiksi lyhyiden hameiden, söpöjen asusteiden sekä löysien sukkien avulla, viittamaan huolettomuuteen vastakohtaksi viralliseen koulupukuun kuuluvaan asiallisuuteen. (Kinsella 2003, 227–230).

Vaikka japanilainen koulupuku on saanut erilaisia merkityksiä populaarikulttuurissa ja pornografiassa, on kuitenkin muistettava, että suurimmalle osalle Japanin koululaisista se on kuitenkin edelleen arkipäiväinen vaateyhdistelmä, johon he eivät itse liitä tällaisia merkityksiä. Pikkutuhmat *kogal*-tytöt saattavat herättää mielikuvia seksuaalisista koulutyttöistä, mutta useimmat koululaiset eivät kuitenkaan käytä löysiä sukkiä, asusteita tai lyhennä hamettaan antaakseen itsestään tai muista koululaisista tämänkaltaista mielikuvaa. Sayaka myönsi, että erityisesti tyttöjen koulupukuun liitetyt seksuaaliset merkitykset tuntuvat hänestä epämuukavilta.

Sayaka: Niin, joo. Sellaiset jutut kyllä... Tuntuu aika... Jopa ällöttäviltä, joskus, oikeastaan... varsinkin jos tyttöjen koulupukua yhdistetään sellaiseen seksuaalisuuteen.

Tutkija: Joo, nimenomaan se.

Sayaka: Joo, silloin kyllä... Se kyllä tuntuu tosi epämuukavilta. Niin, ja myös tunnen juuri

sellaista, niin kuin... Miesten, hmm... Tietynlaista odotusta meitä tyttöjä kohtaan, tai siis nuoria tyttöjä kohtaan.

Tutkija: Niin että se ei ole niinkuin silleen kuitenkaan mukavaa että koulupukuja käytetään siinä... Niin kuin, välineenä?

Sayaka: Niin niin, joo. Nimenomaan. Joo, siihen en ole todellakaan tyytyväinen. Ja jotenkin se, minun mielestä, tuota... Kertoo jollain tapaa naisten ja miesten välisestä epätasa-arvoisuudestakin. (Sayaka 2.5.2016).

Kinsellan mukaan japanilaisten koulutyttöjen erotisoiminen on jossakin tapauksissa nähty olevan jonkinlainen nuorten tyttöjen vastaliike yhteiskunnallisia normeja ja naisiin liitettyjä odotuksia vastaan. Eräät toimittajat ja median edustajat ovat esittäneet *Kogal*-tyttöjen olevan eräänlainen post-feministinen liikkeenä, joka toimii ruohonjuuritasolla edistääkseen japanilaisten nuorten tyttöjen ja naisten seksuaalista vapautta. (Kinsella 2003, 233–234). Myös japanilainen sosiologi Chizuno Ueno on pohtinut sitä, kuka ”omistaa” nuoren naisen ruumiin tutkiessaan japanilaista *enjo kosai*⁶-ilmiötä. Uenon mukaan nuorten naisten itsensä seksualisoimisen tarkoitusperät voivat olla feministiset siinä mielessä, että he voivat tuntea hallitsevansa omaa kehoaan, mutta toisaalta he ovat edelleen osa patriarkaalista järjestelmää, joka loppujen lopuksi hyötyy asiasta. (Ueno 2003, 323). Koulutyttöjen seksualisoimisen voidaan siis jossakin määrin nähdä kapinoimisena yhteiskunnallisia normeja vastaan, mutta toisaalta iso osa koulupukuja käyttävistä tytöistä, kuten Sayaka, ei pysty samastumaan tällaiseen mielikuvaan ”pikkutuhmasta” koulutyöstä.

5.3 Japanilainen koulupuku, muodikas ja eksoottinen?

1980- ja 1990-luvuilla kiinnostus koulupukuisiin tyttöihin elokuvissa, animaatioissa sekä mangasarjakuvissa alkoi näkyä myös kiinnostuksena oikeisiin koulutyttöihin. Koulupuku ei ollut enää pelkkä arkipäiväinen vaate tai Japanin nuorison symboli, vaan siitä oli tullut osa koululaisten alakulttuuria. Perinteinen laivastotyylinen sailor-koulupuku, jota pidettiin virallisen japanilaisen koulutyön symbolina, korvattiin monissa yksityisissä kouluissa muodikkaammilla ruutuhameilla sekä hyvin istuvilla takeilla. Koulupuvusta, joka oli alkujaan tarkoitettu edustamaan jonkinlaista

⁶ *Enjo kosai*-termi kääntyy kirjaimellisesti ”suhde (lähinnä) taloudellisten syiden takia”, ja nykyään laajasti käytetty kiertoilmaus nuorten tyttöjen prostituutiolle. (Ueno 2003, 317).

vastakohtaa muodille, oli tullut osa sitä. (Kinsella 2003, 226–227.)

Haastateltavistani koulupuvun tyylistä ja muodikkuudesta puhui eniten Aiko, vaikka mainitsinkin, ettei ollut erityisen kiinnostunut muodista itsessään. Muut haastateltavani mainitsivat lähinnä olleensa tyytyväisiä oman koulupukunsa tyyliin, esimerkiksi Makoto kertoi pitäneensä omasta puvustaan, vaikka se ei ollut kovinkaan muodikas. Kuten kappaleessa 4.2 tuli esille, Aiko kertoi, että vaikka koulupuku ei lähtökohtaisesti ollutkaan muodikas, hänellä oli tapana "muodistaa" omaa pukuaan esimerkiksi hametta lyhentämällä tai erilaisia asusteita käyttämällä, vaikka se ei olisikaan ollut kovin toivottavaa koulun ja opettajien puolelta. Hän kertoi myös käyneensä koulua, joka oli kuuluisa omista koulupuvuistaan, sillä joitakin hänen kanssaan samassa koulussa opiskelleista tytöistä oli poseerannut muotilehdessä koulupuku yllään:

Aiko: Ja meille myös, minä tulín melko suositusta lukiosta, koska se oli Shibuyassa, tiedätkö Shibuyan?⁷

Tutkija: Aa, okei. Joo.

Aiko: Joo, ja siinä iässä, siellä on jokin Shibyua... Mikä oli sen kadun nimi?

Takeshi: Sentaa Gai.⁸

Aiko: Sentaa Gai. Tiedätkö Sentaa Gain?

Tutkija: Joo.

Aiko: Joo. Joten Sentaa Gaissa, siellä on paljon lukiolaisia, ja, eh...

Takeshi: Koulun jälkeen kaikki koululaiset menevät sinne...

Aiko: Joo, sinne ottamaan purikura-kuvia, tiedätkö purikuran? Joo, joten... Meidän koulupukumme, he tietävät että olemme siitä koulusta, joten sillä tavalla... Muutama meidän oppilaamme, he ovat ikään kuin... Kuinka sanoisin, malleja muotilehdissä, pukeutuneena

⁷ Tokion kaupunginosa.

⁸ Center Gai, nuorison suosima kävelykatu Tokiossa.

meidän koulupukuumme, joten...

Takeshi: Teidän lukiossanne?

Aiko: Joo. Osa meidän oppilaistamme...

Takeshi: Sinun ystävästäsi?

Aiko: Ei ystävästä! (naraa) mutta meidän oppilaamme... Se on vähän niin kuin työkaverit, mutta... Joo, he ovat malleja muotilehdissä meidän koulumme pukuun, joten he voivat nähdä, että..

Takeshi: Että he ovat samasta koulusta kuin ne mallit?

Aiko: Joo. Joten, sillä tavalla, koska me olemme lukiolaisia, on todella tärkeää näyttää että olemme samasta koulusta kuin kuuluisat mallit, joten sillä tavalla olin tavallaan ylpeä siitä. Joo. Joten koulupuvulla on myös tällainen [merkitys]. (Takeshi & Aiko 16.6.2016).

Koulun opiskelijat voivat siis olla ylpeitä omasta koulustaan, tai ainakin koulun puvusta, myös muulla tavoin kuin pelkästään sen akateemisen maineen perusteella, kuten Aikon tapauksessa. Muotilehden mallit ovat eräänlaisia "kollegoja", joten Aiko ja hänen ystävänsä kantoivat ylpeinä pukua, joka osoitti heidän olevan samasta koulusta kuin nämä mallit. Tässä tapauksessa korostuu nimenomaan puvun materiaallinen puoli eli itse koulupukuun liitetyt mielikuvat, eivätkä niinkään kouluun, jota koulupuvun käyttäjät käyvät. Aikon esimerkin mukaan koulupukua ei siis välttämättä aina ajatella virallisen linjan mukaisesti virka-asuna, jonka tarkoituksena on kertoa sen käyttäjän olevan reipas opiskelija, vaan se on myös vaateyhdistelmä, jonka toivotaan näyttävän hyvältä päällä. Tällainen ajattelu on toki luontevaa kouluikäisillä oleville nuorille, jotka etsivät omaa itseään ja tyyliään myös vaatetuksen kautta. Siinä vaiheessa, kun oman koulun puku on esiintynyt muotijulkaisussa, sen herättää ihailua jo muullakin tavoin kuin pelkästään siihen liitetyn akateemisen maineen takia.

Japanissa ei ole mitenkään tavatonta, että nuoret, varsinkin tytöt, valitsevat lukionsa pikemminkin koulupuvun tyylin kuin niinkään koulun akateemisen paremmuuden perusteella. Japanissa on myös kouluja, joissa koulupuvun on suunnitellut maineikas suunnittelija. (McVeigh 2000, 76). Kuten Aikon esimerkissä, koulupukuja popularisoidaan Japanissa myös muotijulkaisujen avulla. Tässäkin asiassa

japanilaisen koulupuvun sukupuolittuneisuus näkyy selkeästi, sillä muotikuvissa esiintyvät selkeästi enemmän tyttöjen koulupukuja, ja poikien pukuja näkyy lifestyle-lehtien sivuilla huomattavasti vähemmän. Tytöt kiinnittävät huomiota koulupuvun tyyliin enemmän kuin pojat, luultavasti juuri suuremman näkyvyyden ja tyttöjen koulupukuun liitettyjen erilaisten odotusten vuoksi. (Matsumoto 2016, 59). Koska opiskelijat ovat alkaneet kiinnittää yhä enemmän huomiota koulupuvun tyyliin, myös koulujen ja muiden auktoriteettien on seurattava mukana.

Japanilaisen populaarikulttuurin mukana koulupuku on levinnyt myös laajasti Japanin rajojen ulkopuolelle. Japanilainen pop-kulttuuri, esimerkiksi anime ja manga, on saavuttanut jättisuosion lähes kaikkialla maailmassa. Esimerkiksi Katja Valaskivi (2009) on tutkinut japanilaista populaarikulttuuria ja sen suosiota Suomessa. Valaskiven mukaan japanilaisen pop-kulttuurin suosiota selittää sen erilaisuus ja monimuotoisuus verrattuna perinteiseen ydinperheeseen nojautuvaan Disney-maailmankuvaan. Se tarjoaa kuluttajilleen jotakin uutta ja eksoottista, käsittelee mahdollisesti suomessa tabuina pidettyjä aiheita ja haastaa perinteisenä pidetyn sukupuolijärjestelmää esittelemällä monimuotoisen sukupuolten kirjjon. Toisaalta Valaskiven mukaan japanilaisen pop-kulttuurin suosiota ei voida perustella pelkästään sen sisällön takia, vaan sen leviämisen taustalla ovat myös kaupalliset markkinamekanismit. (Valaskivi 2009, 15).

Vaikka Sayaka mainitsi, että ei ollut tyytyväinen koulupuvun seksuaalisointiin mediassa ja populaarikulttuurissa, kuitenkin hänen mukaansa on normaalia, että koulupuku on osa japanilaista populaarikulttuuria, varsinkin nuorille suunnattua sellaista:

Sayaka: Hmm. No ei se sinänsä tunnu kovin hassulta minun kohdalla, koska tosiaan yleensä nuoriso tekee, tai nuoriso luo sellaista populaarikulttuuria, ja koulupuvut ovatkin juuri teinikäisyyden merkkejä, tavallaan, että kyllä ymmärrän aika hyvin, että niitä yhdistetään, ja ne ilmestyvätkin samassa paikassa. (Sayaka 2.5.2016).

Historiallisesti katsottuna japanilaisen koulupuvun juuret ovat länsimaisissa armeijaunivormuissa, joten toisaalta nekin ovat tulleet japanilaiseen kulttuuriin juuri kulttuurisen omaksumisen kautta. Armeijaunivormuista on lainattu vaatteiden mallien myötä myös ajatus armeijaan liitetystä kurista ja kasvatuksen periaatteesta, jota japanilaisissa kouluissa virallisen linjan mukaan tulisi suosia. Vaatteet ja erilaiset vaateyhdistelmät saavat kuitenkin usein erilaisia merkityksiä, kun ne siirtyvät alkuperäisen ryhmän käytöstä jonkin toisen ryhmän käyttöön. Miller-Spillmanin mukaan nykyaikana on varsin tavallista, että erilaisia elementtejä, kuten asusteita ja kankaita, lainataan pukeutumiseen monista eri

kulttuureista ja niitä muokataan omaan kulttuuriin sopivaksi, jolloin ne saavat uudenlaisia merkityksiä. Postmodernina aikakautena, jolloin on hyvin tavallista, että perinteiseksi katsottuja arvoja kuten sukupuolirooleja, seksuaalisuutta ja valtasuhteita muokataan uudennaisiksi, on myös loogista, että vaatteisiin liitettyjä arvoja ja sääntöjä kyseenalaistetaan. (Miller-Spillman 2012b, 86–87).

Yksi japanilaisen populaarikulttuurin ilmentymistä länsimaissa on *cosplay*⁹, johon pukeutuminen liittyy olennaisena osana, kun harrastajat pukeutuvat omiksi suosikkiahmoikseen. Cosplay on ilmiönä mielenkiintoinen, sillä sen historialliset juuret ovat Yhdysvalloissa, jossa scifi-harrastajat alkoivat pukeutua omien lempisarjojensa hahmoiksi 1970- ja 1980-luvuilla. Termi *cosplay* on kuitenkin japanilaista alkuperää, ja harrastus on tullut tunnetuksi lähinnä japanilaisena ilmiönä, josta se on nopeasti levinnyt myös muualle maailmaan. (Lamerichs 2013, 167). Valtaosa hahmoista, joita cosplay-harrastajat esittävät, ovat japanilaista alkuperää, ja koska koulupuku kuuluu Japanissa olennaisena osana nuorisolle suunnattuun viihteeseen, on myös luonnollista, että se saa näkyvyyttä cosplay-harrastuksen kautta myös Japanin ulkopuolella. Mikin mielestä koulupuvun popularisoiminen ulkomailla on ongelmallista nimenomaan siksi, että silloin sen japanilaisen näkökulmasta katsottuna arkinen merkitysulottuvuus unohtuu helposti, koska koulupuku esitetään japanin ulkopuoliselle yleisölle usein viihdeteollisuuden kautta.

Miki: Se, hmm... Mut se on, niinku jotenkin tuntuu, että (...) kuitenkin se koulupuku on niin niinku kiinni arjessa, että... Se on oikeastaan musta niinkun väärin, että ulkomaille tuodaan se vaan populaarin puoli vain, että se pitäis tulla jotenkin niinkun mukana, että koulupuvun käyttö on oikeasti niin arkielämän juttu, että eikä se vain ole semmoista niinkun animessa tapahtuvaa. Että se, niin... Koska musta se ei oo niinkun kuitenkaan mitenkään... Ei ainakaan herätä mitään mielipiteitä, että animeissa tai mangoissa käytetään koulupukuja. Se on niin arkista elämää, mä en niinku ainakaan mitenkään siihen kiinnitä huomiota, just se että... Niin, että... Vaikea sanoa.

Tutkija: Joo. Niin että joskus se on jopa semmoisissa vähän jopa eroottisessa mielessä

⁹ Katja Valaskiven selittää *Cosplay*-termin kirjassa *Pokemonin perilliset -Japanilainen populaarikulttuuri Suomessa* (2009) seuraavasti: ”Pukuilu, engl. costume play, jap. kosupure. Harrastus, jossa pukeudutaan erilaisiksi fiktiivisiksi, yleensä animen tai mangan hahmoiksi. Alkuperän sanotaan olevan yhdysvaltalaisissa science fiction-piireissä, vaikka nykyään erityisen suosittu Japanissa ja katsotaan Japanin ulkopuolella japanilaisen populaarikulttuurin harrastukseen kuuluvaksi.” Suomenkielinen termi *pukuilu* on lisätty virallisesti Suomen kielen sanakirjaan 2017, mutta alan harrastajat kuitenkin suosivat alkuperäistä termiä *cosplay*, koska se selittää harrastuksen luonnetta paremmin.

käytetään, esimerkiksi koulutyttöjä ja tälleen, niin...

Miki: Joo, se on kyllä niinku varmaan huono juttu, mutta... Niin, mutta se koulupukujen käyttö ei oo sitä varten kehitetty, et sen niinku... Mä en tiedä miten sitä sitten pystyy tuomaan niinku ulkomaille, että koulupuvut on oikeasti niinku sellaisia, että oikeat koululaiset käyttävät, eikä vaan ihan tommoiset niinku, leikkimielisessä, niin... Hmm. (Miki 6.5.2016)

Vaikka Miki kritisoi ulkomailta tuotteistettua kuvaa japanilaisesta koulupuvusta, hän kuitenkin kertoi ymmärtävänsä, mikäli japanilaiset itse silloin tällöin haluavat pukeutua koulupukuihin ilman mitään varsinaista syytä, ikään kuin muistellakseen omia kouluajojaan. Kuten luvussa 3.3 kerroin, monille japanilaisille aikuisille, kuten haastateltavilleni, koulupuku on mukava muisto heidän omasta kouluajastaan. Tällaisessa tapauksessa kuitenkin japanilaiselle koulupuvun merkitys on erilainen kuin esimerkiksi länsimaalaiselle cosplay-harrastajalle.

Miki: Mut ehkä tavallaan vähän niinku ymmärrän senkin, jos Japanissa, kun... Aikuiset ihmiset, niinkun vaikka niinkun käyttää... Niinku, just niinkun cosplay-koulupukuja, ehkä siinä tulee enemmän mukana niinku muistot et miten on koulussa ollut kivaa ja tämmöistä, että ei ehkä mitään niinku... Tai sit ite aattelisi että jos niinku pukeutuisi semmoisiin pukuihin nytten, niin ehkä niinkun enemmän mulle tulisi että koulussa oli niin kivaa, ja että mä nyt niinku haluan kokea sen taas niinku uudestaan, et sillä tavalla vois ehkä niinkun leikkiä, mut en missään nimessä... (Miki 6.5.2016).

Japanilaisen koulupuvun muutokset linkittyvät sellaisiin muutoksiin, jotka vaikuttavat Japanin yhteiskuntaan ja sen muutoksiin myös yleisellä tasolla: sukupuolten aseman muuttumiseen sekä globalisaatioon, jonka myötä japanilainen kulttuuri leviää yhä laajemmalle -ja toisaalta, sen myötä japanilainen kulttuuri saa myös vaikutteita muualta maailmasta. Kuten Craik (2007) on esittänyt, alun perin maskuliiniksi mielletty, kuriin ja kontrolliin liitetyt univormut ja virkapuvut haastavat nykyään niihin perinteisesti liitettyjä arvoja ja normeja: ne voivat olla feminiinisiä ja ilmentää myös eräänlaista kapinahenkeä auktoriteettiasemassa olevia vastaan. (Craik 2007, 52). Myös koulupuku, eräänlainen virka-asu sekkin, on saanut uusia merkityksiä myös Japanissa. Toisaalta japanilainen koulupuku on muuttunut, mutta se on edelleen tietynlainen japanilaisuuden ja japanilaisen nuorison symboli: se kertoo omalta osaltaan, millaisia muutoksia Japanin kulttuurissa on vuosien aikana tapahtunut.

5. Johtopäätökset

Pukeutumisen, vaatetuksen ja erilaisten vaatekappaleiden tarkoitus ei ole vain suojata kehoamme, vaan niille on määritelty suuri joukko erilaisia tehtäviä, jotka saattavat vaihdella kulttuurista riippuen. Pukeutumista voidaan tutkia esimerkiksi valtasuhteiden, sukupuolen, identiteetin ja ihmisten välisen kommunikaation näkökulmasta. Univormujen tapauksessa vallan ja ihmisten välisen erottautumisen rooli korostuu entisestään. Tässä tutkielmassani olen tarkastellut yhdenlaista ”univormua”, japanilaista koulupukua, kulttuurisena ilmiönä omien haastateltavieni näkökulmasta. Haastatteluissani esiin tulleet teemat liittyvät hyvin pitkälle juuri mainitsemini pukeutumistutkimuksen aspekteihin. Aluksi tarkastelin sitä, kuinka koulupuku on vaikuttanut haastateltavieni elämään heidän eri elämänvaiheissaan. Haastateltavieni mukaan koulupuvun käyttöön ottamiseen liittyvät muistot olivat pääosin positiivisia, sillä tähän aikaan liitettiin vahvasti ajatus henkisestä kasvamisesta ja kypsymisestä sekä omassa mielessä että yhteiskunnan silmissä. Toki siirtymää alakoulusta yläkouluun ja siitä edelleen lukioon voidaan joka tapauksessa pitää eräänlaisena siirtymäriittinä ja sen myötä ajatus ”henkisestä kasvusta” on olemassa myös ilman koulupukua, mutta haastateltavieni tapauksessa koulupuvun avulla myös heitä ympäröivä yhteisö pystyi havaitsemaan heidän kuuluvan tiettyyn ikäryhmään. Myös yläkoulusta lukioon siirtyminen sai haastateltavissani aikaan samanlaisia tuntemuksia, kun koulupuvun malli vaihtui. Toisaalta koulupuku myös arkipäiväistyi nopeasti uutuuden viehätysten hälvettyä, ja sen käyttämisestä tuli lähinnä normaali, arkeen kuuluva asia. Aikuisuudessa koulupuku oli haastateltavieni mukaan muisto kouluajoista, vaikka se ei varsinaisesti ollutkaan enää osa heidän jokapäiväistä elämäänsä. Haastateltavistani kaikki olivat aikuisia, osa yliopisto-opiskelijoita, osa jo työelämässä. Omat tutkimustulokseni siis pohjautuvat haastateltavieni muistelukerrontaan, mutta mielenkiintoinen tutkimus voisi syntyä myös haastatteleamalla edelleen koulupukua käyttäviä japanilaisia opiskelijoita.

Haastateltavani kertoivat, että yliopistossa koulupuvun merkitys korostui nimenomaan sen puuttumisen takia, sillä vastuu omasta ulkoisesta olemuksesta siirtyi yhä enemmän yksilölle itselleen. Tässä vaiheessa, kun koulupukua ei enää ole käytössä, yksilön oletetaan olevan tarpeeksi kypsä päättämään omasta ulkoisesta olemuksestaan itsenäisesti. Haastatteluissani kuitenkin korostui luonnollisesti pikemminkin haastateltavieni omakohtainen kokemus koulupuvun käytöstä ja sen arkinen puoli, sillä heistä jokainen mainitsi haastatteluissa koulupuvun hyväksi puoleksi sen helppouden ja sen, että vaatteita ei tarvinnut valita joka aamu erikseen. Yliopistossa pukeutumissääntöjen puuttumisen myötä heidän oli löydettävä uudenlaisia keinoja löytääkseen oman paikkansa osana oman yliopistonsa opiskelijayhteisöä. Toisaalta esimerkiksi Makoton mukaan siisti

pukeutuminen oli myös tärkeää myös muiden oppilaiden viihtyvyyden kannalta. Olin itse kiinnostunut ottamaan selvää erityisesti siitä, kuinka omat haastateltavani suhtautuvat ajatukseen siitä, kuinka paljon koulupuvun käyttäminen on vaikuttanut työelämän pukeutumissääntöihin ja niiden noudattamiseen myöhemmässä vaiheessa elämää. Tämä oli McVeighin sosialistamisteorian kolmas vaihe (*re-uniformizing*), jossa japanilainen yksilö astuu koulupuvun käyttämisen ja siitä luopumisen jälkeen osaksi työelämää ja alkaa uudelleen noudattaa tiukkoja pukeutumissääntöjä. Koulupuvun käyttämisen ja työelämässä kohdattujen pukeutumissääntöjen välillä haastateltavani eivät kuitenkaan varsinaisesti nähneet yhteyttä: esimerkiksi Aikon mukaan kouluaihana yksilön on vielä mahdollista jossakin määrin kapinoida pukeutumissääntöjä vastaan, työelämässä tällainen käytös ei ole enää hyväksyttyä. Aineistoni perusteella työelämässä kohdattujen pukeutumissääntöjen noudattaminen liittyy siis pikemminkin yleisesti henkiseen kasvuun ja aikuistumiseen kuin niinkään siihen, että japanilaiskoululainen olisi koulupukua käyttäessään jollakin tavalla totutettu tai opetettu noudattamaan tietynlaisia pukeutumista koskevia sääntöjä. Haastateltavani näkivät koulupuvun enemmänkin eräänlaisena japanilaiseen kulttuuriin kuuluvana tapana kuin niinkään välineenä, jonka avulla yksilöitä opetetaan noudattamaan yhteiskunnan sääntöjä.

Yhteisön merkitys on japanilaisen yksilön elämässä erittäin suuri. Yksilön odotetaan asettavan yhteisön tarpeet omien henkilökohtaisten halujensa ja tarpeidensa edelle. Toisaalta yhteisöön kuuluminen tuo japanilaisen elämään myös turvaa, sillä vastavuoroisesti hyvin toimiva yhteisö huolehtii myös yksilöstä. Yksilöön kohdistuu yhteiskunnan osalta monia rooliodotuksia, ja erilaiset virkapuvut ilmaisevat muille, mitä roolia yksilö tietyssä tilanteessa esittää. Omassa aineistossani yhteiskunnallisen katseen merkitys näkyi erityisesti silloin, kun haastateltavani kertoivat ottaneet koulupuvut käyttöönsä: silloin he tunsivat olevansa yhteiskunnan silmissä kypsempinä kuin aikaisemmin. Toisaalta myöhemmin, kun koulupuku oli arkipäiväistynyt, myös yhteisön katseen merkitys väheni. Ajoittain koulupuvun tuoma tunnistettavuus oli haastateltavieni mukaan myös tavallaan rasittavaa, sillä oppilaiden odotettiin käyttäytyvän oman koulunsa arvolle sopivalla tavalla koulupukuun pukeutuessaan, mikä loi silloin tällöin painetta erityisen hyvästä käytöksestä myös kouluympäristön ja -ajan ulkopuolella. Aineistoni perusteella koulupuvun tapauksessa ryhmän etu ei aina ollut etusijalla, tai pikemminkin koulun ja siihen kuuluvan yhteisön etujen ja omien pienten mielitekojen toteuttamisessa ei nähty olevan ristiriitaa: tämä näkyi esimerkiksi haastateltavieni suhtautumisessa erilaisiin sääntöihin, joita koulupuvun käyttöön liittyi vaikkapa hiusten värin tai asusteiden suhteen: koulun sääntöjen puitteissa, tai ehkäpä hieman niitä venyttäen, koulupuvusta pyrittiin muokkaamaan hivenen sievempi tai muodikkaampi.

Haastatteluissa nousi esiin joitakin epäkohtia, joita koulupuvun käyttämiseen oli haastateltavieni mukaan liittynyt, kuten vaatekappaleiden ja materiaalien joustamattomuus sääolosuhteisiin ja vuodenaikojen vaihteluun nähden, tai mahdollisesti joidenkin opiskelijoiden tunne siitä, että he haluaisivat vaikuttaa omaan ulkoasuunsa enemmän. Vaikka kukaan haastateltavistani ei varsinaisesti kritisoinut japanilaista tapaa käyttää koulupukua osana koulujärjestelmää, he eivät myöskään juuri pohtineet koulupuvun käytön vaikutusta yhteiskunnallisella tasolla, tai kokeneet sen käyttämisen rajoittaneen omaa elämäänsä kovinkaan paljoa. Japanissa yksilön on vapaa yhteiskunnalliselta katseelta ja vapaa ilmaisemaan omia mielipiteitään silloin, kun hän on sellaisessa intiimissä tilanteessa, johon kuuluu perheenjäseniä tai muita hyvin läheisiä henkilöitä. Koulumaailmaa ei lasketa tällaiseksi, vaan koulussa yksilön kuuluu opetella elämään ryhmässä (*shūdan seikatsu*). Tällainen ajattelutapa korostuu myös omassa aineistossani: haastateltavieni mukaan koulussa ei ole tarkoitus pelkästään käydä oppitunneilla, vaan se on tila, jossa yksilö oppii arvokkaita ryhmätaitoja tulevaisuutta varten. Haastateltavistani erityisesti Makoto korosti koulua sosiaalisten taitojen oppimisympäristönä –vaikka opiskelija ei olisikaan erityisen kiinnostunut opiskelusta, koulu on kuitenkin tila, jossa sosiaalista oppimista tapahtuu kaiken aikaa. Tämän vuoksi koulua ei myöskään nähty paikkana, jossa omaa yksilöllisyyttään olisi ollut suotavaa tuoda esille. Toisaalta kukaan haastateltavistani ei pitänyt pukeutumista erityisen tärkeänä keinona tuoda esiin omaa persoonallisuuttaan: heistä jokainen mainitsi, että esimerkiksi koulujen harrasteklubit (*bukatsudou*) olivat persoonallisuuden esiintuomisen kannalta pukeutumista ja ulkoasua tärkeämpää. Kaikki haastateltavani toisaalta kertoivat, että he eivät olleet erityisen kiinnostuneita pukeutumisesta tai muodista kouluaikoinaan. Esimerkiksi Takeshi kuitenkin mietti haastattelussaan, että koulupuvun käyttäminen voi olla vaikeampaa sellaisille opiskelijoille, joilla on vahva halu ja pyrkimys osoittaa omaa persoonallisuuttaan ulkomuodollisin keinoin.

Koulupuvun vaikutusta koulun sisäiseen ryhmähenkeen tai opiskelumotivaatioon haastateltavani eivät pitäneet kovinkaan suurena. Miki esimerkiksi arveli, että koulupuvulla ei ole juuri vaikutusta koulun me-henkeen, vaan pikemminkin hyvä ryhmähenki on seurausta siitä, että opiskelijat viettävät pitkiä aikoja toistensa seurassa, jolloin ryhmän merkitys luonnollisesti korostuu. Länsimaalaisissa koulupukututkimuksissa korostetaan hyvin usein koulupuvun yhtenäistävää vaikutusta ja koulun sisäisen ryhmähengen kasvua, mutta oman tutkimusaiheeni tapauksessa kulttuurierot on otettava huomioon: vaikka toki myös länsimaalaisissa kulttuureissa eri yhteisöillä, kuten koululla, on oma merkityksensä yksilön elämässä, japanilaisessa kulttuurissa ryhmään kuulumisen on ikään kuin japanilaisen yksilöllisyyden perusta. Tämän vuoksi ulkoisilla seikoilla, kuten pukeutumisella, lienee Japanissa yksilötasolla vähemmän vaikutusta ajatukseen ryhmään kuulumisesta kuin sellaisissa

kulttuureissa, joissa peroonallisuuden ja yksilöllisyyden korostamisen tarkoituksena on erottaa itsensä muusta ryhmästä. Japanissa koulupuku ei myöskään täysin estä koulumaailmaan liittyviä ongelmia, kuten perheen tuloeroista johtuvia ongelmia ja koulukiusaamista, vaan esimerkiksi kiusaaminen on saanut kulttuurisidonnaisia muotoja, joihin pelkästään pukeutumisella ei välttämättä pystytä vaikuttamaan. Kuten haastateltavani Takeshi kertoi, virallisten pukeutumissääntöjen lisäksi myös koulujen oppilaat saattoivat luoda omia pukeutumissääntöjään kouluyhteisön sisällä, jolloin rahaa saattoi kulua hyvinkin paljon myös muihin kuin koulupukuun pakollisena osana kuuluviin vaatteisiin ja asusteisiin. Toisaalta Takeshi ja myös Aiko kertoivat, että heille koulupuvulla oli merkitystä siinä vaiheessa, kun heidän oli erottauduttava muita kouluja käyvistä ikätovereistaan: kun Takeshi kävi yliopistoon valmentavaa koulua, hän tunsi ylpeyttä voidessaan osoittaa käyvänsä akateemisesti korkeatasoista koulua, ja Aiko taas siinä vaiheessa, kun pystyi koulupuvun avulla osoittamaan ulkopuolisille käyvänsä samaa koulua muotilehden mallien kanssa. Koulupuvun merkityksellisyys korostui siis siinä vaiheessa, kun he pystyivät sen avulla osoittamaan olevansa osa tiettyä ryhmää, johon nähden muut ovat ulkopuolisia.

Kuten johdantokappaleessa mainitsin, koulupuku on omaksuttu japanilaiseen kulttuuriin alun alkaen länsimaalaistyyllisen armeijaunivormun kautta. Se on käynyt läpi Miller-Spillmanin (2012) mainitseman nelivaiheisen kulttuurisen omaksumisen, ja se on aikojen saatossa muokkautunut japanilaiseen kulttuuriin sopivaksi ja saanut omia, uniikkeja merkityksiään. Tämän vuoksi japanilaista koulupukua pidetään eräänlaisena japanilaisen kulttuurin symbolina ja säilyttäjänä. Kaikki kulttuurit kuitenkin kokevat muutoksia ajan saatossa, ja näin on luonnollisesti käynyt myös japanilaisen kulttuurin kohdalla. Yksi tällainen puoli on sukupuoliroolit ja niiden muutos: yksi minua kiinnostaneista koulupukuun liittyvistä seikoista on nimenomaan niiden sukupuolittuneisuus, ja se, mitä se kertoo japanilaisesta kulttuurista ja sen muutoksista. McVeighin tutkimuksessa käy ilmi, että japanilaiset naispuoliset oppilaat kiinnittävät miespuolisia oppilaita enemmän huomiota koulupuvun tyyliin ja feminiinisyteen. (McVeigh 2000, 93). Myös Laura Penttinen, joka on pro gradu-työssään tutkinut koulupuvun vaikutusta japanilaisten nuorten tyttöjen pukeutumistyyliin, kertoo omien informanttiansa kiinnittäneen huomiota koulupuvun tyyliin ja siihen, kuinka he haluavat tulla nähdyksi feminiinisinä ja söpöinä (*kawaii*). (Penttinen 2011, 50). Omista kolmesta naispuolisista haastateltavastani puolestaan jokainen kertoi, ettei ollut kovinkaan kiinnostunut muodista tai pukeutumisesta kouluaikoinaan. Toisaalta haastateltavistani Aiko kertoi esitelleensä omaa koulupukuaan mielellään myös kouluajan ulkopuolella, koska siihen liittyi mielikuva muodikkuudesta sen esiinnyttyä muotilehdessä, Miki taas kuvaili itseään pukeutumisen suhteen lähinnä ”poikamaiseksi”, eikä hän ollut kovinkaan kiinnostunut esimerkiksi vaatteiden shoppailusta.

Kaikki haastattelemiini naiset sanoivat käyttäneensä vapaa-ajallaan mieluiten housuja hameen sijasta, mikä ei välttämättä sovi ajatukseen perinteisestä japanilaisesta tyttömäisyydestä – vaikkakin toisaalta, housut ovat nykyään yleinen vaatekappale myös naisten keskuudessa, ja eikä niiden käyttö näin ollen poissulje ajatusta feminiinisyydestä. Koulupuvun osana hameessa ei kuitenkaan haastateltavieni mielestä ollut ongelmaa: sitä käytettiin, koska se oli osa koulussa käytettävää vaateyhdistelmää. He kuitenkin kertoivat, että hameen käyttöön liittyi tietynlaista epä mukavuutta, ja sekä Aiko että Sayaka myönsivät, että jos tytöille olisi mahdollista valita housujen ja hameen väliltä, he olisivat luultavasti käyttäneet housuja osana koulupukua. Oman kokemuksen mukaan japanilaiset eivät kuitenkaan kovinkaan helposti kapinoi perinteiseksi muodostuneita kulttuurisia sääntöjä vastaan, joten hame koulupuvun osana sallitaan, vaikka vapaa-ajalla housut olisivatkin henkilökohtaisella tasolla mieluisampi vaihtoehto. Miespuolisista haastateltavistani Takeshi myönsi, että koulupuvun sukupuolittuneisuus kertoo omalta osaltaan koulupukuinstitiution vanhanaikaisuudesta. Koulupukuinstitiution jäykkyydestä kertoo toki myös se, että alemmilla luokka-asteilla ei valinnanvaraa housujen pituuden suhteen ole myöskään pojilla, edes talviaikaan.

Toisaalta koulupuku ei Japanissa ole kuitenkaan säästynyt muutoksilta: populaarikulttuurin yleistymisen ja leviämisen myötä se on saanut uudenlaisia merkityksiä. Pääosin haastateltavani pitivät normaalina, että koulupuku esiintyy osana japanilaista viihdeteollisuutta, sillä sitä käyttävät nuoret, jotka ovat populaarikulttuurin suurin kuluttajajoukko (esim. Sugimoto 2010, 261). Pop-kulttuuri on aiheuttanut muutoksia mielikuvissa, joita koulupukuun Japanissa liitetään: sikäli kun koulupuku on alkujaan ollut eräänlainen vastakohta muodille, mutta nykyään se on eräänlainen muotiasuste itsessään. Tämä näkyy erityisesti tyttöjen koulupuvussa. Japanilainen koulupuku on viime vuosikymmeninä saanut myös hyvinkin alkuperäisiä, kansakunnan ylpeyksiä, reippaita ja siveitä koululaisia symboloivien arvojen ja mielikuvien lisäksi myös täysin vastakohtaisia merkityksiä, kun sitä on alettu käyttää viihdeteollisuuden myötä myös pornografisen materiaalin aiheena. Tämä on mielenkiintoista sikäli, että viihdeteollisuuden lisäksi tällaista mielikuvaa tukevat osaksi myös koulutyöt itse, sillä tietyn tulkinnan mukaan se myös vapauttaa nuoret naiset vastaamaan itse omasta seksuaalisuudestaan ja vartalostaan, mikä kertoo japanilaisen sukupuolten välisen tasa-arvon hiljaisesta, mutta jokseenkin varmasta, muutoksesta. Useimmat koulupukua käyttävät japanilaisnuoret eivät kuitenkaan pysty samastumaan tällaiseen mielikuvaan pikkutuhmasta koulutyöstä: esimerkiksi Sayaka on sitä mieltä, että tyttöjen koulupuku yhdistettynä tällaiseen mielikuvaan kertoo lähinnä miesten epärealistisista odotuksista naisia kohtaan. Japanilainen koulupuku on saanut uusia merkityksiä myös globalisaation myötä, kun se on populaarikulttuurin kautta levinnyt yhä suuremmalle yleisölle. Populaarikulttuurin myötä japanilainen koulupuku on

kuitenkin levinnyt myös Japanin ulkopuolelle, jolloin sen alkuperäinen tarkoitus unohtuu. Miki myönsi, että hänestä tuntui väärältä, että koulupuku esitetään Japanin ulkomaiselle yleisölle pelkästään populaarikulttuurin kautta, sillä silloin sen arkinen puoli, syy miksi se Japanissa on käytössä, unohtuu helposti. Mikin mukaan on ymmärrettävää, että japanilainen, jolle koulupuku on aikaisemmin ollut arkinen asukokonaisuus, käyttää koulupukua myöhemmin muistellessaan omia kouluaikojaan, mutta ulkopuolinen ei välttämättä ymmärrä koulupuvun arkista puolta. Kuitenkin, kuten Valaskivi (2009) on esittänyt, japanilaisen populaarikulttuurin leviämisen taustalla ei ole pelkästään sen sisältö, vaan myös kansainväliset markkinamekanismit. (Valaskivi 2009, 15). Tämän vuoksi pop-kulttuurin leviämistä Japanin rajojen ulkopuolelle lienee mahdoton estää. Kaikki kulttuurit, myös japanilainen, elää ja muuttuu, ja koulupuvun saamat uudet, osin ristiriitaisetkin merkitykset kertovat paljon kulttuurin muuttumisesta. Haasteena on löytää tasapaino vanhojen ja uusien merkitysten välillä.

Tässä tutkielmassani olen halunnut tuoda esiin koulupuvun arkisemman puolen, sen, mikä merkitys sillä on ollut tavallisten japanilaisten elämässä. Kuten Miller-Spillman (2012) on todennut, kulttuurin materiaalista puolta, esimerkiksi juuri vaatetusta, tutkimalla on mahdollista ymmärtää paremmin myös tutkittavaan kulttuuriin kuuluvia aineettomia puolia, esimerkiksi kulttuurisia arvoja ja asenteita. (Miller-Spillman 2012a, 5). Mielestäni japanilainen koulupuku on hyvä esimerkki tällaisesta tutkimusaiheesta: kuten aineistossani tuli esille, se toimii paitsi materiaalisena osoittajana siitä, mihin ryhmään sen käyttäjä kuuluu, mutta samalla siihen liittyy myös erilaisia mielikuvia ja arvoja, jotka sille on antanut sekä sen henkilökohtainen käyttäjä, että kokonainen kulttuuri sen ympärillä. Johdantokappaleessa mainitsin kimonoa, joka ovat japanilaista materiaalista kulttuuria parhaimmillaan, hyvin perinteinen japanilainen vaate, jonka käyttö on myös edelleen hyvin perinteistä. Vaikka kimonoa käytetään jossakin määrin myös muodistettuna ja nykyaikaistettuna, sen käyttöön liittyy edelleen suuri määrä sääntöjä, jotka ovat kehittyneet pitkän ajan kuluessa. Kimono on hyvin perinteinen japanilaisuuden symboli. Toisaalta, kuten aikaisemmin työssäni mainitsin, sellaisena pidetään myös japanilaista koulupukua. Sikäli kun kimono edustaa japanilaiselle perinteitä, koulupuku symboloi Japanin nuorisoa, uutta sukupolvea, kuten myös omat haastateltavani kertoivat. Tutkielmani tavoitteena on ollut myös tutkia paitsi materiaalista kulttuuria, myös tuoda jotakin uutta Japani-tutkimuksen kenttään: mielestäni on tärkeää, että myös Japanin kulttuuria, varsinkin sen jokapäiväisiä, arkielämää koskevia puolia tutkitaan etnografisin keinoin. Omassa tutkielmassani haastateltavieni ainutlaatuiset kokemukset omasta kouluajastaan ja kokemuksistaan koulupuvun käytöstä voivat nekin selittää omalla tavallaan sitä, miksi japanilainen kulttuuri on muodostunut omanlaisekseen.

Lähteet

Painetut lähteet:

Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2010. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineiston keruu*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Barnard, Malcolm 2009. *Fashion as communication*. London: Routledge.

Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B. 1991. *Definition and Classification of Dress: Implications for Analysis of Gender Roles*. Teoksessa *Dress and Gender: Making and Meaning*. Toimittaneet Ruth Barnes ja Joanne B. Eicher. Oxford: Berg.

Beauchamp, Edward R. & Vardaman Jr., James M. 1994. *Japanese Education since 1945: a documentary study*. New York: M.E. Sharpe.

Benedict, Ruth 1946. *The Chrysanthemum and The Sword: Patterns of Japanese Culture*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

Bodine, Ann 2003. *School Uniforms and Discourses on Childhood*. *Childhood* 10(43), 43-63.

Bordo, Susan 2003. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley, California: University of California Press.

Boutelle, Marsha 2008. *UNIFORMS: Are They a Good Fit?* *Education Digest* 73(6), 34-37.

Brunsmas, David L. 2006. *The School Uniform Movement*. Lanham: R & M Education.

Caruso, Peter 1996. *Individuality vs. Conformity: The Issue Between School Uniforms*. *NASSP Bulletin* 80(83), 83-88.

Chattaraman, Veena 2012. *Cultural markers in dress: decoding meanings and motivations of college students*. Teoksessa *The Meanings of Dress*. Toimittaneet Kimberly A. Miller-Spillman, Andrew Reilly ja Patricia Hunt-Hurst. New York: Fairchild Publications.

- Corrigan, Peter 2008. *Clothing, the body and some meanings of the world*. London: Sage.
- Craik, Jennifer 2005. *Uniforms Exposed: From Conformity to Transgression*. Oxford: Berg.
- Craik, Jennifer 2007. *Uniforms Exposed: The Proliferation of Uniforms in Popular Culture as Markers of Change and Identity*. Teoksessa *Uniformierungen in Bewegung. Vestimentäre Praktiken zwischen Vereinheitlichung, Kostümierung und Maskerade*. Toimittaneet Gabriele Mentges, Dagmar Neuland-Kitzerow ja Brigit Richard. Münster: Waxmann.
- Davidson, Alexander 1990. *Blazers, Badges & Boaters: A Pictorial History of School Uniform*. Horndean: Scope Books.
- Douglas, Mary & Isherwood, Baron 1979. *The world of goods: towards an anthropology of consumption*. London: Routledge.
- Entwistle, Joanne & Wilson, Elizabeth 2001. *Body Dressing*. Oxford: Sage.
- Eriksen, Thomas Hylland 2004. *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006. *Muistitieto ja tutkimus*. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Foucault, Michel 1995. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Random House.
- Gibson, Robyn 2015. *The Memory of Clothes*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Giddens, Anthony & Sutton, Philip W. 2009. *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Ervin 1995. *Attitudes and rationalizations regarding body exposure*. Teoksessa *Dress and Identity*. Toimittaneet Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B & Johnson, Kim K. P. New York: Fairchild Publications.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008. *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*.

Helsinki: Gaudeamus.

Hunt-Hurst, Patricia 2012. *Dressing for life and death*. Teoksessa *The Meanings of Dress*. Toimittaneet Kimberly A. Miller-Spillman, Andrew Reilly ja Patricia Hunt-Hurst. New York: Fairchild Publications.

Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika 2014. *Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet*. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*. Toimittaneet Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto. Ethnos-toimite 17. Helsinki: Ethnos ry.

Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) 2005: *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Ishida, Hiroshi & Miwa, Satoshi 2012. *School discipline and academic achievement in Japan*. Teoksessa *Improving learning environments: school discipline and student achievement in comparative perspective*. Toimittaneet Richard Arum Melissa Velez. Palo Alto, California: Stanford University Press.

Ishikida, Miki Y. 2005. *Japanese Education in the 21st Century*. Bloomington: iUniverse.

Jakobson, Linda & Sarvimäki, Marja 2001. *Perinteen taika: Nykyaika Kiinassa, Etelä-Koreassa ja Japanissa*. Juva: WS Bookwell Oy.

Kinsella, Sharon 2002. *What's Behind the Fetishism of Japanese School Uniforms?* Fashion Theory 6(2), 215-238.

Keskinen, S. 2004. *Feminiinisyyden rakentuminen japanilaisessa kasvatuskulttuurissa*. Teoksessa *Japanilainen nainen: Kuvissa ja kuvien takana*. Toimittaneet Annamari Konttinen ja Seija Jalagin. Tampere: Vastapaino.

Konttinen, Annamari & Jalagin, Seija 2004. *Johdanto: japanilainen nainen kuvana ja peilinä*. Teoksessa *Japanilainen nainen: Kuvissa ja kuvien takana*. Toimittaneet Annamari Konttinen ja Seija Jalagin. Tampere: Vastapaino.

Koskennurmi-Sivonen, Ritva (toim.) 2012. *Johdutuksia pukeutumisen tutkimukseen*. Tekstiilikulttuuriseuran julkaisuja 6/2012. Helsinki: Tekstiilikulttuuriseura.

Koskiaho, Briitta 1995. *Japani: Yhteiskunta murroksessa*. Helsinki: Painatuskeskus oy.

Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Lamerichs, Nicolle 2013. *The cultural dynamic of doujinshi and cosplay: Local anime fandom in Japan, USA and Europe*. Participations: Journal of Audience & Reception Studies 10(1), 154-176.

Leavy, Patricia 2011. *Oral History*. Oxford: Oxford University Press.

Leimu, Pekka 2005. *Kyselyt*. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Helsinki: Ethnos.

Linnilä, Kai 2003. *Iloinen 50-luku: Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lönnqvist, Bo 1979. *Kansanpuku ja kansallispuku*. Helsinki: Otava.

Lönnqvist, Bo 2008. *Vaatteiden valtapeli: näkymättömän kulttuurianatomia*. Jyväskylä: Gummerus.

Matsumoto, Koji 2016. *Kyoyou toshite no hifuku kyouiku o kedaika suru tame no oshare kyouiku gaku (3): Fasshon zasshi o bunseki suru*. (教養としての被服教育を現代化するためのおしゃれ教育学 (3):ファッション雑誌を分析する). Journal of Nagoya Gakuin University, Social Sciences: Departmental Bulletin Paper 53(1), 53-64.

McVeigh, Brian J. 2000. *Wearing Ideology: State, Schooling and Self-Presentation in Japan*. Oxford: Berg.

Meadmore, Daphne & Symes, Colin 1997. *Keeping up Appearances: Uniform Policy for School Diversity?* British Journal of Educational Studies 45(2), 174-186.

Miller-Spillman, Kimberly A. 2012a. *Introduction to dress, culture, and theory*. Teoksessa *The Meanings of Dress*. Toimittaneet Kimberly A. Miller-Spillman, Andrew Reilly ja Patricia Hunt-Hurst. New York: Fairchild Publications.

Miller-Spillman, Kimberly A. 2012b. *Dress as nonverbal communication*. Teoksessa *The Meanings of Dress*. Toimittaneet Kimberly A. Miller-Spillman, Andrew Reilly ja Patricia Hunt-Hurst. New York: Fairchild Publications.

Mouer, Ross & Sugimoto, Yoshio 1986. *Images of Japanese Society: A Study in the Social Construction of Reality*. London: Routledge.

Nakane, Chie 1995. *Japanese society*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.

Nathan, Joseph 1995: *Uniforms*. Teoksessa *Dress and Identity*. Toimittaneet Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B & Johnson, Kim K. P. New York: Fairchild Publications.

Nomura, Mariko 1993. *Shiritsu joshi chuugaku – koutou gakkou no seifuku ni tsuite* (私立女子中学・高等学校の制服について). *Nihon shikaku kyouiku kenkyuujo kiyou* (日本私学教育研究所紀要) 28 (1), 199-223.

Reilly, Andrew 2012. *Race and ethnicity*. Teoksessa *The Meanings of Dress*. Toimittaneet Kimberly A. Miller-Spillman, Andrew Reilly ja Patricia Hunt-Hurst. New York: Fairchild Publications.

Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B. 1995a. *Dress and Identity*. Teoksessa *Dress and Identity*. Toimittaneet Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B & Johnson, Kim K. P. New York: Fairchild Publications.

Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B. 1995b. *Dress, gender and age*. Teoksessa *Dress and Identity*. Toimittaneet Roach-Higgins, Mary Ellen & Eicher, Joanne B & Johnson, Kim K. P. New York: Fairchild Publications.

Ruohonen, Sinikka 2001. *Nuorten pukeutuminen: Erottautumista, elämyksiä, harkintaa*. Joensuu: Joensuu Univeristy Press.

Shimizu, Hidetada 2000. *Beyond Individualism and Sociocentrism: An Ontological Analysis of the Opposing Elements in Personal Experiences of Japanese Adolescents*. Human Development 43 (4-5), 195-211.

Shimizu, Hidetada & LeVine, Robert Allan 2002. *Japanese Frames of Mind: Cultural Perspectives on Human Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Spencer, Stephanie 2007. *A Uniform Identity: Schoolgirl Snapshots and the Spoken Visual*. History of Education: Journal of the History of Education Society 36 (2), 227-246.

Sugimoto, Yoshio 2010. *An Introduction to Japanese Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tamura, Yuichi 2007. *School Dress Codes in Post-Scarcity Japan: Contradictions and Changes*. Youth & Society 38 (4), 463-489.

Turunen, Arja 2011. ”*Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?*”: naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889-1945. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys ry.

Ueno, Chizuko 2003. *Self-determination on sexuality? Commercialization of sex among teenage girls in Japan I*. Inter-Asian Cultural Studies 4(2), 317-324.

Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian kertomustentuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Valaskivi, Katja 2009. *Pokemonin perilliset. Japanilainen populaarikulttuuri Suomessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Vesterinen, Ilmari 1982. *Japanin kansankulttuuri: kulttuuriantropologinen johdatus*. Helsinki: Gaudeamus.

Vesterinen, Ilmari 1994. *Käytöstapoja ja arvoja*. Teoksessa *Japanin kulttuuri*. Toimittaneet Olavi K. Fält, Kai Nieminen, Anna Tuovinen ja Ilmari Vesterinen. Helsinki: Otava.

Yeung, Ryan 2009. *Are Uniforms a Good Fit?: Result From the ECLS-K and NELS*. Educational Policy 23(6), 847-872.

Yoneyama, Shoko & Naito, Asao 2003. *Problems with the Paradigm: The school as factor in understanding bullying (with special reference to Japan)*. British Journal of Sociology of Education 24 (3), 315-330.

Yoneyama, Shoko 2012. *The Japanese High School: Silence and Resistance*. London: Routledge.

Young, Malcolm 1991. *Dress and Modes of Address: Structural Forms for Policewomen*. Teoksessa *Dress and Gender: Making and Meaning*. Toimittaneet Ruth Barnes ja Joanne B. Eicher. Oxford: Berg.

Pro gradu-työt:

Penttinen, Laura 2011. *A Research upon school uniforms and personal style: thoughts and experiences of Japanese university students*. Käsiyötieteen pro gradu-tutkielma. Itä-Suomen yliopisto: soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto.

Online-lähteet:

Cave, Peter 2004. *Bukatsudō: The Educational Role of Japanese School Clubs*. Linkki tarkistettu 20.3.2017. [<https://www.escholar.manchester.ac.uk/uk-ac-man-scw:1b4538>]

Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta 2015: Jyvän yliopiston Koppa, menetelmäpolkuja humanisteille: Hermeneuttinen tutkimus. Linkki tarkistettu 15.1.2017. [<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/hermeneuttinen-tutkimus>]

Tutkimuksen valmistumisen jälkeen aineisto (haastattelut ja niiden litteraatiot) pysyvät tekijän hallussa haastateltavien luvalla. Niitä ei tulla arkistoimaan.

Liitteet

Suomenkielisten haastattelujen kysymykset

Missä iässä haastateltava alkoi käyttää koulupukua? Millaisia muistoja aihe herättää haastateltavassa?

Millaisia hyviä/huonoja puolia koulupuvun käytöllä haastateltavan oman kokemuksen mukaan on ollut?

Tuntuiko haastateltavasta, että koulupuku vaikutti hänen tapansa osoittaa yksilöllisyyttä? Oliko koulu paikka osoittaa yksilöllisyyttä? Millaisia keinoja Japanissa käytetään osoittamaan ”omaa itseä”?

Käyttikö haastateltava koulupukua vapaa-aikanaan?

Oltiinko haastateltavan koulussa/kouluissa tarkkoja esim. asusteiden, meikkaamisen tai hiusten värjäyksen suhteen?

Minkä tyyliä koulupukuja haastateltavat ovat käyttäneet? Olivatko tyytyväisiä?

Kuinka tärkeää haastateltavasta on ollut ”edustaa” omaa kouluaan (koulupuvun avulla)? Tuntuiko haastateltavasta yhteenkuuluvuutta oman koulunsa oppilaiden kanssa? Oliko tärkeää erottautua muista kouluista?

Tuntuuko haastateltavasta, että koulupuvun käytöstä on ollut hyötyä tulevaisuuden ja työelämän suhteen? Millainen haastateltavan suhde pukeutumiseen on ollut esim. yliopistossa, kun pukeutumista ei ole ”määritelty”? Mikä oli yliopistoajan merkitys?

Onko haastateltava säilyttänyt koulupuvun valmistumisen jälkeen muistona kouluajoista?

Mitä mieltä haastateltava on koulupuvun käytöstä populaarikulttuurissa? Tunteeko haastateltava voivansa samastua tällaiseen kuvaan?

Englanninkielisten haastattelujen kysymykset

When (what age) did you start to use school uniforms? Was there some levels you didn't use uniforms? How did you feel when you started to use school uniforms?

What kind of uniforms did you wear (what kind of style)? What did you think about them?

According to your own experiences, what kind of pros and cons school uniforms have?

Did you feel that using of school uniforms affected your freedom of expression? Did you ever feel you want to express yourself more with your appearance?

In your school, was there strict rules concerning the use of school uniform? (For example, using certain clothes like ties, shoes, socks..., ”modifying” your uniform, using of accessories/jewellery, hair colour/style...)

Did you feel that using of school uniforms affected your motivation to study?

Did you feel that school uniforms affected to the feeling of togetherness in your class/school between students?

Did you wear you uniform also in your free time? Did you feel that it was important to represent your school when you were using uniform?

Do you feel that the use of school uniforms have affected to your attitude towards official dress codes (for example, in working life)? What was your attitude towards dressing and clothing in university time?

Do you still have your uniforms (as a memento from your school years)?
What is your thoughts concerning the use of school uniforms in popular culture?